

DEBRECENI EGYETEM
BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KAR
MAGYAR NYELVTUDOMÁNYI TANSZÉK

**Adalékok a szleng és a karnevál
kapcsolatához**

Témavezető:
KIS TAMÁS

Készítette:
NAGY ZOLTÁN KRISZTIÁN
V. magyar-történelem

Debrecen, 2010

TARTALOM

1. Néhány gondolat a dolgozat témájáról	3
1.1. A bahtyini karnevál továbbélésének problémája	4
1.2. Szleng és karnevál összekapcsolásának elméleti kiindulópontja	8
2. A szleng fogalmának legfontosabb kérdései	10
2.1. Szleng, argó, primitivizmus	12
2.2. Közszleng és karnevál	17
3. A bahtyini karnevál	23
4. Az össznépiség és kiscsoport problémája	36
4.1. A jelisztratovi szlengtipológia	40
4.1.1. Jelisztratov tipológiájának szerepe az össznépiség és kiscsoport problémájában	46
4.2. Turner és Bahtyin koncepciójában található eltérések okairól	48
4.3. További adalékok a problémához	52
4.3.1. A karneváli nevetés és a szlengnevetés a probléma fényében	55
4.3.2. Karnevál a médiában	56
5. A szleng és a karneváli groteszk test	58
6. Összegzés	72
Irodalom	74
Melléklet	77

„a karnevál elve lényegében kiirthatatlan. Még ha beszűkül, még ha meggyengül is, továbbra is megtermékenyíti az élet és a kultúra különféle területeit” (BAHTYIN 2002: 44).

1. Néhány gondolat a dolgozat témájáról

Mindenek előtt a cím feloldásával, a munkám témájának konkrétabb körülírásával szeretném kezdeni. Jelen dolgozat témája röviden megfogalmazva a szleng és a karnevál kapcsolata. Mivel összekapcsolásuk nem az én nevemhez köthető, ezért igyekszem az eddig ismerteken túl további adalékokkal szolgálni, rávilágítani a két jelenség lényegének igen szoros rokonságára. Hasonlóságuk bizonyos elemeinek igyekszem majd nagyobb figyelmet szentelni: a groteszk test megjelenésének a mai szlengben, a karnevál tulajdonságainak és a szlengről eddig írottak összevetésének, valamint a karneváli nevetés és szlengnevetés közötti esetleges hasonlóságnak. A dolgozathoz szükséges adatok gyűjtésekor én is szembesültem azzal, amivel KIS TAMÁS is felvezette gondolatait a témával kapcsolatban: „A szleng és a karnevál összekapcsolása véletlenszerű, esetleges vagy éppen játékos ötletnek minősülhet sokak szemében” (KIS 2007: 455). Adatközlőim közül sokan mondták, hogy a téma valóban érdekes, de nem mondható túlságosan komolynak. Azt kell mondjam, hogy nincs igazuk. Az itt tárgyalt jelenségek gyökerei ugyanis mélyebbre nyúlnak, mint gondolnánk, s az emberi természet olyan mozgató erőiből táplálkoznak, melyekről sokszor tudomásunk sincs, és melyek ősidők óta sajátjaink.

Hol lelhető fel ma a karnevál és milyen formában? Talán ez az első kérdés, ami a témával kapcsolatban megfogalmazódott bennem. Ahhoz, hogy keressünk valamit, először is feltételeznünk kell, hogy létezik, valamint tudnunk kell, hogy pontosan mi az, amit keresünk. Arról, hogy valamikor a karnevál jelensége eredeti (BAHTYIN karnevál fogalmára gondolok) formájában létezett, temérdek mennyiségű forrás (mind irodalmi, mind pedig történeti) tanúskodik. De mi a helyzet napjainkban? Karnevál ma is van, mint ahogy arról igen híres, nagy hagyománnyal rendelkező rendezvények is tanúskodnak, mint például a Velencei vagy a Riói karnevál. Ezek tényleg nagyon hasonlítanak *a karneválra*, mint ahogy azt már nevük is tükrözi, de a karnevalizmus jelensége, sokkal összetettebb annál, hogy egyszerű azonosítással ráhúzzuk a fentiekre.

Az, hogy mit is értek a karnevál eredeti értelmén, formáján, már a másik problémához tartozik. De talán a dolgozat kezdő idézetéből is kitűnik, hogy úgymond tiszta formájában nem maradt meg. Ezt részletesebben később taglalom, főleg BAHTYIN nyomán. Azonban a probléma fölvezetéséhez és dolgozatom céljának meghatározásához elengedhetetlen szólnunk néhány szót a jelenségről.

1.1. A bahtyini karnevál továbbélésének problémája

MIHAIL BAHTYIN óriási hatást kiváltó művében, a „François Rabelais művészete, a középkor és a reneszánsz népi kultúrája” című munkájában taglalja a középkori és reneszánsz kultúra eme rendkívül fontos aspektusát (2002). A könyv célja, hogy feltárja Rabelais művészetének fő szervező elvét, mely BAHTYIN szerint nem más, mint a népi nevetéskultúra, melyet Rabelais előtt száműztek a hivatalos kultúrából, és éppen az ő munkásságával emelkedett rövid időre a magas irodalom és kultúra szférájába. „A népi nevetéskultúra annyira összefonódott a legnagyobb középkori és reneszánsz népi ünnep féktelen vigadozásával, hogy Bahtyin sok helyütt *karneváli* kultúrának is nevezi. A népi nevetéskultúra szimbólumainak, világképének a feltárásához ezért a karneváli szokások vizsgálatából indul ki, melyek egyébként át- meg átszövik Rabelais írását is. A karnevál (németből átvett magyar névén: farsang) és a többi karnevál típusú ünnep (*szamáriünnep, bolondünnep, húsvéti nevetés* stb.) a középkorban világosan elkülönült a *hivatalos* (egyházi, állami) *ünnepek* csoportjától. Míg az utóbbiak a fennálló társadalmi hierarchia s az abban uralkodó hatalmak szentesítéséhez szolgáltattak rituális formát, a karnevál típusú ünnep a legteljesebb egyenlőség eszméjén alapult. Lefolyása idején zárójelbe tett minden alá-fölé rendeltségi viszonyt, felfüggesztette a hétköznapi normákat, s egy rövid időre átélhetővé tette az egyetemes szabadság és bőség utópiáját. A hatalmasokat ilyenkor lerángatták a sárba, az erény őreit kikacagták, a tilalmakat megszegték, s az elesettek, koldusok vagy a fiatalok köréből pünkösdi királyt választottak” (KLANICZAY 1990: 39).

A karnevál azonban ebben a formájában BAHTYIN szerint ma nincs jelen. Azonban vannak bizonyos tények, melyek amellet szólnak, hogy bizonyos formában a karnevál jelensége a szlengben él tovább. Ebben a dolgozatban azt a kérdést szeretném közelebről megvizsgálni, hogy melyek azok az eddigi tudományos eredmények, melyek alapján párhuzamot vonhatunk szleng és karnevál között. Ezen túl, mint mondtam, vannak a

párhuzamnak olyan elemei, amelyekre szeretnék nagyobb figyelmet szentelni. Mindent egybevetve végül szeretnék további bizonyítékokat felhozni amellet, hogy szleng és karnevál összekapcsolása véletlenül sem esetleges. Természetesen, minthogy nem elsőként foglalkozom a témával (vö. KIS 2006, 2007), merőben más struktúrát nem fogok követni, mint KIS TAMÁS, de igyekszem kissé más szemszögből megvilágítani a kérdést, és egyéb elemekre helyezni a hangsúlyt. Azonban elengedhetetlennek tartom, hogy először az eddigi eredményekre támaszkodva induljak el. Mindezek előtt azonban szeretném bemutatni azt a problémát, mely egyfelől készített a témában való elmélyülésre, s ugyanakkor számomra talán a legnagyobb ellentmondást is okozta, hiszen tulajdonképpen egész dolgozatommal szembe megyek a karnevalizmusról legösszetettebb képet adó szerző gondolataival:

„A mai trágár káromkodások és átkozódások csak e testfelfogás holt és tisztán negatív jelentésű csökevényei. A »kacsaringós« káromkodások számtalan változata vagy a »menj a ...-ba« típusú kifejezések teljesen a groteszk ábrázolás módszere szerint fokoznák le azt, akit szidalmaznak, vagyis abszolút topográfiai értelemben a testi »lent«-be; a szülés, a nemi szervek zónájába, a testi sírba (vagy a testi pokolba) küldik a címzettet megsemmisülni — és újjászületni. Azonban ebből az ambivalens, újjászülő jelentésből a káromkodások úgyszólván semmit nem őriztek meg; a pusztá tagadást, a tiszta cinizmust és a sértést képviselik: az új nyelvek gondolati és értékrendszerében és az új világképben ezek a kifejezések tökéletesen izoláltak: csupán forgácsai valamilyen idegen nyelvnek, amelyen hajdanában még értelmes dolgokat lehetett mondani, de ma már csak értelmetlenül sértegetni lehet” (BAHTYIN 2002: 37–38). (Az idézet helyes értelmezéséhez hozzátartozik, hogy az eredeti műben a fenti sorok alapvetően a káromkodási formulákra vonatkoznak, melyek azonban hasonló szisztéma szerint működnek, mint a karneváli műfajok és Rabelais képei. De egyébként a reneszánszot követő kultúrát is elkorcsosulásnak véli a szerző.)

Ez valóban így lenne, vagy pedig inkább VLAGYIMIR JELISZTRATOVVAL kell egyetértünk, aki a problémát a következőképpen látja:

„Bahtyin koncepciójában (sic!) benne van az, amit az aranykor koncepciójának nevezhetünk. Az általa vizsgált kor (a középkor és a reneszánsz) és maga a tárgy is (e kor népi kultúrája) egyfajta aranykornak tűnnek Bahtyin számára, míg a népi kultúra későbbi fejlődését (benne a szlenget is) már romlásnak, lealacsonyodásnak, kilúgozódásnak

érzi. Bahtyin, miközben elismeri az újkor számos érdemét (például a 19. századi realizmust), tagadja, hogy a mindennapok kultúrája manapság még mindig ugyanolyan teljes és gazdag lehetne, mint volt Rabelais korában.

Ám amikor a népi kultúrának a mindennapi életben való feloldódásáról beszél, a példákat az irodalomból veszi, nem pedig magából a mindennapok kultúrájából. Az irodalom viszont az életnek csupán a görbe tükre. A kérdést ezért talán így lenne célszerűbb megközelíteni: az újkorban nem akadt még egy új Rabelais, nem született meg egy olyan zseniális mű, amely művészileg szintetizálta volna a népi nevetéskultúrát, egyszerűbben szólva, ezzel senki sem foglalkozott, a hivatalos kultúra pedig tagadta a létezését, ami viszont egyáltalán nem jelenti azt, hogy nem is létezett, vagy hogy elkorcsosult volna. Ugyanez vonatkozik kacskaringós káromkodásainkra is. Ha lenne ma káromkodásszótárunk, benne tízezernyi részletesen leírt egységgel, azok elemzése alapján le lehetne vonni következtetést a szleng elkorcsosulásáról. Ilyen szótárunk azonban máig sincs. Ezért csak az a konklúzió (sic!) vonható le, hogy nincs jogalapunk tagadni a teljesértékű rabelais-i nevetési komplexum létezését a mai szlengben” (JELISZTRATOV 1998: 71).

Úgy gondolom, ez utóbbi nézőpont sokkal közelebb állhat az igazsághoz. Még mielőtt közelebről megvizsgáljuk a kérdést, érdemes talán BAHTYIN koncepcióját megnézni ebben a kérdésben, hiszen úgy érzem, hogy Rabelais-ról szóló műve bizonyos tekintetben szembe megy ezzel az állításával. Az ellentmondás számomra elsősorban abból adódik, hogy BAHTYIN Rabelais regényét elemezve azt hangsúlyozza, hogy Rabelais művészete mennyire mélyre nyúlik a népi kultúrába, s közben természetesen kitér ennek a népi kultúrának a forrásaira is. Ezeket pedig már könyvének bevezetőjében egészen az emberi kultúra legkorábbi szakaszaiban látja, s majd később látni fogjuk, hogy egyáltalán nem alaptalanul. Már itt is felfedezhető a „rituális kacaj”. Úgy véli, hogy: „a korai szakaszokban, az osztály és állam nélküli társadalomban az istenség, a világ és az ember komoly és komikus szemlélete minden jel szerint egyformán szakralizált, mondhatni egyformán »hivatalos« volt. [...] De miután kialakult az osztályrendszer és az állami-ság, e két aspektus nem maradhatott többé egyenrangú, s így a vidám formák — egyesek korábban, mások csak később — kiszorultak a hivatalosan jóváhagyott szemléletmódok közül, új értelmet kaptak, összetettebbé és mélyebbé váltak, és a sajátosan népi világérzékelés, népi kultúra alapvető kifejezésformájává alakultak. Ide tartoznak az an-

tik világ karneválszerű ünnepei, kivált a római szaturnáliák, s ide tartoznak a középkori karneválok is. Ezeket persze már nagyon nagy távolság választja el az ősi közösség rituális kacagásától” (BAHTYIN 2002: 14).

Ez alapján számomra hihetetlen, hogy egy olyan fontos kulturális jelenség és világszemlélet, mely az emberi természet része, és amely utat tört magának a hivatalos szférán kívül (BAHTYIN szerint ez legszembetűnőbben a középkori és reneszánsz ember életében volt jelen), hogyan tűnhetett el azután. Miért van az, hogy az a népi kultúra, az a világszemlélet, az a nyelv már nem olyan, mint néhány száz évvel ezelőtt volt? Ha valami olyannyira szükségszerű, hogy évezredek át fennmarad, és akkor is utat talál magának, amikor hivatalosan megkérdőjeleződik (lásd középkor), akkor hogyan tűnhet el? Persze nem tűnik el BAHTYIN szerint sem nyomtalanul, de hangsúlyozza, hogy már nem olyan egységes, és elszakadt népi gyökereitől: „a népi nevetéskultúra, amely korábban századokon keresztül kizárólag a népművészet vizuális és verbális nem hivatalos formáiban formálódott és maradt fenn, most [értsd: reneszánsz] az irodalmi és ideológiai élet legmagasabb szintjeiig emelkedett, megtermékenyítette őket, majd — az abszolutizmus stabilizálódásával és egy új hivatalosság kialakulásával párhuzamosan — ismét a műfaji hierarchia legaljára süllyedt, s végképp ott ragadt, elszakadt népi gyökereitől, elsekélyesedett, beszűkült és elsatnyult” (BAHTYIN 2002: 84).

Innen is látszik, hogy tulajdonképpen, mivel BAHTYIN műve, mint azt saját maga is kimondja, irodalomtörténeti munka, így fő tárgya is tulajdonképpen az irodalom. És efféle degradálódásról így az irodalmi nevetéskultúra esetében beszélhetünk véleményem szerint (ha ugyan beszélhetünk, de ez már nem tárgya dolgozatomnak). Én legalábbis így látom logikusnak BAHTYIN koncepcióját is, hiszen épp arról ír ő is, hogy ebben a néhány évben tört be a népi nevetéskultúra a magas irodalomba, és termékenyítette meg azt. De attól, hogy ezt követően a hivatalos kultúra kiszorította onnan, még nem jelenti azt, hogy a népi kultúrából is el kell, hogy tűnjék. Éppen ennek mond ellent az, amit a népi kultúra eddigi történetéről írt. Így talán az a fentebbi kijelentése is alaptalannak tűnik, ami a káromkodásokat illeti.

BAHTYIN szerint, mint már korábban láttuk, mai kacskaringós káromkodásaink már csak emlékeit őrzik egy nyelvnek, melyen valaha értelmes dolgokat lehetett mondani. Fontos azonban megjegyeznünk, hogy ennek a gondolatnak az igazolása (melyet akár tekinthetünk a dolgozat fő problémájának is) akkor végezhető el, ha szleng és káromko-

dás viszonyát is tisztázzuk. (Hiszen fentebb említettem, hogy ez a véleménye nem csak a káromkodásokra vonatkozik.) De éppen ezen a helyen is megjegyzi, hogy mégis merítik valahonnan nyelvi erejüket ezek a kifejezések: „Mindamellettt oktan képmutatás volna tagadni, hogy bizonyos (minden erotikától mentes) báj ma is van még a káromkodásokban. Mélyükön ma is parázslík valami a régi karneválok féktelenségéből és szókimondásából. Eddig senki nem vizsgálta azt a komoly kérdést, hogy minek köszönhetik kimeríthetetlen nyelvi erejüket” (BAHTYIN 2002: 38).

Úgy gondolom, hogy mindaz, amit BAHTYIN népi nevetéskultúrájának nevez, amely a középkori és reneszánsz karneválokban öltött szerinte legszembetűnőbben testet, és amely megtermékenyítette Rabelais művészetét is, korántsem szorult vissza és degradálódott, továbbá nyelve, jellege, világszemlélete szoros rokonságot mutat a szlenggel. Persze mindez csupán feltevés, de mégis számos érv látszik alátámasztani a fentebbieket. Nézzük meg először, hogy honnan ered e két jelenség egymás mellé állítása.

1.2. Szleng és karnevál összekapcsolásának elméleti kiindulópontja

A szleng és a karnevál kapcsolatának, hasonlóságának kérdéséről KIS TAMÁS ír először két tanulmányában (KIS 2006, 2007), amelyekben a szerző azt igyekszik megmutatni, hogy ez a két (nyelvinek és kulturálisnak tekintett) jelenség bizonyos tulajdonságaik alapján párhuzamba állítható. Úgy vélem, hogy a KIS által felsorolt érvek mellett több olyan tényező is van még, melyek egy irányba mutatnak, s arra engednek következtetni, hogy e két dolog összekapcsolása nem véletlenszerű, esetleges vagy éppen játékos ötlet.

KIS TAMÁS szerint a szleng „erős hasonlóságot mutat bizonyos ősi, a közösségi hierarchiát ideiglenesen megszüntető ünnepekkel, amelyeket BAHTYIN terminusát kitégítve *karnevál-nak*” nevez (KIS 2007: 460). Sejtése szerint „a szleng a karnevál legfontosabb tulajdonságait menti át verbális formában a hétköznapokba” (uo.). Összekapcsolásuk alapja az, hogy mindkét jelenség legfontosabb jellemzője a hierarchia s az úgynevezett nagycsoport elleni lázadás. KIS TAMÁS szavaival szólva: „a szleng tulajdonképpen a kiscsoport és az egyén hierarchia elleni verbális lázadása, ami az ego védelmét és a csoportnyomás alóli felszabadulást szolgálja, és ebben a szerepében, valamint alkalmazott eszközeiben rendkívül közel áll a karnevál felszabadító nevetéséhez és lefokozó-

materializáló groteszk realizmusához, vélhetőleg azért, mert a szleng a karneváli nevetést, és ezzel magát a karnevált menti át a hétköznapokba. [...]

Mind a karnevál, mind a szleng az embernek azon a tulajdonságán alapul, hogy az egyén nem élhet állandóan a csoport nyomása alatt. A szoros közösséghez tartozás jó dolog, biztonságot nyújt, ám olykor-olykor ki kell törni belőle és önmagunkból. Ezt az excesszív szükségletünket elégíthették ki azok a rítusok, amelyeknek szabályozott szertartása biztosította, hogy a lázadás okozta robbanás ne váljon határtalanná, és ne vesse szét végképp a csoportot” (uo. 455–461). A szerző felvetéseit „a nyelv eredeti funkcióinak rekonstruálása révén” bizonyítja (uo. 455). Ezeket pedig a társas kapcsolatok építésében és fenntartásában látja. Hiszen a nyelv a csoportban élő ember szintjén magyarázható. A nyelv is a csoportkohéziót erősíti, s ebben az értelemben sokkal inkább viselkedésként fogható fel, s ezért is van, hogy a nyelv minden megszólaláskor jelzi a csoporthoz való viszonyt (uo.). „A nyelv a csoporthoz tartozás egyik legjobb ismérve lett, ami kifelé elszigetel, befelé pedig a csoportkohézió növelésére szolgál, és a csoporttagok felismerésének egyik fő eszköze”. Ezek a funkciók pedig ugyanúgy érvényesek a szlengre is, csak el kell helyezni a csoport társas viszonyaiban (uo. 458). A szleng „ebben a rétegzett társas hálózatban azokkal a nyelvhasználati formákkal azonosítható, amelyek a nagyobb közösségen belüli szűkebb, érzelmileg erősen kötődő, egymáshoz nagyon közel álló tagokat magukba foglaló csoportokban (koalíciókban) használatosak. Ezek a kiscsoportok jelentős részben épp a saját maguk által kialakított nyelv segítségével individualizálódnak, és a közös nyelv tudata esetükben is a csoporttudat részét képezi” (uo. 459). Ez azonban bomlasztja a nagycsoport egységét, ezért az igyekszik ezeket a létrejött klikkeket megszüntetni, homogenizálni. „Ennek a homogenizációnak egyik módja a belső csoportok megszégyenítése, lejáratása, ami együtt jár a rájuk jellemző beszédmód (szlengjük) megbélyegzésével” (uo. 459). De éppen abban rejlik a szleng sikeressége, hogy az általa gerjesztett széthúzás még nem olyan nagymérvű, hogy komolyan veszélyeztetné a csoportot, de mégis segít levezetni a feszültséget (uo. 460).

A BAHTYIN által jellemzett karneválszerű ünnepek is éppen arra szolgáltak, hogy az ember megélhesse a totális szabadság érzését. KIS szerint is mindkettőben központi szerepe van a nevetésnek: „csak míg a karneváli nevetés a ritka ünnepek velejárója, a szlengnevetés a mindennapok »kábítószere«. Nem tévedek talán nagyot, ha úgy vélem, egyáltalán nem véletlen, hogy a szleng oly sok érzelmileg telített, és mindezzel együtt

humoros, tréfás kifejezést tartalmaz. Olybá tűnik, hogy a szleng mintegy nyelvi sablonokba önti, a szavak révén materializálja, elraktározza a karneváli felszabadító nevetést, és ezzel magát a karnevált menti át a hétköznapokba” (i. h. 461). A párhuzamot erősíti a jelenségek hasonló esztétikai szemlélete, a groteszk realizmus.

KIS TAMÁS szerint „A szleng annyira tisztán, jól láthatón, mi több: feltűnően és töményen őrzi az emberi nyelv eredeti funkcióit, hogy kis elfogultsággal fogalmazva a szlenget *nyelvesszenciának* is nevezhetjük” (i. h. 462).

E hasonlóságok mellett, azonban több összeillő részlet is arra enged következtetni, hogy nagyon is indokolt szleng és karnevál egymás mellé állítása. Ehhez azonban részletesebben is meg kell vizsgálnunk az összehasonlítandó jelenségeket.

2. A szleng fogalmának legfontosabb kérdései

Mindenekelőtt azt kell meghatározni, hogy mi is tulajdonképpen a szleng. Ám ez a látszólag egyszerűnek tűnő feladat komoly nehézségeket vet fel. Ugyanis tetemes mennyiségű szakirodalom született, hogy tisztázza, mit is takar a szleng fogalma. Ebből kiindulva azt gondolhatnánk, hogy biztosan rendkívül kielégítő, minden szempontból helytálló definícióhoz juthatunk. De ez nem így van. A szlengkutatás egyik központi kérdése éppen tárgyának, a szleng fogalmának meghatározása. Erre a kérdésre azonban tökéletes válasz nem született. Ez nem azt jelenti, hogy semmiféleképpen nem tudjuk megmondani, hogy mi is a szleng, csupán azt, hogy nem született olyan minden kutató szempontjait kielégítő definíció, ami tökéletesen helytálló lenne, és melynek alapján mindenki ugyanazt értené a szleng fogalma alatt. Ez kissé furcsán hangzik, hisz nagy valószínűséggel a legtöbb embernek a szleng mint fogalom, vagy mondjuk inkább, hogy mint jelenség biztosan nem idegen. Ez viszont éppen azért van így, mert a szleng olyan, melyet „mindenki felismer, de senki sem tud meghatározni” (ROBERTS 2002: 131). Így ezt a szlengmeghatározást vagyunk kénytelenek elfogadni. Ezzel azonban nem tudunk meg többet a szlengről. Hogyan is juthatnánk közelebb a szleng fogalmához? Az összes eddig napvilágot látott munkát, mely ezzel a kérdéssel foglalkozik, itt nem kívánom számba venni, hisz dolgozatomban célja nem is ez. Ahhoz viszont, hogy a dolgozat elején felvázolt problémához közelebb jussunk, sok mindent tisztáznunk kell a szlenggel kapcsolatban.

Nagyon sok helyen találkozunk olyan definícióval, miszerint a szleng nem más, mint az argóból, azaz a tolvajnyelvből átvett elemek keveredése a köznyelvvvel (vö. KIS 1997: 238). (Ezzel a megfogalmazással találkozhatunk például a legtöbb középiskolás nyelv-tankönyvben is.) Tagadhatatlan ugyan, hogy számos szlengszó valóban a tolvajnyelvből került át, ám a szlenget mégsem redukálhatjuk az argóval vegyített köznyelvi rétegre, hisz nyilvánvalóan nem csupán olyan szlengszavak léteznek, amelyek a tolvajnyelvből kerültek át. Különösen nem érthetünk egyet ezzel a felfogással, ha figyelembe vesszük KIS TAMÁS véleményét, aki a szlenget nyelvi univerzálénak nevezi, és a szlenget mind időben, mind pedig térben sokkal kiterjedtebb jelenségként értelmezi. Szerinte a szleng minden beszélt nyelvnek minden beszélt korszakában jelen van (KIS 2006).

Furcsa paradoxonnal kell kezdenünk a szlenggel kapcsolatos vizsgálódást. A nyelvtudományon belül a szleng viszonylag fiatalnak számít, sőt mi több, maga a *szleng* (*slang*) szó is kevesebb mint háromszáz éves múltra tekint vissza (ALLEN 1999: 261), pedig, a jelenség, amit így neveznek, egyidős a beszélni tudó emberrel (vö. CHAPMAN 1999: 276–277). Ezt igyekszem dolgozatommal is alátámasztani.

Az egyszerűség kedvéért, úgy gondolom, azt a szlengdefiníciót érdemes megnézni, mely véleményem szerint leginkább közel áll a valósághoz, s melybe én is bele tudom illeszteni a munkámat. Természetesen nem kívánom ezzel le is zárni a szleng fogalmi kérdéseinek vizsgálatát, a továbbiakban szeretnék a szlenggel foglalkozó szakirodalomból több példával szolgálni, hogy az egyes kutatási eredmények hogyan támasztják alá ezt az értelmezést, és hogyan illeszkednek az általam gondoltakhoz.

A szlenget sokáig csak szókincként értelmezték, és sok szlenggel foglalkozó tanulmány, mint ilyen írja le a szlenget. Ilyen a szleng hagyományos nyelvészeti értelmezése, mely szerint: Szlengen értjük „azokat a többnyire kérészéletű új szavakat vagy régi szavaknak azokat az új jelentésváltozatait, melyeket a hétköznapi élőbeszéd a tréfás hangulat keltése vagy a kifejezés színességének fokozása vagy az újszerűvel való játék öröme vagy a nyomaték kedvéért használ” (ORSZÁGH LÁSZLÓ 1966: 361). Azonban sokkal megfelelőbb a szleng társasnyelvészeti értelmezése, mely szerint: „a szleng elsősorban nem szókinccs, hanem egyfajta nyelvi viselkedés, a nagyobb közösségeken belül létrejövő *kiscsoportok* (*koalíciók*) *identitását jelző beszédmód*, az ember társas tulajdonságai-ból magyarázható nyelvi univerzálé, amely minden nyelvben és a nyelveknek minden

korszakában megtalálható. Létrejöttének talán legfontosabb feltétele egy olyan közösség, amelynek tagjai intenzív emocionális és beszédkapcsolatban állnak egymással. A szleng létezése ezekben a kiscsoportokban nyer értelmet: egyrészt nyelvi eszközei révén megkülönbözteti a csoporthoz tartozókat a csoportba nem tartozóktól, másrészt pedig a kiscsoport és annak tagjai számára egyféle *verbális lázadást* jelent az őket körül vevő hierarchia ellen, így használata az *ego védelmét* és a *csoportnyomás alóli felszabadulást* szolgálja. Elsődleges és legfontosabb nyelvi funkciója (mint eredetileg magáé az általában vett emberi nyelv é is) a *fatikus* (kapcsolatfenntartó, -megerősítő) és *identitásjelző funkció* a nagyobb közösségen belüli kiscsoportokban” (KIS 2010).

Mindezen túl, a szlengben beszélés hozzátartozója a cinikus humor, valamint a nyegle viselkedésmód, és sajátos világszemlélet, mely az adott (kis)csoport szembenállását jelzi a tágabb csoporttól. Ezzel függ össze a szlenghasználó érzelmi viszonyulása az őt körülvevő környezethez, mely természetesen az általa használt szlengben is tükröződik. Ez a kritikus világszemlélet az alapja annak, hogy a szlenghasználó véleményét „leggyakrabban familiáris, esetleg tréfás, humoros vagy éppenséggel durva, sértő formában” fejezi ki. Gyakran előfordul, hogy „tabufogalmakat használ, nevének nevezi a dolgokat, profanizálja a fennköltet”. Éppen ezért az őt körülvevő világ elemeit relexikalizálja oly módon, hogy a születő új szlengszavak az ő érzelmi viszonyulását tükrözzék. Ez azonban olykor túl is burjánzik, és egy-egy reália esetében szlengkifejezések egész sora születhet ugyanarra a dologra. (KIS 2010).

Ez talán elég is lesz kiindulópontnak.

2.1. Szleng, argó, primitivizmus

Fentebb szóltam róla, hogy igen elterjedt az a felfogás, mely a szlenget az argóból átvett köznyelvi nyelvrétegre redukálja. Ez lehet többek között az alapja annak is, amiért a szlenget sokáig, és ma is sokan negatívan ítélik meg. Sokáig ezért is nem lehetett a nyelvtudománynak tárgya, vagy ha az volt, akkor lekicsinylően, és elmarasztalóan bántak vele. Sőt a nyelvművelők egyenesen károsnak ítélték, és azon a véleményen voltak, hogy nem vizsgálni, hanem irtani kell. Pedig „a szleng nem valami fakultatív dolog a nyelvben, nem daganat, amely a nyelvi szervezet egészsége és szépsége érdekében eltávolítandó onnan, hanem éppen ellenkezőleg, a nemzeti nyelv sajátos struktúraalkotó tényezője” (JELISZTRATOV 1998: 143). Abban, hogy a szlengre mégis úgy tekintettek,

mint valami kórságra a nyelv testében, nagyon fontos szerepet játszott az, hogy erkölcs-telenséget láttak benne, mert a szlenghasználó nem riad vissza a nyomdafestéket nem tűrő kifejezések használatától sem. Ez a hozzáállás azonban semmiképpen nem nevezhető tudományosnak, hiszen a nyelvészeti vizsgálat tárgyát nem lehet az erkölcsiség fokmérőjével mérni (KIS 2010). Nem beszélve arról, hogy számos trágárnak tűnő kifejezés sokkal mélyebb mondanivalót hordoz annál, hogy erkölcsi alapon egyszerűen károsnak ítéljék, és ezért a tudomány keretein kívülre rekesszék.

Azonban mindez nem jelenti azt, hogy a szlengnek és a tolvajnyelvnek nem lehet kapcsolata, sőt éppen a szleng eddig feltárt tulajdonságainak mondana ellent, ha nem így lenne.

DMITRIJ LIHACSOV „A tolvajbeszéd ősi primitivizmusának vonásai” című munkája (2002a) is segítségünkre lehet ennek bizonyításában.¹ Ahogyan a címből is látszik, LIHACSOV az ősi kultúrák és a tolvajvilág közötti hasonlóságokat tárta föl a tolvajbeszéd kerestül. Ez a gondolat már magában is érdekes lehet, hiszen az egymás mellé állított dolgok kapcsolatban vannak a szlenggel. Egyrészt, mint említettem, vannak, akik a szlenget a tolvajnyelvből valónak vélik, vélték, s másik oldalról pedig, ha a szlenget nyelvi univerzálénak tekintjük (vagyis a nyelv minden korszakában jelen lévőnek tartjuk), akkor, éppen fenti kettő rokon vonásai nekünk is hasznosak lehetnek. De még érdekesebb, ha megnézzük, hogy milyen jellegzetességek alapján vont LIHACSOV párhuzamot a fentebbiek között.

Az első momentum, mely hasonlóságot mutat, az az úgynevezett prelogikus gondolkodás, mely egyaránt jellemző az ősi kultúrákra (LIHACSOV primitívnek nevezi) és a tolvajokra is, ez biztosítja a közös képzeteket. De ugyanilyen hasonlóságnak véli a szokások dogmatizmusát, a konzervativizmust, a befolyásolhatóságot. Ez összefügg azzal, hogy maga a tolvajvilág hatalmas befolyással van az egyénre (i. h. 33–34).

Az ősemler gondolkodásmódjához, és hitvilágához hasonlóan a tolvajok is mágikus jelentést tulajdonítanak a szónak LIHACSOV szerint. Úgy gondolja, hogy ez azért lehet, mert „munkájukból” adódóan nagy szerepet tulajdonítanak a saját magukon kívül álló

¹ A munka először 1935-ben jelent meg. LIHACSOV a tanulmány elején elhelyezi a kor politikai viszonyai között a közeget, melyben kutató (ez akkoriban minden tudományos munkának kötelező eleme volt). Magát a jelenséget (tolvajvilág) a kapitalista társadalom betegségének nevezi, s ugyanígy a tanulmány végén is negatív értékítéletet fogalmaz meg mind a tolvajvilág, mind pedig a tolvajvilággal kapcsolatban. Ennek ellenére az eredmények, melyekre jutott hasznosnak bizonyulnak, s nagyon helyes, ahogyan a kitűzött feladatok módszerét meghatározza, hiszen azt mondja, hogy a nyelvi vizsgálódásnak elsődlegesen a nyelvet használók környezetére kell, hogy épüljön.

tényezőknél (pl. babonák). „A tolvajt nem a gondolatai és nézetei átadása érdekli (az érintkezésen nyilvánvalóan ezt értjük), hanem kizárólag az az effektus, amelyet a szó a környezetre gyakorol” (i. h. 36) A szavakban tükröződő értékrendszerükben két szembenálló világ helyezkedik el (a sajátjuk, és a rajtukon kívül lévő). „A tolvajbeszéd meg kell, hogy mutassa a tolvajban a »sajátot«, bizonyítania kell a tolvajvilághoz való tartozását mindazon egyéb ismérvekkel egyetemben, amelyek segítségével a tolvaj mindenáron igyekszik kitűnni a környezetéből, hangsúlyozni tolvaji méltóságát: sapkáját a szemére húzva viseli, a tolvajvilágban divatosnak számító ruhát visel, ideszámít a járásmódja, a gesztusai, s végül a tetoválás [...]. Szégyen, ha nem ért meg valamilyen tolvajkifejezést, vagy helytelenül használja” (i. h. 40–41). Láthatjuk, hogy a tolvajnyelv a tolvajok világában ugyanolyan funkciókat tölt be, melyek a szlengnek is sajátjai (identitásjelzés stb.). Érdekes lehet számunkra az a gondolat, hogy a tolvajt nem a nézetei átadása érdekli, hanem a környezetre gyakorolt hatás. LIHACSOV ezt is az ősi primitivizmus vonásának tekinti. Nem más ez, mint a fatikus funkció elsődlegességének jele a nyelvben, mely tehát jellemzi szerinte egyaránt a tolvajnyelvet, és a primitív kultúrát is. Ugyanakkor ez is, sok más jellegzetességgel, a szlenggel is szoros rokonságot mutat.

A tolvajnyelvben lévő igen sok emocionális-expresszív megnyilvánulás mindig a kollektív tudatot tükrözi, s nem az egyén viszonyulását. Az egyes reálakra vonatkozó emocionális töltetű szavak esetében tehát az a fontos, hogy azokkal kapcsolatban a közvélemény megítélése milyen, s nem az egyéné. Ha tehát az hasznos, akkor pozitív az expresszió, ha pedig káros, akkor negatív (i. h. 44). Sőt, LIHACSOV szerint az egész tanulmány legfontosabb gondolata ebben az érzelmi telítettségben rejlik (uo. 42).

Ez szintén összevág a szlengről fentebb írtakkal, a szlenghasználó beszéde is erős emocionális töltettel rendelkezik.

De kiemelt szerepe van a tolvajvilágban a káromkodásoknak is, melyek legtöbbször szexuális tartalmúak, de ezek a beszéd részei, annak nyomatékosítására szolgálnak. Úgyszintén meghatározó szerepe van a tolvajbeszédben a hengegésnek is, amelynél szintén az a fontos, hogy mennyire meggyőző, nem pedig, hogy mennyire reális (uo. 37). (Érdekes, hogy mindkettő karneváli műfaj is egyben. Meggyőződésem, hogy ez sem lehet véletlen. De erről majd részletesebben később.)

„A tolvajszavakat csupán a hivatásos bűnözéssel nem foglalkozó környezetben érzékelik a beszédet alacsonyabb szintre szállítónak, kihívóan arcátlannak, az ún. vagány-

kodók és a közönséges bűnözők körében, ezek iránt viszont a tolvajok különös megve-
tést tanúsítanak.” (uo. 45)

Érdekes evolúciós párhuzamra is felfigyelhetünk a tanulmányban: a tolvajvilág sza-
vait a halak ikráihoz hasonlítja a szerző: minél többet raknak le, annál több pusztul el.
„E szavak közül csak a legjelentősebbek élnek túl a létért való kegyetlen küzdelmet, a
többi pedig jelentésében fokozatosan elhalványul, és elpusztul, miután a tekintélyes
»голова« (tkp. fejecske; a tolvajvilág felső rétegeit hívják így) nem támogatta. [...] Le-
hetséges, hogy ez az intenzív szóalkotás ugyanannyira jellemző a tolvajbeszédre,
mint a primitív népekére. Nem tehető-e fel, hogy a már jórészt becsontosodott, megme-
revedett szókincsünk mai gazdagságát valamely ősi korszakban lezajlott analóg szóal-
kotási intenzitásnak köszönhetjük?” (i. h. 47). A gondolat első része inkább a dolgozat
egyik fontos elméleti háttérének alátámasztásaként használható. Az evolúció elméleté-
nek alkalmazása ugyanis véleményem szerint számos dolgot megmagyarázhat a szleng
és karnevál viszonyában. LIHACSOV okfejtésének második része azonban már arra en-
ged következtetni, hogy ennek a szóalkotási eljárásnak nagyon fontos szerepe volt/van a
nyelvek esetében.

Ha LIHACSOVnak ezt a megfigyelését is kiterjesztjük a szlengre, hiszen a
hiperszinonimitás utóbbinak is jellemzője, akkor ez feltűnően összecseng KIS TAMÁS
véleményével, mely szerint a szlenget nyelvesszenciának tekinthetjük (2007: 462).

LIHACSOV szerint a tolvajvilág szemantikája sajátos rendszer szerint működik, mely-
ben kevés szó van, ezek tartalma azonban igen gazdag, de nem rögzült, LIHACSOV ezt
úgynevezett diffúz szemantikával jellemzi (i. h. 47–48). Ez nagyon hasonlít a familiáris
beszéd jellegzetességeire (félszavakból is megértik egymást). Ehhez azonban megfelelő
szituáció szükséges. Ezt a jelentésképzést segíti elő a gyakori eufémizmus is.

Ez azért is lehet számunkra érdekes, mert kiválóan rávilágít arra, hogy egy közegben,
melyet jellemzői alapján LIHACSOV az ősközösséggel rokonít, a vokális nyelv tulajdon-
képpen kiegészítője a viselkedésnek, és csak azzal együtt képes megfelelő funkcióját el-
látni, akár csak a szleng. LIHACSOV szerint a tolvajnyelvben számos példát láthatunk ar-
ra, hogy a kifejezések esetében „a logikai jelentést mindenütt kiszorítja az érzelmi” (i. h.
48).

Úgy tűnik, mintha a tolvajnyelv esetében egy sajátos átmenetet látnánk, mely azért
különleges, mert attól függően, hogy honnan nézzük, a nyelv funkcióinak értelmezései-

re le lehetünk rá. Arra gondolok, hogy a nyelv funkciója klasszikus felfogásban az, hogy a nyelv gondolataink közlésére való. Ezen felfogás szerint is vizsgálódhatunk, de számos problémával szembesülünk. Azonban ha a társas funkciót tekintjük a nyelv eredeti funkciójának sokkal könnyebb értelmeznünk néhány jelenséget (vö. SÁNDOR 2002). Nézzük meg közelebbről mindkét oldalról:

Tekintsünk először a tolvajnyelvre a széles körben elterjedt nézőpont felől. A tolvajnyelv (ez esetben az orosz) alapvetően az orosz nyelv nyelvtani rendszerét használja. De számos jelenség nehezen értelmezhető e nyelvfelfogás felől, ilyen például a felfokozott érzelmi viszonyulás a szavakat jelölő reáliákhoz, melyek fontosabbak a logikainál, a szavak expresszív töltete, a diffúz szemantika stb. Tulajdonképpen azt a szerepet, amit a tolvajnyelv a használóik körében betölt, összességében nagyon nehezen lehet leírni. Úgy vélem, azért, mert azok a kategóriák, melyek mentén e szemlélet szerint értelmeznénk, nem relevánsak ebben az esetben. Ha azonban más oldalról nézzük, akkor számos igazán fontos funkció értelmet nyer. Amint láttuk, a nyelv az egyéb társas viselkedésmódok (öltözködés, járásmód, gesztusok, tetoválás) mellett szintén arra szolgál, hogy a tolvajvilághoz tartozását bizonyítsa. A közösséghez tartozás az elsődleges. Ez határozza meg valamennyi világi dologhoz való viszonyulást. Ennek pedig igen fontos mutatója beszédük milyensége. És természetesen csak az lehet tökéletes szinkronban a közösséggel, aki tökéletes ismerője annak a rendszernek, melyet a különféle viselkedésmódok alkotnak, beleértve ebbe a nyelvet is. Ezért van az, hogy a nyelv szavainak megfelelő használata csak akkor lehetséges, ha kontextus valamennyi eleme ismert. Úgy gondolom, hogy a közeg, melyben a LIHACSOV által leírt tolvajnyelv létrejött, valóban sok rokonságot mutat az ősközösségi csoporttal, s éppen ezért nyelvének vizsgálata érdekes problémákat vet fel. Úgy tűnik, hogy minél inkább hasonlít egy kultúra (szubkultúra) nyelve az ősközösségi állapotokra, melyben a nyelv létrejött, annál inkább alkalmatlan a már régóta használt nyelvleírási rendszer. Nem lehet-e, hogy azért, mert az eredeti funkcióra annyi réteg került, hogy ezeket lebontva a lényegi belsővel nem tud mit kezdeni az a rendszer, mely a felszíni réteg leírásával többé-kevésbé boldogul?

A LIHACSOV által leírt tolvajnyelvi mechanizmusok tehát számos ponton ugyanazon tulajdonságokkal rendelkeznek, mint a szleng is. Ez minden bizonnyal nem véletlen. Úgy gondolom, a szleng vizsgálata rengeteg hasznos eredménnyel szolgálhatna, meg-

győződése, hogy olyan tulajdonságokkal rendelkezik, melyeknek megismerésével teljesebb képet kaphatunk a nyelvről, vagy még inkább a nyelvet használó emberről.

2.2. Közszleng és karnevál

PAUL ROBERTS „A szleng és rokonai” című tanulmánya annyiban a szleng hagyományos nyelvészeti felfogásához kapcsolódik, hogy a szlenget legfőképpen szókincsnek tekinti, melynek vannak ugyan különböző grammatikai kategóriái, de nem több pusztán szó és kifejezőképesletnél (ROBERTS 2002: 134). Szerinte, ha valami a közszleng részévé válik, az határozza meg további létét, hogy megmarad-e a használatban az eredeti szinonimája (pl. a *hot-dog* esetében az történt, hogy átvette helyét az eredetileg erre az ételre használt szónak, utóbbi eltűnt, előbbi pedig ezzel megszűnt szlengszónak lenni) (i. h. 131). ERIC PARTRIDGE ezzel kapcsolatban úgy fogalmaz, hogy egy szó akkor szűnik meg szlengszónak lenni, ha jelentése határozottá válik (PARTRIDGE 2002: 23). Az érvelés logikus. S kiválóan beilleszthető a szlengről eddig tudottakról (azzal azonban nem értek egyet, hogy a szleng pusztán szókincs lenne). Persze ez nem jelenti azt, hogy a gondolatmenetet ne tudnánk kiterjeszteni a szleng szociolingvisztikai definíciójára is. Hiszen annyiban ugyanaz a helyzet, mint a szinonimánál: hogy a szleng alternatíva a konvencionális nyelvhez/viselkedéshez képest. A szlenget használó nyelvi viselkedésbeli alternatívája. S a szleng kiterjedésével ez ismertté válik a nagyközönség számára (nyilván teljes egészében nem, hiszen az egyes szlengelemek kiscsoportbéli beágyazottságát nem lehet tökéletesen „közössé tenni”). Éppen ezért veszi el az eredeti koalícióban betöltött szleng mivoltát. Természetesen ehhez az kell, hogy olyan reáliára vonatkozzon, mely annál tágabb körben is szerepet játszik, mint ahol a rá vonatkozó szlengszó eredetileg létrejött. Azonban ha így van, mint alternatíva jelen lesz az egész rendszer nyelvében, s feltehető, hogy mindaddig, amíg alternatívaként működik, addig bizonyos értelemben a szleng része is lesz.² S hogy megszűnik azzá lenni, történhet azáltal, hogy kiszorítja az új alternatíva a konvencionálisan elfogadott párját (nyilván ez ritka), vagy pedig egyszerűen megszűnik hasznossá lenni, s kikopik. Mindehhez hozzátenném, hogy véleményem szerint eleve az elterjedéséhez is az kell, hogy egyáltalán elfogadják. Ennek viszont számos feltétele van. Ilyen lehet például az, amelyet PAUL

² Ezt természetesen a szókincs tekintetében lehet legkönnyebben tetten érni, hiszen belátható, hogy mindazt, ami a szlenggel eredeti formájában, a kiscsoportban társult, nehéz nyomon követni és elsajátítani is.

ROBERTS is említ: egy adott szleng mennyire lesz népszerű, nemcsak a szlengelemek milyenségétől, hanem eredeti használója személyiségétől is függ. Minél inkább megnyerő, annál gyorsabban terjed az általa beszélt szleng (ROBERTS 2002: 135).

Már itt megjegyzem, hogy véleményem szerint a szleng kikerülése eredeti közegéből valamiféle karneváli rítusban képzelhető el. Hogy világos legyen, hogy pontosan mire is gondolok, tisztáznunk kell, hogy ez a karnevál külsőségeiben messze állhat a bahtyini felfogástól, de lényegi elemeit tekintve a legfontosabbakat megőrizte. Úgy gondolom, hogy ezek közül a legfontosabb a karnevál szelleme, a felszabadultság, a regulák (a mindennapi szabályok) alól való szabadulás. Ahogyan BRADLEY fogalmaz: a szleng létrejöttéhez legmegfelelőbb feltételek „a tömeg, az izgatottság érzése és a nem természetes közegben zajló élet... Bármiféle hirtelen izgalom, vagy különös körülmény elegendő ahhoz, hogy létrehozzanak szlengszavakat” (idézi: PARTRIDGE 2002: 20). Az azonban, hogy az össznépiség hogyan jelenik meg ebben az esetben, kissé problematikus, bár talán egyszerűbb a helyzet, hogyha belátjuk, hogy az össznépiségnek is vannak bizonyos korlátai (talán még a bahtyini karneválnak is, gondolok itt az adott városra és vonzáskörzetére). (Vannak azonban olyan tendenciák — média —, melyek terjedésével egészen más értelmet nyer az össznépiség fogalma is.)

Talán sok esetben egész egyszerűen nem is találkozhatnánk máshogy ezekkel a szlengekkel. Úgy vélem, hogy olyan helyzetekben, melyekben az egyébként uralkodó társadalmi hierarchia stabil alapokon áll és reprezentálva van, nem lehet releváns a szleng használata, hiszen azzal a szlenghasználó csupán negatív megbélyegzését érné el. A szlengben beszélés olyan esetekben lehetséges a szleng használó adott kiscsoporton kívül, amikor fellazul a társadalmi érintkezést szabályozó normarendszer, és a karneváli életérzéshez hasonló atmoszféra jön létre; JELISZTRATOV passziolália felfogása is hasonló véleményt tükröz (1999).

Persze nehéz meglátni a mindennapi élet zűrzavarában az „apró karneválokat”³, pedig léteznie(ük) kell ilyen szelepeknek, különben „a józanság bora széjjelvetne bennünket, ha *szüntelen* kegyes istenfélelemben *forrna*” (BAHTYIN 2002: 87).

³ Lehetséges, hogy minél inkább hasonlít egy karnevál a karneválra, annál inkább több klasszikus karneváli műfaj is jelenik meg benne (szilveszter: újévi versek, fogadkozások, húsvét: pajzán locsolóversek).

De a szleng elterjedését, megítélését befolyásolhatja az is, hogy az adott szleng honnan jön (alulról vagy felülről, ld. H. W. FOWLER–F. G. FOWLER, idézi: PARTRIDGE 2002: 25), és hogy a középosztály (ezt a kategóriát veszik átlagnak) az adott szlengről tudja is, hogy onnan jött. Ezek szerint a felsőbb körökből érkezett szavakat nem használják olyan szívesen, hanem inkább csak csodálják, és éppen ezért ezek nem is igazán lesznek elterjedtek, míg amelyek a közből (perifériáról, központból), tehát alulról származnak, azt sokkal inkább magukhoz közelebbinek érzik, azzal szemben kevésbé kritikusak, és ezáltal az tovább meg is marad a beszélt nyelvben.

Itt is láthatjuk, hogy már ebben a munkában is arra figyelmeztetnek, hogy a szlenghasználat egyértelműen attól függ, hogy a szlenghasználók hogyan ítélik meg a szlenget. Ami szintén érdekes lehet számunkra az az, hogy szlengnek tekintik azt is, amely felsőbb körökből jön, és hogy ezek a szavak akkor válnak szlenggé, ha használatuk eltúlzott és pontatlan lesz. Addig, azonban, míg nem válnak általánosan használttá, minek tekinthetjük? Nem lehet, hogy itt is arról van szó, hogy szleng alá sokféle jelenséget besorolnak (vagy inkább oly sokrétű jelenség), és éppen ezért nehezíti a meghatározást?

Rengeteg szlenggel foglalkozó tanulmányban központi helyet foglal el a szleng identitásjelző funkciója. Ez az aspektus a már fentebb említett társasnyelvészeti definícióban is úgy van föltüntetve, mint a szleng egyik legfontosabb tulajdonsága. G. F. DRAKE például az alacsony presztízsű nyelvi variánsokkal kapcsolatban rámutat ELLEN BOUCHARD RYAN nyomán arra, hogy egy variáns fennmaradása során fontosabbak lehetnek a csoporttal való azonosulást jelző szempontok, mint a társadalmi előrejutásé (DRAKE 2002: 297). DRAKE szerint a szlengkutatásban szociológia irány mellett figyelembe kell venni a pszichológiai szempontokat is (i. h. 294–295). Úgy véli, hogy mivel a szleng a csoportmegkülönböztetés egyik legfontosabb jelölője, így nem sokban különbözik más, hasonló nyelvi jelenségektől. Szerinte ez annak is köszönhető, hogy a szleng gyakran merít ezekből, mint forrásokból (etnikumok, kisebbségek nyelve, dialektusok) (i. h. 297). A zsargon és szleng viszonyában is más véleményen van, mint DUMAS és LIGHTER, akik szerint e kettőt meg kell különböztetni. A különbség egyik mutatója, hogy a zsargon nem sugall lázadó magatartást, míg a szleng igen. A zsargon csupán megnevez valamit, de a szleng jellemez is (DUMAS–LIGHTER 2002: 286, vö. DRAKE 2002: 295). Míg DRAKE szerint, ha szociálpszichológiai nézőpontból vizsgáljuk, akkor

mindkettő ugyanazon magatartásforma megnyilvánulása. (uo.) Szleng és szakzsargon viszonyának vizsgálatánál mindenképp érdemes kitérnünk LIHACSOV munkájára is (2002b: 81–130).

Alapvető különbség LIHACSOV szerint szakzsargon és szleng között, hogy előbbi esetében nincs szükség szoros társadalmi kontaktusra, ami viszont a szlengnél elengedhetetlen. Szleng és szakzsargon viszonyát úgy határozza meg, hogy zsargon minden szakmának jellemzője, míg a szleng nem. A másik fontos megkülönböztető jegy szerint a szlengszavak érzelmi telítettsége, melyet erősít a szlengben lévő kép kifejezőereje. Ez az érzelmi töltet azonban jellegzetesen a szleng velejárója, mely mindig a szlenghasználó viszonyát fejezi ki a külső világhoz képest, melyre jellemző a humoros, tréfás hangnem (LIHACSOV 2002b: 99–102). „A szleng ritkán vagy egyáltalán nem keserű burkolt ítéleteiben. Mosolyogva teszi a dolgokat a helyükre” (KRAPP–BRADLEY, idézi LIHACSOV uo.).

Ennek a tréfás hangnemnek is vannak azonban érdekes sajátosságai. LIHACSOV úgy fogalmaz, hogy: „Nem tréfa ez, hanem egyfajta célzás a tréfára, nem nevetséges, hanem annak a jele” (i. h. 103). Ennek során a humoros szófordulatok, mondatok fokozatosan rövidülnek, majd egy-egy szóvá koncentrálódva maradnak meg. (i. h. 105) Ezt érdemes lehet összevetni KIS TAMÁS azon véleményével, mely szerint a karnevál legfontosabb tulajdonságait a szleng menti át a hétköznapokba (KIS 2007: 455–464). Sőt ehhez LIHACSOV gondolatmenetének folytatása további adalékokkal is szolgál: a szavakban „leginkább társadalmi jellegű emberi érzelmek tükröződhetnek. A nevetséges érzése éppen ilyen, kifejezetten társadalmi jellegű emberi emóció, amelynek megjelenítéséhez egyik aspektusával közelít a szlengszó. Egyedül nem lehet nevetni, a nevetés mindig hallgatóságot kíván, némely, ha nem is reális, de legalább elképzelt együttérzést és együttes részvételt. A szlengszó társadalmi jellegét azzal magyarázhatjuk, hogy a nevetés is közösségi jellegű” (i. h. 109). Tulajdonképpen ezzel bizonyos tekintetben az össznépi karneváli kavargás is megtalálható a szlengben, s ami fontosabb, hogy pontosan a szlengnevetéssel kapcsolatban írja ezt LIHACSOV.

Arra is felhívja azonban a figyelmünket, hogy igazi funkcióját csak egy szűkebb körön belül képes ellátni. Jellemző ugyan rá a terjeszkedés, de minél szűkebb, annál expresszívabb, hiszen annál elevebben él jelentése használói körében. Fentebb említett tulajdonságaiból adódóan (fokozatos koncentrálódás) „összeesküvésre” utaló jellege

van. Ez az összeesküvés pedig mindig a külvilág ellen irányul. A „hatásaival szembeni kollektív ellenállásról szóló »megegyezést« tartalmazza”, s mint ilyen „a valóság iránti »bátor«, lekezelő, csúfondáros, »kritikai« viszonyt jelképezi” (LIHACSOV 2002b: 110). Ezt pedig ott lehet alkalmazni, ahol mindenki egyet ért ezzel a világhoz való viszonyal.

„A szleng nyelvi álarcosbál, a szlengszó az álarc, mégpedig olyan álarc, amelynek a külvilággal szembeni fölényt, annak bizonyos mértékű leküzdését kell kifejeznie” (uo.). Milyen nagyszerű kép ez önmagában is szleng és karnevál kapcsolatára!

LIHACSOV szerint azonban vannak olyan szlengelemek, melyek szellemessége egészen rejtve van, s azt csak az élő nyelvhasználatban lehet tetten érni (uo. 105).

A szlengben beszélés elsődleges helye tehát a kiscsoport (ezt támasztják alá LIHACSOV fentebbi gondolatai is). Úgy gondolom, hogy ez igen természetes, hiszen, mivel a szleng kialakulásának is evolúciós okai vannak, így nem meglepő, hogy épp ezen a szinten jelentkezik (KIS 2007). Hiszen az ember is csoportlényként vesz részt az evolúcióban (CSÁNYI 1999: 123–140). S a szleng kialakulásának okai, is éppen itt keresendők. Úgy gondolom, hogy ez nem csak az identitásjelző funkcióban, hanem a szlengnek abban a funkciójában is megfigyelhető, melynek során az egyéni pszichikumot védi (ld. fentebb). Ezt nevezhetjük természetesen az ego védelmének is (CHAPMAN 1999: 277). De úgy vélem, hogy nem kizárólag a csoportnyomás ellen védi az egyént, sőt nem is biztos, hogy az egyes egyén sérelmeit torolja meg verbálisan. Elképzelhetőnek tartom, hogy a szleng mechanizmusai a csoport tagjai számára azokat a dolgokat teszi emészthetőbbé, amelyek veszélyesek lehetnek, vagy szorongást kelthetnek bennük, vagy bármiféle olyan hátránnyal jár, mely a csoport jelentős részét érintik, és általa csökkenne fennmaradási esélyük. Így tehát az egyes ember pszichikumát oly módon védi, hogy azzal a csoport számára jelent előnyt. Ezért is lehet az, hogy egyes foglalkozást űzők között bizonyos szlengelemek frekvenciájuk szerepelnek. LIHACSOV szerint például a legtöbb halálra vonatkozó kifejezés a katonai szlengben van (2002b: 111). Úgy vélem, hogy ebben az értelemben felfogott funkcióba beleférnek mindazok, melyeket a szlengről eddig tudunk.

Vizsgáljuk most meg ezt a rendszert a karnevál szempontjából is. A karnevál tulajdonképpen ehhez nagyon hasonló funkciót tölt be az ember életében, hiszen ennek során megszabadul a hétköznapi nyomástól, és igazi ünnepi életet élhet. Éppen hasonló funkciójuk miatt van az, hogy mechanizmusuk is hasonlóan működik: A sárba rángatják

azt, ami magasztos, s felemelik azt, ami alantas. Éppen az emberi gondolkodás jellegzetességei miatt találhatunk hasonló képeket a karneválban és a szlengben is. A karnevál során bizonyos értelemben (karneváli keretek között) legálissá válik mindaz, ami a szleng szóképeiben, nyelvi viselkedésében rejlik (vö. Kis 2007). Ezért is kapnak teret a karneváli műfajokban a szlengben használt képek. Azonban az, hogy milyen is ez a karnevál, úgy vélem mindig a kor politikai-társadalmi viszonyainak függvénye. Testet öltethet az ősközösségi rituálékon, a középkori, vagy reneszánsz karneválokban, de akár a nyüzsgő városi élet szórakozóhelyein, vagy akár a karneváli hangulatot sugárzó médiában is.⁴

Itt szeretném jelezni, hogyha a karneválra is olyan egységként tekintünk, mint amely az evolúció (kulturális evolúció) törvényeinek engedelmeskedik, akkor egyáltalán nem meglepőek az efféle változások, a korok szerinti eltérések. Ugyanis „az egyes kulturális ideák *funkcióval* bírnak, meghatározott szükségleteket elégítenek ki, egymással kölcsönhatásba lépnek, vagyis az ideakomponensek képesek egymás keletkezési valószínűségét befolyásolni, ami az egész rendszert elindítja az evolúció útján” (CSÁNYI 1988: 202). Az evolúciós léptékben gyors változásokat mutató karneváli eszme (már ami megjelenési formáit illeti) is alátámasztani látszik ezt a felvetést. Hiszen ahogyan CSÁNYI is írja, minél inkább független egy adott komponens a biológiai tényezőktől, annál nagyobb lesz a funkcionálisinformáció-tartalma, s annál inkább kultúrafüggő lesz (i. m. 205–206). Úgy gondolom a karnevált is ilyen kulturális egységnek tekinthetjük. Valamennyi alakító tényezőnek a feltárása, mely szerepet játszott a változásban, igen nehéz feladat lenne, azonban úgy gondolom, hogy az könnyen belátható, hogy a BAHTYIN által is jelzett reneszánszot követő időszak prudériája jelentős szerepet játszott a karnevál középkori, és reneszánsz kultúrában kanonizálódott megjelenési formáinak visszaszorításában. De ismét szeretném hangsúlyozni azt is, hogy azzal, hogy abban a formájában már nem találkozhatunk vele, még nem jelenti azt, hogy a módosult szociokulturális közegben megjelenő karneválok elkorcsosulásnak kellene tekinteni.

Visszatérve az előbb említett tanulmányokra: úgy gondolom, hogy DRAKE azzal, hogy a szociálpszichológiai nézőpontot hangsúlyozza, figyelmen kívül hagyja a szleng egyéb fontos tulajdonságait (pl. a szlenghasználó világszemléletét, aminek LIHACSOVnál

⁴ A karnevál és a média viszonyáról később még lesz szó (ehhez még ugyanis néhány kérdés tisztázására van szükség).

központi szerepe van, s ennek a figyelembe vétele nélkül nem lehet teljes a szlengről alkotott képünk). S így a szleng tulajdonságait szinte kizárólag a szleng identitásjelző funkciójából vezeti le, ami kétségtől megkérdőjelezhető, de nem kizárólagos. Ezzel kapcsolatban rámutat egy jelenségre, mely az 1950-es évek Amerikájának jellemzője volt: az 1950-es években, amikor a domináns kultúra nyelvébe nagyszámú fekete szlengszó került, akkor azokat a kifejezéseket, amelyeket átvettek, hamarosan mással helyettesítették a fekete kultúrában (DRAKE 2002: 299).

Úgy gondolom, hogy ez általánosan jellemző a szlengre, így tehát azok a szlengok, melyek eredetileg egy adott szubkultúráé voltak, és később szélesebb körben elterjednek, az eredeti kultúrában már nem töltik be eredeti funkciójukat, és ezért ott újjáteremtődnek. Ez kétségtől a szleng kiscsoportban betöltött identitásjelző funkciójának fontosságát támasztja alá. Ennek jelentőségére figyelmeztet DRAKE is. Azonban érdekes lehet az a kérdés is, hogy mi biztosítja a szubkultúrából kikerült szlengok életképességét. Úgy vélem, hogy ez nem a szleng identitásjelző funkciójával lehet összefüggésben, hacsak nem úgy, hogyha a kikerült szleng másféle jelentéssel töltődik fel, és újabb kisebb koalíció, vagy koalíciók használják majd ekképpen saját identitásuk jelzésére. De ezt kevésbé tartom valószínűnek. Ha van is erre példa, akkor is jelentősebb azon szavak száma, mely azonos formában, és minden bizonnyal azonos, vagy legalább közel azonos jelentésben részei ezután a közszlengnek. Úgy gondolom, hogy ez a szleng olyan tulajdonságaival lehet összefüggésbe, mely a karnevállal rokonítható, s érzésem szerint a csoportban élő egyéni pszichikum védelmét szolgálhatja.

Azonban, hogy az eddig leírtak igazi értelmüket elnyerjék, át kell tekintenünk BAHTYIN említett művének főbb jegyeit (2002).

3. A bahtyini karnevál

A következőkben BAHTYIN művének legfontosabb témánkhoz köthető részeit szeretném áttekinteni, hogy az első fejezetben már röviden felvázolt a problémát kicsit bővebben is áttekintsük.

Mint már említettem, BAHTYIN műve alapvetően irodalomtörténeti munka, de Rabelais művészetével és annak forrásaival kapcsolatban nagyon átfogó képet alkot a népi kultúráról és a rítuselméletről. A következőkben BAHTYIN gondolait idézem. (Az

egyszerűség és a könnyebb követhetőség érdekében csak az oldalszámot jelzem zárójelben. Ha egy idézet mögött nincs közvetlenül oldalszám, akkor az ugyanazon oldalon található, mint a rákövetkező gondolatok. Azoknál a részeknél, melyek esetében közvetlen utalás kívánkozott a szlenggel való kapcsolatra, azt lábjegyzetben írtam meg, hogy ne törjem meg BAHTYIN szövegének gondolatmenetét.)

A népi humor igen kevésbé kutatott területnek számít, s a később kialakított népiség-felfogásban sem vették figyelembe ezt a kétségkívül fontos aspektust. Pedig hatása a középkorban, és a reneszánszban óriási volt. A népi nevetéskultúra, vagy ahogyan BAHTYIN nevezi: karneváli kultúra volt az, mely szemben állt a hivatalos (egyházi és feudális) komoly kultúrával. A népi kultúrának számos megnyilvánulása (karneválszerű mulatságok, paródiairodalom, bolondok, igricek stb.) bizonyítja, melyeknek stílusa egyértelmű.

Jellege szerint három részre osztja ezeket a megnyilvánulásokat:

„1. *szertartások, színpadi formák* (karnevál típusú ünnepek, különböző vásári mulatságok stb.);

2. a legkülönbözőbb *komikus nyelvi alkotások* (köztük a paródiák is): szóbeliek és írásosak, latin nyelvűek vagy nemzeti nyelvűek stb.;

3. a *familiáris vásári beszéd különböző formái és műfajai* (káromkodás, esküdözés, népi hetvenkedés stb.).

Ez a három alapforma — minden eltérése ellenére — a világnak ugyanazt a komikus oldalát tükrözi vissza, szorosan összefügg egymással, és sok szállal egybefonódik” (12).

Mindezek a középkori ember életében meghatározó szerepet játszottak. Minden hivatalos ünnepnek volt egy „bolondünnep” párja. De az efféle népi mulatságok nemcsak erre korlátozódtak, hiszen számos más alkalommal is sort kerítettek a vigasságokra, így például szürettek, vagy akár kisebb lakomák alkalmával is. Ezek azért is különböztek a hivatalos ünnepektől, mert mind a nevetés köré szerveződtek, és minden komolyságot száműztek, mely a hivatalos ünnepeket jellemezte (13). Ez a nevetés megszabadított mindenféle hivatalos dogmától, s jellegeiben sokkal közelebb állt a művészetekhez. BAHTYIN úgy jellemzi, mint az életet játékos formába öntve. Arra az időre, míg a karnevál tartott, az élet hivatalos rendjét felfüggesztették, és mindenki átélte a karneváli szabadság eszményét, melyben fölszabadultak az uralkodó társadalmi rend szabálysze-

rúségei alól (14–15). (De mindez mégis kapcsolatban állt a karneválon kívüli léttel is, hiszen annak eljátszása, karneváli elvek szerinti újjászületése volt.) Ezeken az ünnepeken „mindig központi szerepet játszott a halál és az újjászületés, a változás és a megújulás” (17). „A karnevál szemben állt minden örökkévalóval, befejezettel és véglegessel” (18). Ennek megfelelően minden dinamikus és változékony alakot öltött, rendkívül fontos szerepet játszott a reverzibilitás, a „»fonákjáról« látás logikája, a fönt és a lent (»kerék«), az arc és az ülep fölcserélhető voltának logikája”. Ez tulajdonképpen a karneválon kívüli világ visszájára fordítása. De nem pusztán tagadással, hanem összefüggésben a megfordíthatósággal: ez a szemléletmód a tagadottal egyúttal új életre is kelti (19).

A karneváli létben azonban új beszédműfajok is keletkeztek ugyanúgy, mint mikor két ember közeli barátságba kerül, s megváltozik az egymás közötti beszéd hangneme. Ilyen viszonyban, ahogyan a karneválban is, megengedett az egészen bizalmas hangnem, megengedettek a durva kifejezések is, hiszen azoknak ebben a kontextusban megszűnik bántó élük. Onnan ismerhető fel, hogy mikor jutott el a kapcsolat erre a szintre, hogy már nem egy harmadikon, hanem egymáson képesek nevetni. Ez a familiáris kapcsolat azonban még mindig messze áll BAHTYIN szerint a karneváli érintkezéstől, hiszen nem össznépi, és nincs világszemléleti mélysége sem. Sok eredetileg karneváli elem élt tovább, de ezek elvesztették eredeti jelentésüket (25). Ilyenek a bevezetőben már említett káromkodások is, melyeknek eredetileg igenlő tartalmuk is volt, nem csak a tagadást képviselték. Tipikus karneváli formulák a fogadkozások és esküdözések is (26). Valamennyi érintkezési formát áthatotta a karneváli világérzékelés, a vidámság jegyében alakult át ősi nyelvi funkciójuk.

A karneváli képek megítélésében az okozta a problémát, hogy az újkori esztétika felől közelítettek hozzájuk, ezért is adtak oly sok hibás értelmezést. Figyelmen kívül hagyták ugyanis a komikus aspektust.

Ennek a komikus szemléletnek az egyik legfontosabb eleme az élet anyagi-testi vonatkozásainak: a test, az evés-ivás, az ürítés, a nemi élet képeinek hangsúlyozása. „Ráadásul e képek mindig rendkívül fölnagyítva, hiperbolikus formában jelentkeznek” (27). Ezek a képek a lét sajátos esztétikai fölfogását (groteszk realizmus) alkotják, mely a kor jellemzője. „A groteszk realizmusban az anyagi-testi őselem mélyen igenlő elv”, mely mindig egyetemes és össznépi. E jellemzői miatt áll szemben a hivatalos eszmével, mely elvontan idealisztikus (28). Azonban igen fontos megjegyezni, hogy ezt a testisé-

get, nem a mai testiség mércéjével kell nézni, hiszen az a test, mely nem választható el éles határokkal a külvilágtól, az egész népé. Ez a test kollektív, nincsenek határai, mindig szétfeszíti azokat, túlburjánzóan növekszik. A fentebbiekből következően ennek a szemléletmódnak jellemzője a lefokozás, minden eszményi átfordítása a testi síkra („evés, ivás, emésztés, nemi élet”, 29).

„A fennkölttség lefokozása, lealacsonyítása a groteszk realizmusban korántsem formális és a legkevésbé sem viszonylagos. A »fent« és a »lent« jelentése itt abszolút és szigorúan *topográfiai*. Fent — ez mindig az ég; lent — ez a föld; a föld viszont az elnyelő elv (sír, has), egyszerre mind a szülő és új életet adó elv (anyaöl) is. Ez a fent és a lent topográfiai jelentése kozmikus aspektusban. Szorosabban testi szempontból, ami a kozmikus aspektustól sehol sem válik el egyértelműen, a fent — az arc (a fej), a lent — a nemi szervek, a has és az ülep. A groteszk realizmus, a középkori paródiát is beleértve, a fentnek és a lentnek éppen ezt az abszolút érvényű topográfiai jelentését használja ki. A lefokozás itt mindig földre szállítás, közvetlen érintkezés a földdel, mint az elnyelő és *ugyanakkor* életet adó elvvel: az ember a földdel érintkezik, amikor temet, és ugyanezt teszi, ha magot vet; ami egyfelől pusztulás, az másfelől valami jobbnak, valami többnek a születését készíti elő. Ugyanilyen alászállásról van szó, ha az ember a test alfelének életével, a has és a nemi szervek működésével — tehát a közösüléssel, a fogamzással, a terhességgel, a születéssel, a zabálással, az ürítéssel — kerül kapcsolatba. Minden ilyen alászállás *új* születés számára mélyíti a testi sírt. A lefokozásnak ezért nemcsak megsemmisítő, negatív jelentése van, hanem pozitív, újjászülő értelme is: *ambivalens*, egyszerre tagad és igenel. Amit a mélybe dobnak, azt nem a nemlétebe, az abszolút megsemmisülésbe vetik alá, hanem a termékeny mélységbe; ez a *mélység* egyben a fogamzásnak, az új élet kezdetének színhelye, minden bőségnek forrása; másfajta »lent«-et a groteszk realizmus nem is ismer; benne a »lent« mindig termést adó föld és testi öl, mindig *fogamzás és kezdet*” (30–31).

„A groteszk ábrázolás a jelenségeket változásuk, még lezáratlan metamorfózisuk, haláluk és születésük, növekedésük és keletkezésük állapotában mutatja be. *Az idővel, a változékonysággal* való kapcsolat minden groteszk ábrázolás konstitutív, meghatározó mozzanata. Másik, ezzel összefüggő s ugyancsak elengedhetetlen vonása az *ambivalencia*: a groteszk ábrázolás valamilyen formában mindig tartalmazza (de legalábbis jel-

zi) a változás mindkét pólusát: a régit és az újat, az elhalót és az éppen születőt, a metamorfózis kezdetét és végpontját” (34).

Ez az ábrázolásmód visszataszítónak tűnhet, de csak akkor, ha a későbbi esztétikai felfogás értékrendjével nézzük, mely a létet késznek, befejezettnek tekinti. Innen nézve a groteszk belső lényege nem marad meg, csak külsőségei, ez pedig a klasszikus esztétikai felfogással rútnak minősül. Hiszen „a groteszk test nem válik külön a környező világtól, nem zárt, nem befejezett, nem kész, minduntalan kiárad önmagából, túlcordul saját kontúrjain. A groteszk ábrázolás azokat a testrészeket hangsúlyozza leginkább, amelyek megnyitják a testet a külvilág felé, tehát ahol a világ behatol vagy eltávozik, vagy ahol maga a test távozik a világba — vagyis a nyílásokat, a test kiugró részeit, a különféle kinövéseket és elálló tagokat: a tátott száját, a női nemi szerveket, a keblet, a phalloszt, a potrohos hasat, az orrot. A test csak az olyan aktusokban tárja fel növekedő, rögzíthető kontúrjaiból állandóan kilépő lényegét, mint a közösülés, a terhesség, a szülés, az agónia, az evés-ivás, az ürítés. Ez az örökké nyitott, örökké teremtő és teremtdő test a nem fejlődésének láncszeme, pontosabban két láncszeme, amely az említett aktusokban egymásba fonódva, egymásba hatolva mutatkozik meg. Ez a leghatározottabban az archaikus groteszkben ötlik szembe” (35–36).

A groteszk test „soha nincs készen, soha nem befejezett: szüntelenül épül és teremtdik, és maga is szüntelenül más testeket növeszt és teremt; egyszerre bekebelezi az őt körülvevő világot, és bekebeleződik ebbe a világba”. A groteszk ábrázolást leginkább azok a testrészek érdeklik, melyek kilógnak a test körvonaláiból. Azok a részek a hangsúlyosak, ahol a test kapcsolatba lép a külvilággal, és más testekkel. A legfontosabbak a has és a phallosz. Ezek legtöbbször hiperbolizálva jelennek meg, sőt önálló életre is kelhetnek. Az orr is igen gyakori motívum, mely mindig a phalloszt helyettesíti. Ez is összefügg a lent és fent felcserélhetőségével.⁵ Úgyszintén hangsúlyos a száj, főként a tátott száj, mely sokszor az egész arcot helyettesíti, valamint a fenék. Összefoglalva azok a testrészek a legfontosabbak, melyek vagy kilógnak a testből, vagy pedig kaput nyitnak belsejébe. Más testrészek is szerepelhetnek természetesen, de előbbieket hangsúlyozottabban (338–340). Ez a test azonban kozmikus test, melynek részei a világmindenséget alkotó részekkel, elemekkel kapcsolódnak össze. Ez a test az alapja a nevetés-

⁵ Ugyanezt a logikát láthatjuk egy orosz tolvaj tetoválásán is, ahol a hasra tetovált két szem, és a phallosz együtt egy arcot alkotnak (felcserélhetőség), ebben az esetben a phallosz az orr (KOVÁCS-SZTRÉS 1994: 136).

nek is, hiszen a nem hivatalos beszédmódokban minden nyelvben számos helyen találkozunk a test ezen részeivel, ez a test tehát „egyszerre *megtermékenyítő és megtermékenyített, szülő és megszülető, bekebelező és bekebelezett, evő-ivó és ürítő, beteg és haladók*”, úgyszintén rengeteg helyen találkozunk „*a nemi szervekkel, a farral, a hassal, a szájjal és az orral*”. Sokkal kevesebb kifejezésben szerepel azonban a többi testrész. Ha fölbuknának, akkor is korlátozott érvényűek.

Ezekkel a képekkel van tele a karneváli beszédmód. BAHTYIN szerint összességében ez a testfelfogás sokkal kiterjedtebb időben, és sokkal nagyobb hatása van, mint a klaszszikus testkánonnak (338–341).

„A test groteszk ábrázolásának egyik fő vonulata az, ahol *két test jelenik meg egyben*: az egyik a szülő és elhaló, a másik a kezdődő, a kihordott, a megszülető. Ez vagy terhes és szülő test, vagy olyan, amely fogamzásra és megtermékenyítésre kész — amire általában a hangsúlyozottan nagy phallosz vagy női nemi szerv utal. Az egyik testből valamilyen formában és mértékben mindig egy új, egy másik test jelenléte sejlik elő.”

Ezt a testet azonban nemcsak a többi testtől, a külvilágtól sem választják el éles határok. Ez a testfelfogás az alapja a már említett beszédműfajoknak is (35–36).

Mindezzel szemben a klasszikus esztétikai felfogás szerint a test zárt, befejezett (sehol nem lóg túl), nem enged semmit a külvilággal való kapcsolatra, vagy a befejezetlenségre utalni. Az ilyen testábrázolás időben is a legtávolabb helyezkedik el a születéstől, és haláltól (39).

Ebben a felfogásban a groteszk értékelése is átalakult. Elválasztották a komikumtól, és így eredeti értékei csorbát szenvedtek. (Az ördög például a romantikus groteszkben ijesztő alak, míg a középkori groteszkben vidám, az anyagi-testi lent szószólója: 51.) A középkori groteszk lényege éppen az volt, hogy az ember számára félelmetes dolgokat „vidám mumussá” változtatva megszüntesse azok félelmetességét (58).

„A groteszk lefokozásokban azonban mindig a szó szerint vett altest, a nemi szervek zónája játssza a meghatározó szerepet. Akit lefokoznak, azt nem sárral, hanem ürülékkel és vizelettel fröcskölik be.” Az effajta verbális szabadosságok központi szerepet töltenek be a karneváli képekben (160). A mai nyelvek is tele vannak ilyen típusú kifejezésekkel, melyeknek eredeti értelmük a topográfiai lent-be küldés, de ez nem egyértelmű lefokozás, ez úgyszintén ambivalens gesztus, s a fentebb említett világnézeti egységben értelmezendők. Hiszen a topográfiai lent, a születés, a nemi szervek zónája, ez a testi

sír, mely, mint ahogy az anyaföld, úgy ez sem választható el a termékenységétől, születéstől (161). Így minden kép ennek a világnézeti egységnek a része, csak ebben lehet világos igazi értelme, nincs bennük durvaság, cinizmus, sértés, éppen azért, mert a születés és halál itt egymás kiegészítői, ugyanannak (a lét egységének) részei, melyek nem választhatóak el egymástól. Azonban ha ezeket a képeket egy olyan értékrendszerben értelmezzük, ahol a születés és halál az individuális élet két végpontja, és így távol állnak egymástól, akkor egészen más értelmük lesz. Így ezeknek az eredetileg ambivalens képeknek is közönséges, tisztán lefokozó értelmük lesz. BAHTYIN szerint ezek a világnézeti mélységüktől elszakadt formák élnek tovább a familiáris beszédben, bár megjegyzi, hogy mélyükön még mindig parázslik valami igazi jelentésükből. Sőt ezzel magyarázza „konok életerejüket” is (162–163). Az altest képeiben tehát eredeti értelmükben ezt az ambivalens lefokozó-újjászülő jelleget kell látnunk. Így például az ürítés, és az ürülék is vidám folyamatnak, illetve anyagnak számít, ami kiválóan alkalmas a fennkölt lefokozására, és újjászületésére (164–165). Ez az anyag helyezkedik el félúton élet és halál között, s ezzel kiválóan beleillik a világnézeti rendszerbe, „a test még életében adja az ürüléket a földnek, melyet az *ugyanúgy megtermékenyít, mint a halott ember teste*” (190). Számos képben pedig a halállal összekapcsolva megszünteti annak félelmetes voltát, nevetséges mumussá változik, hogyha az, az ürítés képeiben jelenik meg. BAHTYIN erre világirodalmi példát is hoz Senecától a „Szelek szigetének» lakói» képében, akik úgy fejezik be földi életüket, hogy szellentéssel távozik belőlük a lélek (164).⁶

Nem lehet eléggé hangsúlyozni ezen képek ambivalens és komikus voltát. Nagyon fontos, hogy ezek mindig nevetetőek. „A reneszánsz nagy vonalakban a következőképpen viszonyult a nevetéshez: a nevetés mély világszemléleti jelentést hordoz, a világ egészéről, a történelemtől, az emberről közölhető igazság egyik leglényegesebb formája; különleges módja a világ szemlélésének; másképp látja ugyan a világot, mint a *komolyság*, de legalább annyira (ha nem inkább) a lényegre érinti; ezért éppúgy helye van a magas irodalomban (még a legegységesebb kérdések felvetésében is), mint a komolyságnak; vannak a világnak igen lényeges oldalai, amelyekhez csakis a nevetés tud közel férközni.

⁶ Erre ma is számos példát találhatunk a szlengben, legidevágóbb például a *kifingik*. (A további példákat ld. a dolgozat későbbi részében.)

A XVII. század és az utána következő korszakok felfogását így jellemezhetjük: a nevetés nem lehet egyetemes jelentésű világszemléleti forma; csak a társadalom életének bizonyos *részleges és részlegesen tipikus* negatív jelenségeihez kapcsolódhat; ami lényeges és fontos, az nem lehet nevetséges; a történelem és a képviseletében munkálkodó emberek (uralkodók, hadvezérek, hősök) soha nem lehetnek nevetség tárgyai; a nevetés csak egy szűk és sajátos területen (a közösségi és a magánvetkek szférájában) helyénvaló; lényeges igazságokat a világról és az emberről a nevetés nyelvén nem lehet kimondani, az ilyen kérdésekben kizárólag a komoly hangvétel létjogosult” (78).

„Rabelais korában [...] a nevetést [...] az emberiség legmagasabb rendű szellemi kiváltságának tekintették, amelyet egyetlen más élőlény sem szerezhet meg” (80).

Ennek ellenére a középkorban a hivatalos ideológiából száműzték a nevetést, hiszen az nem fér össze az általa megkívánt magatartással. Azon túl azonban rendkívüli jelentőségre tett szert, és megtermékenyítette a nem hivatalos érintkezés területeit. Éppen az egyházi ideológia merevsége miatt jöttek létre a hivatalos formulákkal párhuzamosan azoknak travesztált, vidám párjai. Ugyanúgy, ahogyan a hivatalos ünnepeknek is megvoltak a „népi” megfelelői. Ezek fokozatosan a hivatalos kultúra paródiáivá váltak. Ezek voltak az úgynevezett „bolondünnepek”. „A bolondünnepek úgyszólván valamennyi szertartásformája a különféle vallási szertartások és szimbólumok groteszk *lefokozása*, anyagi-testi síkra történő vetítése: nagy zabálások és ivások közvetlenül az oltáron, obszcén mozdulatok, vetkőzések stb” (83–86). Ezeknek a megokolása a következőképpen hangzott:

„Az efféle ünnepi fölvidulásra azért van szükség, »hogy a *bolondság*, mely *második természetünk*, és úgy látszik, *vele született az emberrel, legalább egyszer egy évben szabad folyást kapjon*. A bor is szétvetné a hordót, ha időről időre nem lazítanak ki a dugót, és nem engednék be egy kis levegőt. Mi, emberek, valamennyien rosszul tákolt hordók vagyunk, s a *józanóság bora* széjjelvetne bennünket, ha *szüntelen* kegyes istenfélelemben *forrna*. Levegőt kell adni neki, nehogy megromoljék. Ezért egynémely napokon megengedjük magunknak a tréfacsinálást (a bolondozást), hogy aztán annál buzgóbban szolgáljuk tovább az Urat.« Így érveltek a bolondünnep hívei a XV. században.”

Meg kell jegyeznünk azonban, hogy itt sem a hivatalos egyházi ideológia kigúnyolásáról van szó, az eddig leírt elveknek megfelelően ugyanúgy érvényesül itt is az újjászülés momentuma (87). A nevetés, az anyagi-testi elvvel együtt szorosan hozzátartozott

ezekhez az ünnepekhez, s ez a nevetés ünnepi nevetés volt. Az efféle ünnepek „leginkább az anyagi-testi életből merítették témáikat; karneváli mókázások voltak” (91). De ez az elv az ünnepi élet valamennyi szegmensét áthatotta, beleértve az utcai nyilvános-
ságot, és az otthoni mulatságokat is. Szintén fontos mozzanat a fent és lent fölcserélése (pl. bolondkirály választása), mely mögött ugyanaz a logika húzódik, melyről már fentebb volt szó. Ebben a karneváli kavargásban (hiszen „A népi nevetéskultúrának — a maga bonyolult képi rendszerével — éppen a karnevál a legtisztább kifejezője”, 93) mindenki részt vett, beleértve még a papság egy részét is, mert „a középkor nevetéskultúrája lényegét tekintve össznépi”. Az ünnepekhez nagy mennyiségű paródiaindítás is kapcsolódott, melyek ebben az időben ugyanúgy engedélyezettek voltak, mint a már említett vígjátékok. És ahogy azokban is, úgy itt is „az anyagi-testi »lent« ambivalens logikája” volt a meghatározó (95). Így a hitélettel kapcsolatos mozzanatoknak megszűnnek travesztált másuk (átköltött imádságok, litániák, himnuszok, eskük, stb).

Mindenben azt a pontot keresték, amelyet kicsit kifordítva az anyagi-testi lent képeibe lehet billenteni. Az egyes travesztiákban azonban mindig a teljességre törekedtek, mintegy a hivatalos világ minden aspektusával szemben annak kifordítottját mutatták föl (99–100). Arra az időre tehát, amíg az ünnep tartott, fellazultak a hétköznapi keretek, és a résztvevők megélhették a teljes szabadság eszményét. Ezeket pedig kénytelenek voltak a hivatalos értékrendszer képviselői eltérni. Az évnek több szakában is voltak olyan időszakok, mikor szabad folyást engedtek a népi ünnepnek, de mindezt „kizárólag a nevetés védett formájában. Magát a nevetést úgyszólván semmi sem korlátozta, ha valóban nevetés volt, és nem több” (103).

A nevetés azonban nem mindenféle komolysággal szállt szembe, csak az egyoldalú, dogmatikus komolysággal (134). Ebben a rendszerben a pokol is olyan csomópont, melyben valamennyi karneváli kellék megjelenik. A pokolnak ez az ábrázolása összefügg a népi kultúra eddig megismert tendenciáival, hiszen az a keresztény ideológiában a végleges lesüllyedéssel volt egyenlő, mely igen szélsőséges, és komoly, ezért is igyekeztek ezt is vidámmá varázsolni (423).

A *„komolyságban mindig van valamilyen félelem és megfélemlítés. [...] A nevetés viszont feltételezi, hogy az ember leküzdötte a félelmet. Nem állít tilalomfákat és sorompókat. A hatalom, az erőszak, a tekintély soha nem beszél a nevetés nyelvét.”* [A nevetés] „nem törődik a halállal és a túlvilági jutalmakkal, füttyöl a pokolra, és általában

mindarra, ami *félelmetesebb a földnél*. A nevetés leküzdötte az ilyen félelmeket, s ezzel megtisztította az ember tudatát, és új oldalról tárta elébe a világot” (103). Éppen ezért a nevetés képeiben mindig úgy jelent meg a legyőzött dolog, mint ami torz, és nevetséges. A halált is komikus formában tárja elénk. Ami félelmetes volt, azáltal, hogy kinevetik, megszűnik azzá lenni. „A karneválon a pokol ugyanaz; mint a mindent elnyelő és újjászülő föld, bármikor bőségszaruvá változhat; a szörny — a halál — új étellel lehet viselős; a testi torzulások — a fölpuffadt potrohok, a hatalmas orrok, púpok stb. — a terheség vagy a férfiúi nemzőerő jelvényei. A félelem leküzdése sosem a félelem elvont kiküszöbölése; egyszerre megsemmisül és megújul, azaz vidámsággá változik; a »pokol« összeroppan, és bőségszaruként ontja tartalmát szertesét.

Azt mondtuk, hogy a középkori nevetés legyőzte a földnél félelmetesebb dolgoktól való rettegést. Minden nem e világi szörnyűség *földivé vált*, elemésztette a föld, e szülőanya, aki felfalja gyermekeit, hogy újakat szüljön, nagyobbakat és jobbakat. A földön éppúgy nem lehet semmi szörnyű, ahogy az anyai testen sem, hisz ott a tápláló emlő, a szülő szerv, amelyben meleg vér kering. A félelmetes földi dolgok szimbóluma a nemi szerv, a testi sír, mely új gyönyörökkel és új életekkel újból kivirágzik.

Ám a középkori nevetés nem szubjektívan és egyénileg és nem is biológiailag érzi át az élet megszakíthatatlan folyamatosságát, hanem szociális, össznépi érzésként. Az ünneplő sokadalomban, a karneválózó tömegben, a legkülönbözőbb korú és helyzetű idegen testek közé préselődve éli meg az ember; érzékeli, hogy maga is tagja az örökké növekedő és megújuló népnek. Így aztán a nép ünnepi kacagása nem csupán a túlvilág, a szent dolgok, a halál rettegése fölött arat diadalt, hanem mindenféle hatalomtól, mindenféle földi uralkodótól és általában minden elnyomástól és korlátozástól való félelem fölött is” (104–105).

A XVI. század után azonban BAHTYIN szerint a nevetés degradálódott. A népi komikum elemei is átértékelődtek, elvesztették igazi jelentőségüket, „elszakadtak az ambivalens anyagi-testi »lanttól«” (122). A nevetés köre is beszűkül, ezután tárgya sokkal inkább az egyes ember lesz, sokkal személyre szólóbb lesz. Már nem az egyetemes emberi létre irányul. S ezzel párhuzamosan a nevetés alantas dologgá válik (128–129). Pedig az „igazi nevetés mindig ambivalens és egyetemes, nem tagadja, hanem megtisztítja és kiegészíti a komolyságot” (136).

Ez a nevetés határozta meg a vásári beszéd különféle formáit. Ezek közé tartoznak a „káromkodások, fogadkozások, esküdözések, átkozódások”. Ez egy különálló második világ volt, amelyben a kötetlen, familiáris hangnem uralkodott az emberek interakcióiban. Ez BAHTYIN szerint az egyéb társalgási nyelvtől is különbözött, bár utóbbiba is betört, és komoly hatást gyakorolt rá. Ebben a karneváli kavargásban rengeteg műfaj kapott helyet, melyekben azonban minden esetben közös volt az egységes világnézet (166–167). Ez a vásári beszédmód „fittyet hányt a nyelvi hierarchia és a nyelvi konvenciók (vagyis a hivatalos beszédkapcsolatokban uralkodó nyelvi normák) összes követelményének, kihasználta a kacagó vásártér előjogait”.⁷ A vásártéren a csalás is ironikus, hiszen a portékákat ajánlók tipikus szófordulataikban maguk is bevallották azt (174). Ebben az atmoszférában a gyakran megjelenő betegségek is, hogyha azok eredete az anyagi-testi lenttel köthető össze, akkor mint vidám betegségek jelentek meg (szifilisz, köszvény). A vásári beszédben a magasztalás és ócsárlás képei ugyanannak a dolognak két oldala. Nem értelmezhetőek egymás nélkül (pl. saját áruját ócsárló árus). Az egyik megjelenése, mindig a másik jelentést is életre hívja, hiszen végeredményben ugyanarra vonatkoznak. A „familiáris vásári beszéd igen gyakran becéző és dicsérő értelemben használja a gyalázkodó szavakat—főleg a trágáratat”.⁸ Mindennek ismét ugyanaz a világnézeti alapja, melyről már oly sok esetben volt szó. Ezek a formulák a világot, és benne azt is, amire vonatkoznak nem befejezettek, hanem fejlődésben lévőnek látja, és az egyszerre két végletet megjelenítő kép, épp az átmenet pillanatára vonatkozik. „Az ilyen kép egyidejűleg felemel és sárba ránt.” BAHTYIN szerint ennek a szemléletmódnak csak az alsó néprétegekben van helye, a hivatalos kultúrában nem értelmezhető (179–180).⁹

Ugyanez vonatkozik a szitkozódásra, melyek rendszeresen lefelé irányulnak, s a topográfiai lent sokszor „összekapcsolódik a kozmikus topográfiával (villám, föld, kénkő, tűz, tenger)” (181).

⁷ Talán ez volt az a jellemző (a nyelvi szabályokra, a hierarchiára való fittyet hányás) a szlenggel kapcsolatban is, melyet már egész korai szlenggel foglalkozó tanulmányok is említettek (akár elismerő, akár becsmérlő értelemben). Mindenesetre már itt láthatjuk, hogy a karneváli műfajok oly egyértelmű rokonságot mutatnak a szlenggel, hogy ennek véletlenségét BAHTYIN már idézett szavaival szólva: „oktalan képmutatás volna tagadni”.

⁸ Ezt a mai nyelvben is megfigyelhetjük, egymáshoz közel állók beszélgetésében (bővebben a következő fejezetben).

⁹ Érdekes, hogy a szlenghasználatot is rendszerint az „alsóbb” néprétegekkel kötötték, kötik össze.

„Az olyan jelenségek, mint a káromkodás, átkozódás, esküdözés, trágárkodás, a beszéd nem hivatalos elemei. Ma is úgy tekintik és régen is úgy tekintették őket, mint a nyelvi érintkezés elfogadott normáinak szándékos megszegését [...] Ezért az ilyen elemek, ha kellő mennyiségben és szándékolt formában fordulnak elő, igen nagy hatást gyakorolnak a szövegösszefüggésre, az egész beszédre: más síkra teszik át, kívül helyezik minden verbális konvención. Az ilyen beszéd megszabadul a köznyelv normáinak, hierarchiáinak és tabuinak uralmától, s mintegy külön nyelvvé alakul át, a hivatalos nyelvvel szemben álló, sajátos argóvá. Egyszersmind sajátos közösséget is teremt: a familiáris beszédbe beavatott, a nyílt és szabad nyelvi érintkezésben részt vevő emberek közösségét. Ilyen közösség volt a *köztéri tömeg*—különösen az ünneplő, a vásározó, a karneválozó tömeg.

Minden korban más és más elemekből áll, és másfajta az a nyelvi készlet, amely képes megváltoztatni a beszéd jellegét, és létre tudja hozni a familiáris érintkezés szabad közösségét. [...] Minden korban mások és mások azok a normák, amelyek a hivatalosan elfogadható beszéd, az illendőség és a jó modor szabályait rögzítik. Másfelől minden kornak voltak olyan szavai és fordulatai, melyek szókimondó szabadszájúságra, a dolgok nevének nevezésére, a kipontozások és eufémizmusok nélküli beszédre hívtak föl. Az ilyen szavak és kifejezések nyílt utcai atmoszférát teremtettek, és ezzel a beszédnek meghatározott tematikát, egyfajta nem hivatalos világszemléleti jelentést kölcsönöztek. A karneválosításnak azok a lehetőségei, melyeket ezek a beszédelemek tartalmaztak, igazából és *teljes egészében az ünneplő utcán bontakozhattak ki*, mivel itt ledőltek az embereket elválasztó hierarchikus korlátok, és a kapcsolatokat valósan is a familiáris léghő határozta meg.¹⁰ [...]

A káromkodások a beszéd nem hivatalos elemei voltak, s tilalom alá estek. [...] A beszéd felesleges parazita elemeinek tartották, amelyek csak szennyezik a nyelv tisztaságát, és a barbár középkor örökségei. [...] Ezek a tilalmak és megbélyegzések csak

¹⁰ Ezek a gondolatok teljesen megfelelnek azoknak, melyeket a szlengről tudunk, s ez a szöveg egy az egyben beleillene egy szlengről szóló tanulmányba, csupán az „argó” helyére kell behelyettesítenünk a szlenget. A népi kultúra olyan aspektusait tárja itt fel BAHTYIN, melyek ugyanolyan elvek szerint működnek, mint a szlenget beszélők koalíciója. Szinte ugyanezekre mutat rá TAYLOR is: A szubkultúráknak tehát van megkülönböztető nyelve. Ez a nyelv szoros összefüggésben kell, hogy álljon azzal az értékrendszerrel, mely létrehozza. S mivel a szubkultúra az általánosan elfogadott értékekkel szemben áll (vagy legalább azok egy részével), így nyelvének is alkalmasnak kell lennie ennek a szembenállásnak a kifejezésére, mely többek között a nyelvi norma megsértésével lehetséges. A szubkultúra nyelve azonban sok esetben hatást gyakorolhat annak a közösségnek a nyelvére is, amelyen belül létrejött (TAYLOR 2002: 372).

megerősítették a káromkodások nem hivatalos jellegét, és fokozták azt az érzést, hogy használatuk a beszédnormák áthágása; ez viszont természetesen fölerősítette a káromkodásokkal tarkított beszéd sajátos nyelvi színezetét, még hangsúlyosabbá tette familiáris, szabadszájú jellegét. A káromkodás ennek következtében a hivatalos világnézet elvetéseként, a hivatalosság elleni verbális tiltakozásként hatott” (203–205).¹¹ Az állandósult formulákkal a szakmákat, vagy az egyes társadalmi csoportokat is jellemezte. Az általuk használt káromkodásokkal tökéletesen le lehetett írni őket (206–207).¹² A káromkodások legtöbbször a test különböző részeit veszik célba (209).

A népi ünnepek komikuma mindig lefelé irányul, ugyanúgy, ahogy már a káromkodások esetében is. A magasztost elnyeli az alantas (396). Az anyagi-testi lent azonban a termékenység megtestesítője is, innen indul az ember jövője. Az ide irányuló képek az individuális ember létének végességét próbálja ellensúlyozni, kicsúfolja az öregséget, és az öröklét utáni vágyakozást (405). „Az új ifjúságban kivirágzó öregség képe történeti színezetű. Nem a biológiai egyed, hanem a történelmi ember, s ezzel a kultúra megfiatalodását jeleníti meg” (436). Nagyon fontos azonban, hogy ezek az ünnepek soha nem logikailag tagadnak, hanem képszerűen. Így hiány sem támadhat sehol, hiszen minden tagadottnak a fonák képe is megjelenik (440). A karneválon azért szerepel annyi fonák dolog, mert a megsemmisülő régiben mindig ott van az új. A megfordítás, az ellenkező oldalról való látás logikája minden szinten jelentkezik (öltözködés, mozgás, tárgyak használata stb.). És ebbe a sorba illenek bele a már említett nyelvi formulák is. A karneváli beszédmód nem használ semleges szavakat. Vagy magasztal valamilyen formában, vagy becsmérel, de e kettő sohasem válik szét (de erről már volt is szó) (449).¹³ „A magasztaló és a becsmérlő mozzanatok természetesen az élő beszéd minden szavához hozzátartoznak. Nem léteznek semleges, közömbös szavak, legfeljebb arról lehet szó, hogy bizonyos szavakat mesterségesen semlegesítettek. A legrégebbi beszédjelenségekre vi-

¹¹ Nincs ez máshogy a szleng esetében sem.

¹² Ez a gondolat pedig összevág a szleng identitásjelző funkciójával, hiszen az eltérő nyelvhasználattal mind kifelé, a csoporton kívüliek felé, és befelé, a csoport tagjai felé is egyértelművé lehet tenni a csoport határait, hogy ki az, aki beletartozik, és ki nem (vö. KIS 2007: 456).

¹³ Úgy gondolom, hogy ez a szlengre is teljes mértékben igaz, hiszen ott is mindig jelen van a beszélő viszonyulása, ahhoz a valóságdarabhoz, melyet megnevez. Bár azt nehéz lenne kimutatni, hogy a szleng is ugyanazt a világnézeti mélységet rejti-e, s hogy ugyanaz az ambivalencia dolgozik-e a szleng mélyén, mint a karneváli beszéd képeiben, de egyáltalán nem tartom elképzelhetetlennek. Talán emiatt lehet az is, hogy az abszolút pozitív, és negatív értékítélet jelzői a szlengben felcserélhetőek pl.: *állati intelligens, oltári nagy szívás (nagy fasz vagy!*, intonációtól változóan különböző jelentéssel). Ezt támasztja alá az is, amit BAHTYIN néhány oldallal később ír (ld. fent tovább).

szont minden jel szerint éppen a magasztalás és a becsmélés összefonódása jellemző, amit másképp úgy fejezhetünk ki, hogy bennük a szavak kéttónusúak. Ez a kéttónusú jelleg később sem tűnik el, és a nem hivatalos, familiáris beszédrétegekben, illetve a népi komikum szférájában — ahol tehát ez a jelenség számunkra hozzáférhető — új értelemmel töltődik fel.” Mindez lehetővé tette, hogy megragadja a kacagó nép a világ befejezetlenségét, az élet és halál, a rossz és jó, (stb.) keveredését (463). Azt is hozzáteszi BAHTYIN, hogy a hivatalos ideológia, beszédmód nem tűri ezt a kéttónusúságot (464).¹⁴ „Minél távolabb esik a beszéd a hivatalos normáktól, minél familiárisabbá válik, annál sűrűbben, és erősebben folynak benne egymásba e hangnemek, annál elmosódottabb lesz a határ a magasztalás és ócsárlás között”. S ezáltal fölszabadul a szavak mélyén rejlő ambivalencia.¹⁵

BAHTYIN szerint ezek a nem nyilvános beszédmódok, s az azokban rejlő logika csak ott juthatnak érvényre, „ahol a beszédből már kiveszett minden komolyabb cél, s az emberek abszolút bizalmasan és szabadon átengedik magukat a minden cél nélküli, zabolátlan verbális játéknak” (451). A következőben azonban úgy véli, hogy ezek a „beszédformák elvesztették régebbi jelentőségüket, elszakadtak a népi kultúrától” (452).

Ezzel talán áttekintettünk mindes fontos részletet, melyet a téma megkívánt. A továbbiakban nézzük meg, hogy az eddig leírtakon túl milyen kapcsolat fedezhető még fel szleng és karnevál között, pontosabban, hogyan lehet értelmezni e két dolog bonyolult viszonyát.

4. Az össznépiség és kiscsoport problémája

KIS TAMÁS abban látja elsődlegesen szleng és karnevál hasonlóságát, összekapcsolhatóságát, hogy mindkettő az ember (*Homo sapiens*) lényegi tulajdonságait érinti. Ez a lényegi tulajdonság nem más, mint a csoportnyomás elleni lázadás, felszabadulás, az ego védelme (2007). Ez kétség kívül így is van. Azonban e mellett a szleng és karnevál egymás mellé állítása felvet több kérdést is. Az egyik részben azzal van kapcsolatban,

¹⁴ Maga BAHTYIN is kijelenti, hogy ez a jelenség, melyet kéttónusosságnak nevez, az élőbeszéd immanens része, s hogy a beszéd legrégebbi formáira is ez „lehetett” jellemző, s hogy ez később is tovább él. Sőt, LIHACSOV A tolvajbeszéd ősi primitívizmusának vonásai című tanulmányában is hasonló eredményre jutott. Mindez nemhogy a fentieket támasztja alá, hanem a szleng nyelvi univerzálé voltával is nagyszerűen összeillik.

¹⁵ Ez olyannyira igaz a mai nyelvre is, hogy pusztán a történeti távolság miatt nem lehet feltételezni, hogy máshogy lenne.

hogy a karnevál alapvetően kulturális jelenség, míg a szleng nyelvi (persze nem a szó szoros értelmében véve, sokkal inkább nyelvi-viselkedésmódbeli). Természetesen ez semmiképpen sem bomlasztja a párhuzamot, sőt mi több, a szlenget nem szabad szigorúan véve nyelvi matériának fölfognunk, és különválasztanunk a kultúrától. Már csak azért sem, mert eleve a nyelv eredete is az ember szociokulturális viselkedésével hozható kapcsolatba, és ezen belül talán még szorosabban a szlengé is. Azonban van egy másik elsőre ennél talán nehezebben feloldhatónak tűnő ellentmondás. Ez pedig a csoport méretével függ össze, melyben a fenti jelenségek (karnevál, illetve szleng) létrejönnek, és élnek. Hiszen a szleng alapvetően a kiscsoport és az ego védelme a nagyközösséggel szemben, míg a karnevál leglényegibb tulajdonságait tekintve össznépi, egyetemes: „A karnevált nem *nézik*, hanem *élik*, méghozzá mindenki, mert a karnevál — eszméjéből következően — *össznépi*. Amíg a karnevál tart, senkinek nem lehet más élete, mint a karneválbeli. Nem lehet kilépni belőle, mert nincsenek térbeli határai. Amíg tart, addig csak a törvényei szerint lehet élni, addig csak a karneváli *szabadság* törvényei érvényesek” (BAHTYIN 2002: 15).

Azonban találunk arra is utalást BAHTYINnál, hogy a karnevál, a karneváli nevetés hogyan szolgálhatja az ego védelmét: „A nevetés kétségkívül lehetett az önvédelem külső formája is. Legális jogokkal és kiváltságokkal rendelkező, mentesítette az embert (persze csak bizonyos fokig) a külső cenzúráról, a külső megtorlásoktól, a máglyától. Ezt a mozzanatot nem szabad lebecsülni. De jelentését nem szabad kizárólag erre korlátozni. A nevetés nem külső mez, hanem lényegi, *belső forma*, amelyet nem lehet komolyságra váltani a benne föltárukozó igazság tartalmának megsemmisítése és eltorzítása nélkül. A nevetés nem csak a külső cenzúráról szabadít meg, hanem mindenekelőtt a nála is erősebb *belső cenzortól*, az emberbe évezredek során belénevelt istenfélelemtől, az autoritatív tilalmaktól, a múlt és a hatalom rettegésétől. A nevetés igazi jelentésében hozta felszínre az anyagi-testi elvet [...]

[...] A komoly hangvétellel szembeni gyanakvás és a nevetés igazságába vetett hit ekkor tehát még ösztönösnek tekinthető. A középkori ember fölfogta, hogy a nevetés mögött soha nem bújhat meg erőszak, a nevetés nem rak máglyákat, hogy a képmutatás és a csalárdság soha nem nevet, hanem mindig komoly arcot ölt, hogy a nevetés nem lehet sem dogmatikus, sem tekintélyelvű, hogy a nevetés nem a félelemnek, hanem a magabiztos erőnek a jele, hogy a nevetés a nemzéssel, a születéssel, a megújulással, a ter-

mékenységgel, a bőséggel az eszem-iszommal és általában a nép e világi halhatatlanságával függ össze, s végül, hogy a nevetés mindig az eljövendő, az új, a majdani világ felé nyújtózkodik, és a hozzá vezető utat egyengeti. Ezért élt a népben ösztönös bizalmatlanság a komolysággal szemben, s ezért hitt az ünnepi nevetésben” (BAHTYIN 2002: 106–109).

Itt is találhatunk összecsengést szleng és karnevál alapvető tulajdonságai között, hiszen ROBERT L. CHAPMAN szerint is lehet a szleng egyfajta önterápia: „Persze az ego sérült volta az ember leggyakoribb nem anatómiai jellegű problémája. A szleng akár gyógyír is lehet erre, önirányított terápia, mely egyidős az első beszélni tudó családdal. A család, akárcsak a társadalom, a hatalom és a jog hierarchiáját tartja fenn, mely ellen a gyermek egészséges, fejlődő énjének szüksége van kompenzálásra gyengesége bűnössége miatt. A szleng, mint gyógyír tagadja a gyengeséget, illetve kérkedik a bűnösséggel. Ebből a nézőpontból nyugodtan állíthatjuk, hogy a terapeutikus, gyógyító szleng szükséges az én fejlődéséhez, s hogy a társadalom nem működne szleng nélkül” (CHAPMAN 1999: 277).

Így csak a kiscsoport, mint a szleng keletkezésének elsődleges talaja áll szemben az össznépiséggel, mint a karnevál egyik fő tulajdonságával. KIS TAMÁS értelmezése szerint tekinthetünk úgy a szlengre, mint a karneváli nevetés és világérezkelés továbbélését a hétköznapokban (KIS 2007). Ezzel azonban úgy tűnhet, mintha a karnevál lenne az elsődleges, mely mindent betölt, és az ember egész életét, világérezkelését áthatja (arra az időre persze, amíg az ünnep tart), a szleng pedig ennek a világszemléletnek a mindennapokba, az ember alapvetően nem ünnepi életébe beszüremkedett része lenne.

Ha viszont a szlenget nyelvi univerzálénak tekintjük, akkor a definíciójából adódóan mindenkor jelen kellett és kell lennie. A karnevál gyökerei is sokkal korábbra nyúlnak vissza az időben, mint a középkor, hiszen már az ősközösségekben is voltak olyan rítusok, melyek fő vonásaiban megegyeztek a később karneválnak nevezett ünnepekkel (ZOLNAY 1983: 231–232). Láthatjuk tehát, hogy mind a karnevál, mind pedig a szleng a csoportban élő ember elemi szükségleteinek elengedhetetlen velejárója.

Ezzel tehát már elég sok minden adott a két jelenség párhuzamba állításához. Két dolog azonban még eltérést mutat. Az egyik az, hogy míg a szleng valószínűleg nem időhöz köthető jelenség, tehát az egyén illetve csoport életének minden, vagy talán helyesebb úgy fogalmazni, hogy bármely pillanatában jelen lehet és van is. Ezzel szemben a

népi ünnep alapvetően időponthoz, eseményhez, bizonyos időszakhoz köthető jelenség. A másik dolog részben ezzel függ össze, s már korábban is utaltunk rá. Ez pedig, hogy míg a karnevál arra az időszakra egyetemes és össznépi, mindenki részt vesz benne, addig a szleng keletkezésének ágya a kiscsoport.

Ez viszont korántsem halványítja azokat az igen fontos kapcsolatokat és hasonlóságokat, melyekről eddig volt szó, és amelyek közül néhányra még a későbbiekben kitérek. Látjuk tehát, hogy valóban mind a karnevál, mind a szleng úgymond egyidős az emberi kultúrával. Eszerint azonban a közösségben élő embernek úgymond két fajta excesszusra is szüksége van? Mielőtt továbbmennénk e gondolatmenet mentén, érdemes megjegyezni, hogy a két jelenség alapvetően nemhogy párhuzamba állítható, hanem bizonyos szempontból egyenesen szét sem választhatóak egymástól, hiszen a karnevált meghatározó beszédmód, és beszédműfajok nélkül maga a karnevál is elképzelhetetlen (BAHTYIN 2002: 158–213). (S ahogy azt az előző fejezetben bemutattam: szleng és a karneváli műfajok szorosán összefonódnak, sőt bizonyos pontokon teljes egyezést mutatnak.) Ezen elemeket felhasználva próbálom valahogy feloldani a felvetődő problémákat, és elhelyezni azokat a hasonlóságokat, melyeket már ismerünk.

A karnevál BAHTYIN szerint alapvetően össznépi jellegű, például az egyébként Istenfélelemben élő papok is írnak travesztiákat, mindenki részt vesz rajta. „a világ karneváli érzékelése elháríthatatlan erővel hatott az emberek látásmódjára és gondolkodására: mintegy maguk mögött hagyták hivatalos társadalmi pozíciójukat (szerzetesi, papi, tudósi létüket), és a világot komikus karneváli oldaláról szemlélték. Nemcsak a diákok és az alsóbb papság, hanem magas rangú egyházi férfiak és tudós teológusok sem idegenkedtek a vidám rekreációkban való részvételtől, vagyis az ájtatos komolyság ideiglenes szüneteltetésétől, és semmi kivétnivalót nem éreztek abban, hogy maguk is bekapcsolódnak a »szerzetesi tréfákba«” (BAHTYIN 2002: 22).

BAHTYIN koncepcióját több bíráló is érte egyébként emiatt (tudniillik, hogy a népi kultúra mennyire népi, és mit is tekint valójában BAHTYIN népnek, hiszen az az utópikusnak tűnő népfogalom valójában sohasem létezett, vetették szemére a kritikusok). Azonban, mint ahogy azt az előbbi idézetből is láthatjuk, és KLANICZAY GÁBOR is alátámasztja, valóban össznépi volt, s hogy: „A népi nevetéskultúrával szembeállított komoly, hivatalos kultúrát pedig nem annyira társadalmi csoportokhoz, mint inkább *in-*

tézményekhez (állam, egyház, hivatal, bíróság, udvar) kapcsolja” (KLANICZAY 1990: 51–52).

Ez az össznépiség jellemezte feltehetően a karnevál ősét jelentő rítust az ősközösségben élő ember életében, és az ókori ünnepeket (Saturnalia, bacchanalia) is.

A szleng azonban kiscsoportban keletkezik, mint ahogyan ezt evolúciós okai is magyarázzák. Ez ellen a nagycsoport, a közös nyelv birtoklója védekezik, például közös rítusokkal, ahol a kiscsoportot megszegényíti, nyelvét megbélyegzi, ezzel elősegítve a homogenizációt (KIS 2010).

Nem lehet-e azonban hogy a homogenizáció éppen úgy zajlik le, hogy a közös, össznépi ünnep szellemében minden közössé lesz, beleértve a nyelvet is, s az egyes klikkesedő csoportok nyelvei — nevezzük ezeket szlengnek — ilyenkor sugároznak szét és válnak általánossá? Természetesen ez nem érintheti valamennyi részletét, és nem szinkronizálódhat teljes mértékben, így valószínűleg lesznek olyan elemei ennek a nyelvnek (pontosabban ezeknek a nyelveknek), amelyek hamar eltűnnek, olyanok is amelyek megmaradnak szűkebb körben használatosnak, de lesznek olyanok is, melyek elterjednek. Talán ez nem áll oly messze a szleng tünékeny és igen gyorsan változó természetével. Ezen a ponton úgy gondolom érdemes megnéznünk VLAGYIMIR JELISZTRATOV idevágó gondolatait.

4.1. A jelisztratovi szlengtíplológia

JELISZTRATOV alapvetően háromféle szlengkompexumot különböztet meg (a szleng három ontológiai státusát):

1. a szlenget, mint zárt rendszert, (ennek a hermetikus komplexumnak további altípusa a logoszelvű hermetika, a szakmai hermetika és a játékos (családi-baráti) hermetika)
2. a szlenget, mint félig nyitott rendszert, vagy másképpen a cinikus komplexumot
3. a szlenget, mint teljesen nyitott rendszert, amelyet rabelais-i komplexumnak nevez. Ezek a komplexumok úgymond a szleng különböző létmódjai, melyek főbb tulajdonságaikban eltéréseket mutatnak, azonban:

„Ezek az állapotok időben váltakozhatnak, átfolyhatnak egymásba, a fontos csak az, hogy a szleng fejlődésének bármely, önkényesen kiválasztott mozzanatában mindhárom

tendencia — ha különböző arányban is — de egyidejűleg jelen van” (JELISZTRATOV 1998: 19–20).¹⁶

Nézzük sorra e szlenglétmódoknak a főbb tulajdonságait.

A logoszelvű hermetikában „a kasztjelleg, a kiválasztottság dominál, egyfajta arisztokratikus közösség, egyelvűség, valamely egyetlen eszme körüli egyesülés, mégpedig olyan ügy körül, amelyet a csoport tagjai nem annyira életbevágóan fontosnak, mint inkább a legfelsőbb rendűnek, az anyagi élethez képest eszményinek tekintenek [...] ugyanazt az eszmét szolgálják, és védelmezik a beavatatlanoktól.” Azonban ez a védelmezés nem volt sikeres a történelemben egyetlen esetben sem JELISZTRATOV szerint. „Sem a szabadkőművesek, sem a teozófusok, sem pedig a tolvajok nem tudták megőrizni az igazságukat a beavatatlan (vagy felvilágosulatlan) plebsztől, az utcától, a söpředéktől. A plebsz az ő hermetikus szlengjükön szólalt meg, kivitte a szent Logoszt az utcára, és Bahtyinnal szólva, »ambivalensen« lefokozta, »az altestbe« küldte azzal, hogy »feltámadjon, új életre keljen«” (24–28).

Ezen túl van még itt egy érdekes momentum: „A nemzeti irodalmi nyelv normákba foglalásának, kodifikálásának mai eszméje, s a tisztaságának védelméért folytatott fáradhatatlan munkálkodás szintén megőrizte a legfelső szintű hermetika utóhatását (vagy ha tetszik, atavizmusát). A mai filológus, aki szabályokat alkot a nyelvművelés számára, a nyelvtanító és nyelvvédő didaktikus tulajdonképpen déd- és ükunokája a logoszelvű dialektikusoknak és unokája az alkimistáknak. Bármennyire sokkolja is közlendőnk magukat a normaalkotókat, meg kell mondanunk: az ő munkájuk is csak saját szlengjük (az ún. irodalmi nyelv) védelmezése a többiektől, amelyik mind »barbár és alacsonyabb rendű«” (25).

A szakmai hermetikában már a titkosság motívuma felhígul, hiszen itt már használatának oka sokkal inkább a konkurencia elleni harc és a hatalom elleni védekezés lesz. Éles határvonal azonban nem húzható JELISZTRATOV szerint sem közöttük. Azonban minél mélyebben vizsgálódunk a szakmai szleng szférájában, annál inkább megjelenik benne az idegennel való szembenállás, hiszen a legfelső szintű hermetikából a mi—ők ellentét egyszerűen hiányzik. (Ez a momentum érdekes lehet számunkra, később még visszatérünk rá.) További különbség, hogy a szleng minél inkább szakmai, s nem logoszelvű, annál inkább a mindennapi élethez kapcsolódik (28–30).

¹⁶ A továbbiakban ezen munka oldalszámai szerepelnek a hivatkozásokban.

„A szakmai szlengszó három elemet kötelezően tartalmaz: az első az ezoterikum, a beavatatlanok számára megnyilvánuló titkosság (ennek szerepét egyébként nem kell el-
túlozni), a második a tulajdonképpeni professzionális elem, amely a szlenghasználó
szakmai tevékenységéhez közvetlenül kapcsolódik, míg a harmadik a nevetési elem,
amely a kliensre, az »idegenre« irányul. A legfelső szintű hermetika rendszerint ko-
moly, nem tartalmaz nevetési komplexumot.” A szakmai hermetikában „a nyelvi és
nyelven kívüli eszközöknek hallatlanul gazdag rendszere szolgál arra, hogy az egyén ki-
fejezhesse egy adott zárt csoporthoz való tartozását” (32–36).

A „harmadik hermetika (nevezzük legalsó fokúnak) a spontán vagy kreatív, szóra-
koztató, játékos hermetika szintjeként jellemezhető” (39) JELISZTRATOV figyelmeztet
azonban, hogy ennek a típusú szlengnek nincsenek ugyan tudatos feladatai, de az az ál-
talánosítás, mely szerint minden szlenget játéknak, a bennük megnyilvánuló expressziót
öncélúnak tekintenek, hibás. Hiszen míg ez igaz a kreatív szlengre, de nem igaz az
előző két típusra. „A kreativitás (pihenés, szórakoztatás) eleme, mint mondtuk, jelen
van a szakmai szlengekben is, ám a családban mélységesen intim, személyes jelleget
ölt” (uo.).

„A családi hermetikumok állandóan újra meg újra játsszák a filozófiájukat, minden
alkalommal pontosítva és kiegészítve azt. A családi élet tehát nem csupán a »mindenna-
pi életet« jelenti, hanem annak közösen lejátszott interpretációját is. Mégpedig rendsze-
rint nevetető interpretációját, amely »harcol« a mindennapi élettel, helyesebben meg-
hittebbé, kamarajellegűbbé teszi azt” (41).

Ezek tehát a szleng mint zárt rendszer típusai. „A köztük lévő határok, mint már rá-
mutattunk, átjárhatóak. A ráérős bohémek hajlamosak a művészet magasabb rendű
szolgáltatásának profanizálására, a szakmai szleng imitálhatja a játékot, bár kifejezetten
pragmatikus célokkal teszi ezt, míg a rekreáló csoport parodizálhatja a logoszelvű
szlenget stb” (43).

Most pedig tekintsük át a szleng mint félig nyitott rendszer, azaz a cinikus komple-
xum jellemzőit. A „hermetikus komplexum előbb vagy utóbb meggyöngül és szétzilá-
lódik, s ennek következtében a rendszer nyitottá válik, a hermetikus szleng
»plebejizálódik«. A szleng mintegy megped, s a környező nyelvi közegbe szétfröcskö-
lődnék belőle az egykori szlengkifejezések (hermetizmusok), vagy más hasonlattal élve,
bekövetkezik a diasztolé (elernyedés), melynek eredményeként a »szlengvér« egy újabb

adagja fut széjjel a nyelvi szervezetben” (45). Ebben az esetben tehát a hermetizmus képviselője kiviszi a szlenget a tömegek közé. Ez a szétáradás két formában is végbe-mehet, JELISZTRATOV fogalmait használva: direkt, közvetlen, komoly propaganda, valamint indirekt, közvetett, neveltető propaganda által. Direkt propagandára hozza fel példaként a korai kereszténység titkos nyelvét, mely idegen rendszerekben oldódott fel. A szerző azt is megjegyzi azonban, hogy ebben az esetben alapvetően nem ölt új, sajátos formákat a szleng, szemben az indirekt, neveltető propaganda közben, amikor is a szleng más ontológiai státuszt nyer, megváltozik belső struktúrája is. Ennek az új létá-lapotnak az indikátora a szleng neveltető jellege, és ebben a nevetésben a szlenghasználó jelentős mértékben magára irányítja a nevetést, s magát is neveltető fi-gurává formálja (45–47). „Ez az alak óriási szerepet játszott a világkultúrában, s könyvtárnyi irodalma (sic!) van. A bolondról, az igricről, a vándorkomédiásról, a szent balgáról van szó” (47). Újabb fontos momentum, mely azonban már szoros kapcsolatot mutat a bahtyini karnevállal, hiszen ezek az alakok a karnevál elengedhetetlen szereplői (vö. BAHTYIN 2002: 105–106). Menjünk azonban tovább JELISZTRATOV rendszere men-tén: „A szlenghasználó mintegy a hivatalos illemmel szembeszegülő negatív alaknak ál-lítja be magát, s saját igazát, ideológiájának igazát az öngúny és a mímelt önleki-csinylés útján érvényesíti. Az ilyen neveltető ígéhirdetésnek elengedhetetlen föltétele a környe-zet együttérzése, annak ellenzéki beállítottsága a hivatalos kultúrával és nyelvvel szem-ben [...] A cinikusok fő törekvése az »érmék újraeverése« volt, vagyis az általánosan el-fogadott értékek újraértékelése a mindenki által elismert eszmék, képek, szavak, minták elferdítése, abszurditásuk bizonyítása, nyilvános lealacsonyításuk, lemeztelenítésük, ki-figurálásuk révén” (47–48). A cinikus nyelv és világszemlélet további fontos jellemzői, hogy elutasítja a hierarchiát, a világot nem befejezettnek, hanem fejlődésben lévőnek látta-tja, váratlan, abszurd, groteszk képeket használ, a meglévő értékrendszerrel való szem-befordulás igénye jelenik meg nála. A cinikus lenézi környezetét, számára komoly és nevetséges nem válik élesen szét, hanem ötvöződik. Kedveli az összeegyeztethetetlen dolgok egymás mellé állítását, ahogyan személye maga is ellentmondásos nyelvvel együtt, melyben szitkozódás vegyül pátosszal, becsmérlés a magasztalással (48–51). Újabb tulajdonságok, melyek szoros hasonlóságot mutatnak a karneváli ambivalens szemlélettel.

JELISZTRATOV szerint a cinikus poétikának fő törekvése a nyelv lealacsonyítása, normátlanítása, barbarizálása. Olyan átmeneti rendszernek tekinti a cinikus szlenget, mely a hermetikát köti össze a teljes nyitottsággal, a népi nevetéssel. Fontos még megjegyezni, hogy „a szlengkifejezések mint poétikai eljárások (külsőleg) és a szlengkifejezések mint jelentési egységek (belülről) a kultúra nevetető vetületét alkotják a nyelvben, helyesebben a szlengkifejezések a kultúra nevetető interpretációjának aktusai” (68).

Végezetül nézzük meg a tipológia harmadik fő pontját: a szleng mint teljesen nyitott rendszert, azaz a rabelais-i komplexumot!

„A hermetikus és a cinikus szleng kikerülve az utcára, a tömegek közé, feloldódik a nyersebb stílusú társalgási nyelvben, a prosztorecsijében. Ekkor már mindkettő megszűnik önálló rendszernek lenni, elkezdődik a teljesen heterogén (még egyszer hangsúlyozzuk, nem csupán verbális, hanem gesztus-, viselkedési stb.) rendszerek kialakulása, s e folyamat eredménye lesz az, amit ö s s z v á r o s i s z l e n g n e k nevezhetünk [...]. Képletesen szólva, bármely hermetikus képződmény előbb vagy utóbb klausztrófóbiás lesz [...] A nyitott szleng egyetlen »filozófiája« a j ó z a n é s z , amely a nevetéses poétikájában, a nevetésben nyilvánul meg. Az ilyen nevetés jellegének meghatározása rendkívül bonyolult feladat. E nevetés a legteljesebben és mindent felölelően a Bahtyin által elemzett karneválban (Bahtyin 1990) jelenik meg” (69). A bevezetőben már idéztem JELISZTRATOV gondolatait, mely szerint BAHTYIN koncepciója kissé utópisztikus, úgyszólván aranykor koncepció. A gondolatmeneten továbbmenve JELISZTRATOV szól arról, hogy a nevetéskultúra teljességéhez nincs szükség arra a testi gátlástalanságra, mely a nyugat-európai karneválok sajátja. Továbbá, szerinte a latin népeknél a karnevál nem abszolút kánon, melyben kiteljesedik a nevetéskultúra, az ambivalencia azonban bármely kultúrában jelen van. Például Moszkvában az esti órák kapualjainak hangulata teljes mértékben karneváli. Kiemeli, hogy BAHTYIN valamennyi témája gazdag szlenganyagot generált az orosz kultúrában, s hogy ez amiatt van, mert az orosz karnevál beleolvadt a mindennapok sűrűjébe, míg nyugaton ez fordítva van (70–75). „Még az időben behatárolt középkori karnevál is inkább az élet fegyelmezett-ségének, szabályozottságának mutatója volt. A karneváli nevetés erősen koncentrálna volt, viszont utána, amikor az ünnep lezajlott, már semmiféle nevetési »rohamoknak«, visszaesésnek nem volt helye. A nyugati ember ott és akkor tréfálkozik és nevet, ahol és

amikor ez helyénvaló [...] Éppen abban érezzük a mai rabelais-i komplexum lényegét, hogy antitézist alkot a világot komolynak és befejezettnek tekintő hermetizmussal. A nevetés a szlengben arra készletet, hogy a világot kialakulásában, fejlődésében, dialektikájában szemléljük. A szleng mozgékonyága, belső összetételének likviditása annak az ontológiai beállítottságnak közvetlen következménye, amely szerint a világ befejezetlen [...]

A szleng kozmosza tehát az emberi test, illetve Bahtyin szerint az össznépi, karneváli test. A szlenget tulajdonképpen alig érdekli az ezen túl eső világ, melyről csak annyiban szerez információt, amennyiben annak köze van a testi élethez. Az emberi testhez azonban potenciálisan mindennek, az egész világnak köze van. Ezért a szleng a világ immans próbára tétele az emberi test prizmáján át, mintegy nyelvi kísérlet arra, hogy az egész világot egy hatalmas emberi testnek láttassa. A s z l e n g t e h á t a v i l á g n e v e t é s e n á t m e g v a l ó s u l ó a n t r o p o m o r f i z á l á s a , szó szerint inkarnációja, testté változtatása. A szleng a világot a test közvetítésével neveltségessé teszi, s a világ ezáltal szűnik meg félelmetesnek, idegennek lenni. A szleng mélyszerkezeti mágiája abban nyilatkozik meg, hogy az teljes szó-, hang-, szóképzési és retorikai arzenáljával a test grandiózus nevetésmetaforájává válik.

Külsőleg, a felületen ez a filozófia éppen ellenkezőnek látszik: a testrészek, a fiziológiai funkciók stb. a szlengben különböző komikus elnevezéseket kapnak, vagyis a testet nevezzük el a világ tárgyairól, s ekkor az egész szleng csupán egyetlen végtelen, értelmetlen és ostoba metaforizálásnak tűnik. Ám nézetünk szerint az értelme ennek éppen fordított: a világ válik egyetlen hatalmas emberi testté, s a test az a neveltető prizma, amelyen át a világ interpretációt nyer.

A mai moszkvai szlengben a f a l l o s z r a ezernyi elnevezést találunk, s másik ezernyi olyan szólást, amelyben ezek szerepelnek.¹⁷ [...] Rendkívül fontos leszögezni, hogy a neveltető szlengprizmán átbozsátott világnak része maga a nyelv is, mint e világ ténye. Ebből származik végletes degradálása, kiforgatása, parodizálása, travesztálása” (75–80). De természetesen nem csupán a fallosznak van kiemelt szerepe, hanem más karneváli testrészeknek is, úgymint a hasnak, fenéknek, szájnak, orrnak, női nemi szervnek. Ez a magyar nyelv esetében is így van, mint azt majd látni fogjuk

¹⁷ A fallosz emblémája univerzális JELISZTRATOV szerint, melybe a világ különféle elemei beletartozhatnak. Az egész szemléletmód alapja az a gondolkodás, mely az egész világot egy hatalmas emberi testnek tekinti, és mindent ehhez mérten néz.

Egy igen érdekes dolgot még kiemel JELISZTRATOV, mely szerint ennek a topológiának a három leghangsúlyosabb eleme egy emblémasort alkot, mely a nemi aktussal függ össze, ebben a szubjektum a fallosz, a locus a has, és az objektum a fenék. Ezzel együtt kimondja, hogy a rabelais-i komplexumban a világ ártalmatlanná tétele zajlik a nevetségesség révén, valamint, hogy a mai szleng céljai elvben ugyanazok, mint az archaikus szlengéi. Annyi a köztük lévő különbség, hogy szerinte alapvetően más a bázisa, hiszen úgy gondolja, hogy a mai szleng sokkal inkább urbánus jelenség.

Összefoglalva azt mondja tehát BAHTYIN koncepciójáról, hogy „részben igaz, de mégsem maradéktalanul, a szleng ellenzékiességének a gondolata. Bahtyin is ír arról, hogy a káromkodások, az átkozódások stb. »egyfajta argót képviselnek a hivatalos nyelvhez képest« [...]. A szleng valóban szembenáll a hivatalos nyelvvel, de csupán oly módon, ahogyan a görbe tükör ábrázolata áll szemben azzal az emberrel, aki felvidulást keresve belépett az elvarázsolt kastélyba. A szleng a hivatalos nyelvvel dialektikus egységet alkot. A szleng nem valamiféle parazita módon burjánzó kinövés, nem nyelvrontás, hanem a nyelv neveltető laboratóriuma” (81–85).

4.1.1. Jelisztratov tipológiájának szerepe az össznépiség és kiscsoport problémájában

JELISZTRATOV rendszerében tehát a szleng különböző létmódjai, és ezeknek az egymásba átalakuló tendenciái minden időben jelen vannak. Érdekes, hogy míg a hármas felosztásban a harmadikat nevezte rabelais-i komplexumnak, addig már a félig nyitott rendszer is hasonlít bizonyos elemeiben a karneváli szemléletmódra. Jellemző rá az ambivalencia, a világot nem befejezettnek, hanem fejlődésben lévőnek láttató szemléletmód, a váratlan, abszurd, groteszk képek használata, a meglévő értékrendszerrel való szembefordulás igénye, a magasztalás és az ócsárlás összekapcsolása, a szép helyett a rút hangsúlyozása. Ezeken túl, itt lesz először tárgya a nevetésnek a szlenghasználó maga.

Végző soron azonban nemcsak a cinikus és a rabelais-i, hanem a hermetikus komplexumban is találunk a karneváli beszédmódhoz kapcsolható elemeket. Ezek pedig a familiáris beszédmódot, vagy JELISZTRATOV fogalmát használva; a családi-baráti rekreatív hermetikát jellemzik. BAHTYIN is szól róla éppen a fentebb említett magasztalás és ócsárlás összekapcsolódásáról szóló részben, hogy a hivatalostól távol eső beszédben

(tehát a minél inkább familiáris beszédmódban) egyre inkább megfigyelhető az efféle tendencia: „Ennek az ambivalenciának a csökevényei még az újkori kultúremler familiáris beszédben is megfigyelhetők. A bizalmas levelekben időnként durva, becsmérő szavak bukkannak fel — kedveskedő értelemben. Ha az emberek kölcsönös közeledése túljut egy bizonyos ponton, teljesen bensőségessé és nyílttá válik; fellazul a megszokott szóhasználat, szétesik a beszéd hierarchikus szerkezete, és kialakul egy új, nyílt, familiáris hangvétel; a szokványos kedveskedő szavak ilyenkor már konvencionálisan, hamiisan, elcsépelten, egyoldalúan és — ami a legfontosabb — hiányosan csengenek; hierarchikus jellegük miatt feszélyezik a kialakult szabad, bizalmas viszonyt; ezért mindinkább elmaradoznak, és vagy »csúnya« szavak kerülnek a helyükre, vagy a »csúnya« szavak mintájára teremtett kifejezések. Az ilyen szavak a kapcsolat résztvevői számára sokkal valóságosabbak, teljesebbek és életszerűbbek” (BAHTYIN 2002: 450).

A szleng JELISZTRATOV által leírt különböző ontológiai státusaiban a szleng egyes tulajdonságai koncentráltan jelentkeznek. A hermetikus szlengben az elkülönülés szándéka, a titkosság motívuma, a cinikus komplexumban az elkülönülés szándéka mellett az általánosan elfogadott értékek megkérdőjelezése, azoknak ellenkezőjére fordítása, míg a szleng mint nyitott rendszer esetében a nevetés a központi kategória. Lehetséges, hogy éppen azért olyan nehéz a szleng meghatározása, mert oly sokféle jelenség sorolható be alá, s egyszerre több funkciót is ellát, mint ahogy keletkezése is többféle okra vezethető vissza: a csoportnyomás elleni lázadásra, ami ellennyelv mivoltában köszön vissza, a rekreatív jellege, valamint a félelemmel való megbirkózás is, ami a nevetés, a lefokozás, és az emberi test topográfiai lentjébe vetítés útján történik. Ezért tartom indokoltnak KIS TAMÁS véleményét, aki a szlenget nyelvesszenciának tekinti (KIS 2007: 462). Úgy vélem, ebből a nézőpontból lesznek értelmezhetőek az eddig felvázoltak is. Elképzelhetőnek tartom, hogy a szleng működésének fő vektorai a karneválban öltenek testet rituális formában. S talán éppen ezért olyan fontos a karnevál esetében a BAHTYIN által is kiemelten hangsúlyozott ambivalens jelleg. JELISZTRATOV is megjegyzi, hogy a karnevált jellemző ambivalencia minden kultúrára igaz, csak épp mindenütt eltérő módon jelentkezik (1998: 72). Éppen e tulajdonsága révén ad otthont a karnevál a különböző szlenglétmódoknak, csak bizonyosak idekerülve átalakulnak (ez legtisztábban a logoszelvű esetében látszik), mivel eredeti formájukban nem férnek össze az össznépiséggel. JELISZTRATOV szerint valamennyi zárt komplexum előbb-utóbb megnyílik, szét-

sugárzódik, s új értelmet nyer, hisz a logoszelvű hermetikát is kiviszik majd az utcára, s ezen fog megszólalni a plebsz (uo. 28) Talán ezért fedezhetjük fel a jelisztratovi rendszer valamennyi jellemzőjét a karneválban.

A szerző e felvetése újabb gondolatokra ösztönöz. Hogyan értelmezhető ez az utcára került, korábban teljesen zárt nyelvi rendszer? Egyáltalán felismerhetőek maradnak-e benne a korábbi hermetizmusra utaló motívumok? Hogyan használják tovább e „talált nyelvet”? S az eredetileg ezt használó csoport, az újbóli zárással új szlenget alakít-e ki? Ezzel azonban végképp bizonytalanná válik, hogy mit is tekintünk tulajdonképpen szlengnek. Bár lehetséges, hogy mindez az eddig mondottaknak koránt sem mond el- lent, csak kissé más nézőpontból kell tekinteni a tényállásra.

Mint láttuk, a bahtyini karnevál jegyei és a jelisztratovi szleng létmódjai csak a logoszelvű hermetika esetében nem találkoznak. Utóbbinak azonban egy tulajdonsága, a csoportidentitás jelzésének hiánya nem fér össze a szleng jellemzőivel, hiszen JELISZTRATOV is megjegyzi, hogy a logoszelvű hermetikából teljes mértékben hiányzik a külső világra irányultság, jóllehet ez a szleng egyik legfontosabb funkciója. Úgy gondolom, ezzel kapcsolatosan érdemes figyelembe vennünk VICTOR TURNERnek BAHTYIN elméletével számos ponton feltűnő egyezést mutató munkájában, „A rituális folyamat”-ban írott gondolatait (TURNER 2002). „A közép-afrikai ndembu törzs szokásrendjének többéves megfigyeléséből kiinduló Victor Turner a társadalmi »struktúra« elveivel el- lentétes »antistruktúra« és »közösség« elveket kifejező rítusoknak hasonló konstruktív szerepet tulajdonít, mint Bahtyin a karneválszerű népünnepeknek” (KLANICZAY 1990: 41).

4.2. Turner és Bahtyin koncepciójában található eltérések okairól

VICTOR TURNER elmélete, mely az ember rituális életének rendkívül fontos mozzana- tait tárja föl, több új fogalmat is bevezetett ezeknek a folyamatoknak az értelmezéséhez. Szerinte ezek a különböző kultúrákban hasonló szisztéma szerint működnek, függetle- nül a civilizáció fejlettségi szintjétől. A rituális folyamat több elemből épül fel: a részt- vevő átlépi a limet (küszöb), melynek során kilép a mindennapi életből, ugyanakkor annak jellemzői kifordítva, megkérdőjelezve együtt jelennek meg eredeti formájukkal együtt. (Erre használta a struktúra és antistruktúra fogalmakat.) Ezután pedig visszatér- tek a mindennapi életbe. TURNERnek ebben a rendszerben a legfontosabb a liminalitás

fogalma volt. A liminalitásban tulajdonképpen feje tetejére áll a világ, ami eddig alul volt, az fölül lesz, ami pedig fölül, az alulra kerül (TURNER 2002: 107–115). (Érdekes azonban, hogy ugyanezt a mozzanatot látja a pápaszentelésbe, amelynek során a pápát felszólítják, hogy „legyen: *servus servorum Dei*”: uo.). Ez egy rendkívül bizonytalan állapot, ugyanis éppen határon vannak két „világ” között. Ezt a helyzetet gyakran kötik össze az élet határát jelző helyzetekkel, így a születéssel, az anyaméhben lévő léttel, és a halállal. A liminális személyeket pedig gyakran ábrázolják olyan tulajdonságokkal, melyek a státusznélküliségre utalnak, például mezítelenséggel, név nélküliséggel, hiszen ezzel megfosztják mindattól, ami alapján meg lehet különböztetni őket (i. m. 108). E folyamat során játszották el mimetikusan a mindennapi élettel való szembenállást úgy, hogy azokat rituálisan az ellenkezőjükre fordították (i. m. 13).

A másik fontos fogalom a *communitas*. Ez az a létmód, melybe tulajdonképpen a liminalitás állapotán való átlépésen keresztül lehet eljutni. A *communitas*ban egyszerre válik megtapasztalhatóvá a fent említett két pólus, hiszen a rituális cselekvések során egyszerre magasztalják, és fordítják ki a mindennapi élet értékeit, struktúráit. Ez a közösség azonban igen kevésbé struktúrált, s benne az individumok egységként, s nem differenciáltan jelennek meg (i. m. 109). Erről TURNER úgy véli, hogy elengedhetetlen a társadalom számára, hiszen az elfogadott értékek kifordítása, s ezeknek rituális formában történő megélése biztosítja a változás lehetőségét (i. m. 14).

TURNER a *communitas* legfeltűnőbb megnyilvánulásának tartja az úgynevezett millenáris mozgalmakat. Úgy véli számos mozzanata rokonítható a liminalitás jellemzőivel. Például a törekvés hierarchia nélküli homogén közösség létrehozására, a névtelenség és így tovább. Azonban ezek a vallási mozgalmak, s tagjai jellemzően a társadalom margóján élők. Ez akár az egész emberiségre is kiterjeszthető, persze ez a valóságban nem lehetséges, mert rendszerint hamar lendületüket veszítik, feldarabolódnak, esetleg még radikálisabbá válnak. Ugyanezzel a fogalommal lehet lefedni szerinte a hippizmus mozgalmait is, számos jelmondatuk egyértelmű hasonlóságot mutat az eddig felvázoltakkal (értékek visszajára fordítása, a megszokott társadalmi, kulturális rendet felforgató eszmék hirdete, stb. (i. m. 124–126).¹⁸

¹⁸ A hippizmus mozgalmával kapcsolatban emel ki még egy érdekes dolgot: ez pedig a jelen, a spontaneitás hangsúlyozása, míg a „struktúrában” a múlt és a jövő áll középpontban az állandósággal, mint struktúraalkotó tényezővel. Ugyan TURNER elméletének beilleszthetőségéről lentebb szólok, de momentummal kapcsolatban már most megjegyzem, hogy ez talán összefüggésben lehet a szleng tünékeny mivoltával.

Rendkívül fontos, hogy a *communitas*ban nincsenek hierarchikus viszonyok, az emberek nem egymás fölött helyezkednek el, hanem egymás mellett. Belső lényegük szerint érintkeznek egymással, nem pedig a struktúrában betöltött szerepük szerint. A *communitas* legtöbbször spontán mivoltával is szemben áll a struktúra jól szervezett, szabályozott jellegével (i. m. 140, 191). Mint ilyen bármikor, bármilyen strukturált közösségben felbukkanhat. Azonban ez a spontán *communitas* különbözik a törzsi rituálé során, vagy akár a hippik által elérni kívánt állapottól (i. m. 151–152).

„A *communitas* betör a struktúra közbülső részeibe a liminalitásban; a struktúra szélein lép föl a marginalitásba; és előtör a struktúra alól az alsóbbrendűségben” (141–142). Azonban a *communitas*ra nem csak azért van szükség, hogy az emberek itt feltöltődve vissza tudjanak lépni mindennapi életükbe. Mindenképpen elengedhetetlen szerepe van a társadalom szempontjából, ez biztosítja egészséges működését (uo.).¹⁹ Ropant érdekes, hogy a *communitas*ra nagyon jellemző TURNER szerint a képszerű gondolkodás, ugyanakkor BAHTYIN is azon a véleményen van, hogy a karneváli műfajok is mindig képszerűen, és soha nem ideologikusan tagadnak, hiszen míg utóbbiban nem, addig előbbiben összefér a karnevál hordozta ambivalencia (BAHTYIN 2002: 440). Ezzel a párhuzammal együtt azonban rögtön ellentmondásba is ütközünk, hiszen ezt TURNER éppen Szent Ferenc gondolkodásmódja kapcsán fejt ki (TURNER 2002: 155). Szent Ferenc azonban a karnevál eszméihez képest éppen a másik végletet képviseli...

TURNER a liminalitás eseteiben is megkülönböztet többféle típust. Fogalmi rendszeréből leginkább a státuszmegfordítás liminalitása hasonlítható a bahtyini karneválhoz, bár a státuszemelkedés liminalitásának is vannak olyan jegyei, melyek közel állnak a karnevál jellemzőihez. Előbbiben gyakran fordul elő, hogy az alacsony státuszúak rituális hatalmat gyakorolnak feletteseik fölött, s ezt gyakran verbális formában is kifejezik. Voltaképpen a feje tetejére állítják a világot. A második típus gyakran az egyén életének fordulópontjain következik be: születés, felnőtté érés, házasság, halál, vagy valamilyen más fontos történés az individuum életében, mely státuszemelkedéssel jár, de lehet akár valamiféle beavatási szertartás is. Az első típus azonban nem az egyén életének határkövein játszódik, hanem a társadalom szempontjából fontos alkalmakkor, ezért ez sokszor naptári időszakokhoz köthető, és gyakran az egész társadalomra kiterjed. Ugyanakkor TURNER szerint sincsenek egyértelmű határok a rítusok típusai között, gyakran

¹⁹ Akárcsak a Bahtyin által idézett karneváli eszmét népszerűsítő apológiában...

vannak közöttük átfedések. Ő is ír olyanról, melyben mindkettőnek a jellemzői felfedezhetőek (i. m. 180–185). A státuszmegfordítás nem jelent egyértelmű tagadást, csupán másik oldalról közelít, anélkül fordít a visszájára, hogy tagadna. A felül lévőknek lehetőség ez arra, hogy egyesüljenek a tömeggel, az alsóbb státuszúak pedig olyan pozíciókat érhetnek el, persze csupán rituálisan, amelytől nagyon messze állnak. Azonban „itt sem csupán megfordításról van szó, hanem kiegyenlítésről is, mivel minden egyes, kiterjedt jogokkal járó státusz birtokosát olyasvalaki háborgatja, aki jogfosztott. A végeredmény egyfajta társadalmi átlag, vagy olyasmi, mint a sebváltó üres állása, ahonnan különböző irányokba és különböző sebességgel haladhatunk tovább, ha újra nekiindulunk” (i. m. 216–217).

A komplex társadalmakban azonban valószínűleg valamelyest másként működnek ezek a folyamatok, vagy egészen univerzális mozgalmakban köszönnek vissza, vagy egészen kis, kivonuló csoportokhoz fog kötődni. Viszont a másik oldal megtapasztalásának igénye úgy tűnik, hogy általános emberi szükségszerűség (i. m. 217–218).

TURNER is megjegyzi, hogy a hivatalos ünnepek mellett (a naptári ünneppel közel egy időben) megjelenik a státuszmegfordítás rituáléja, például hallottak napjával, és mindenszentekkel párhuzamosan a halloween (i. m. 195). Itt is láthatunk hasonlóságot BAHTYIN koncepciójával. Ő is megjegyzi, hogy a hivatalos ünnepek mellett ott voltak a népi ünnepek, hiszen a hivatalos ünnepek ugyanúgy a meglévő hierarchikus viszonyokat erősítették, míg a népi ünnep lehetővé tette azoknak fellazulását, és a totális szabadság megélését (2002: 18).

Itt jegyezném meg, hogy a halloweenen kívül találhatunk példát erre más naptári időszakban is. Év végén például, szilveszterkor, ugyanúgy a hivatalos ünnep (újév) vagy ünnepek (nem sokkal előzi meg ezt időben a karácsony) mellett az óév utolsó napjának, éjszakájának vigasságai talán sokban emlékeztet a felszabadult népi ünnepekre. Sőt még olyan esetben is, mikor nincs explicit megnyilvánulása (mint szilveszterkor az utcára vonuló, trombitáló, tűzijátékozó, kurjongató tömeg), akkor is megfigyelhetők bizonyos karneváli műfajok megjelenése ma is, például húsvéti locsolóversek, melyekből „nem hivatalos” verziók százai keringenek az interneten. Legtöbbjük humoros, pajzán. De ugyanez jellemző sokszor az újévi köszöntőkre is.

A rengeteg hasonlóság (communitas fogalmának fentebb említett jellemzői, a státuszmegfordítás liminalitása, s az egyéb felsorolt, egyező jegyek) mellett azonban van egy fontos eltérés a két elmélet között. TURNER ugyanis az antistruktúra megnyilvánulásának tartja a vidám, karneváli létforma mellett a világtól elvonuló, aszkétikus magatartásformákat is (vö. KLANICZAY 1990: 40–45). Ez szöges ellentétben áll BAHTYIN elméletével. Mindez a mi szempontunkból azért érdekes, mert a logoszelvű hermetikát használók, és a világtól elvonuló vallási mozgalmakat alkotó közösségek tulajdonságai viszont feltűnő hasonlóságot mutatnak. Mindkettőben nagy hangsúlyt helyeznek az elkülönülésre, az egységre, valamilyen magas eszme körül szerveződnek, ugyanakkor jellemző rájuk a megváltó, prófétikus jelleg is: „súlyt helyeznek a misztikus egységre, az istenséggel való egyesülésre és a megkülönböztetés nélküli communitásra” (TURNER 2002: 203). Vagy JELISZTRATOV megfogalmazásában: „Itt a kasztjelleg, a kiválasztottság dominál, egyfajta arisztokratikus közösség, egyelvűség, valamely egyetlen eszme körüli egyesülés, mégpedig olyan ügy körül, amelyet a csoport tagjai nem annyira életbevágóan fontosnak, mint inkább a legfelsőbb rendűnek, az anyagi élethez képest eszményinek tekintenek” (1998: 24). Ennek fényében értelmet nyer a fentebb jelzett sajátos ellentmondás is Szent Ferenc gondolkodásmódja kapcsán.

4.3. További adalékok a problémához

Úgy tűnik, hogy a társadalommal vagy ösközösségi szintre visszavetítve: a nagycsoporttal szemben álló kisebb koalíciók nyelve mindenképpen tükrözi a csoport eltérő értékrendszerét. Az pedig, hogy ezt a nyelvi rendszert szlengnek tekintjük-e, definiálás, kategorizálás kérdése. Azoknak a csoportoknak a nyelve, akiknek kapcsolata szinte teljesen elvész azzal a tágabb közösséggel, melyből kiváltak, talán kevésbé tekinthető szlengnek, éppen azért, mert ezzel eltűnik az a szlengre oly jellemző attitűd, az az érzelmi szűrő, melyen keresztül a szlenghasználó az őt körülvevő világot szemléli. Hogyha azonban ez a hermetikus nyelvi rendszer újból kapcsolatba kerül a tágabb közösséggel, akkor átértelmeződik, számos eleme teljesen új jelentéssel töltődik fel, s így már ez is szlengnek tekinthető. Ehhez azonban szükség van egy olyan közegre, mely mindezt lehetővé teszi. És ez a közeg a karnevál.

Talán éppen azoknak az elemeknek a szinkronizációjára van szükség egy össznépi karneváli rítusban, melyek elkülönülő, zárt jellegükkel veszélyeztetik a közösséget.

JELISZTRATOV szerint például a nevetés által válik lehetővé a hermetikus komplexum feloldódása. (Talán a családi-baráti, rekreatív hermetikának nincs is szüksége az „átalakításra”, ezért is utalhat rá BAHTYIN is.) Viszont egy felszabadult rítusban a különböző szleng kiáradásával megszűnhet a szleng hermetikus funkciója (ellenyelve jellege), mely bomlasztja a közösséget. Talán éppen ezért hangsúlyozza BAHTYIN is az ambivalenciát, hiszen a zárt rendszert is újraértelmezi, lefokozza, és új jelentéssel tölti föl, ami így megszűnik különálló rendszer lenni, és feloldódik az egységes ambivalens szemléletmódban. És éppen ezért találunk példát a jelisztratovi rendszer mindhárom állapotából, mert az össznépi karneváli rítusban jelennek meg a szleng különböző létmódjai, és alkotják BAHTYIN fogalmának, a vásári beszédnek rendszerét, mely meghatározója a karneváli szemléletnek. És ebben az össznépi kavargásban, ha úgy tetszik, benne van a szlengből minden, amiért egyáltalán létrejött. BAHTYIN szerint is itt érhető igazán tetten a népi kultúra. Így tehát ezek az ünnepek mintegy lehetőséget adtak, adnak a szleng szétáradására, hiszen egy alapvetően totális szabadságot biztosító létformában, mint a karnevál is, nincs szükség a szleng elkülönítő, a kiscsoport összetartozását jelző szerepére, és az össznépi nevetésben teljes mértékben feloldódhat a szleng hordozta nevetés is. S mindezzel talán magyarázható az az ellentmondás BAHTYIN és TURNER műve között, melyre KLANICZAY is felhívja a figyelmet. Ebben az értelmezésben a vizsgált két jelenség eddigi párhuzamai továbbra is megmaradnak. Vegyük sorra:

Alapvetően mind a szleng, mind a karnevál lázadás, csak míg a szleng nyelviselkedésbeli, addig a karnevál rituális formájában, éppen azt szabályozandó, hogy a szakadás ne legyen végleges. Mondhatjuk úgy is, hogy bizonyos tekintetben a karnevál típusú rítusok legalizálják azt a lázadást, melyet a szleng szóképei hordoznak, legalábbis arra az időre, míg a karnevál tart. Így megakadályozva a végleges felbomlást, ami a csoport halálával lenne egyenlő. A szlengben a nevetés ugyanúgy, mint a karnevál esetében, központi kategória, ennek segítségével értelmezhetőek mechanizmusai.

Sőt, ha a szlengről feltételezzük, hogy a karneválhoz hasonlóan a csoportnyomást megtestesítő apparátus ellen lázad, például a szilárd hierarchikus rend, a nagyfőnök, a csoport működését szolgáló kötelezettségek, a büntetés és az alapvető emberi félelmek (pl. a halál) ellen, akkor ez magyarázná a szleng lefokozó, újjászülő, nevetető jellegét is. S azért van szükség a rítusokra, hogy ezt a félelmet, szorongást feloldja, ideiglenesen zárójelbe tegye a hierarchikus viszonyokat, s megtegye azt, ami a szleng szóképeiben a

mindennapokban is megjelenik. Ez alapján úgy gondolom, indokoltan feltételezhetjük azt, hogy sokkal inkább arról van szó, hogy a szlengben megjelenő „megoldásokat” a csoportban élő ember számos problémájára a karnevál rituális formában testesíti meg.

Szleng alá igen sokféle kifejezést sorolnak, sorolhatunk különböző szakmai reáliák elnevezéseitől kezdve az iskolai szintér szlengelemein át, az emberi kapcsolatokra vonatkozó igen bőséges szlenganyagig. Nyilvánvalóan ennyire sokféle dologgal kapcsolatos nyelvi-kulturális képződmény létezése csakis úgy lehetséges, hogyha olyan elemi szükségszerűséget elégít ki, mely a szociokulturális kapcsolatok valamennyi szintjén megjelenik. Éppen ezért olyan sokrétű ma, és talán éppen ezért olyan nehéz igazi funkciójára, funkcióira rálelni.

Úgy gondolom, hogy azért is lehet ilyen sokféle szerepet betöltő jelenség, mert — mint arra KIS TAMÁS is utalt — a szleng sok tekintetben a nyelv eredeti funkcióit őrzi, s ezért nyelvesszenciának tekinthetjük (2007: 462).

Fentebb említettem, hogy KLANICZAY GÁBOR úgy véli, hogy BAHTYIN a népi neveléskultúrával szembeállított komoly, hivatalos kultúrát inkább intézményekhez (állam, egyház, hivatal, bíróság, udvar) kapcsolja.

A szlengkifejezések, szlengszavak kialakulásában a legtöbb esetben jelentős azon kifejezések száma, amelyek annak a hivatalos közegnek az elnyomó elemeire (pl. feljebbvaló a katonai szlengben, tanár a diákszlengben, a büntetés formái, az alávettettek stb.) vonatkoznak, melyben a szlenghasználók élnek. Ez összefüggésben van a szleng alapvető létmódjával, a csoportnyomás elleni lázadással. Másik oldalról érdekes, hogy a szlengben, mint majd a kutatásom is alátámasztja, általában igen fontos szerepet játszanak az anyagi-testi lent zónájának kifejezései. Talán sokszor éppen a lefokozás-újjászületés miatt kapcsolódnak össze a fentiekkel. Ha ez valóban így van, akkor ez öszszecseng az ember ősi félelmeinek (a kozmikus félelemnek) feloldásával, melyről BAHTYIN is ír, valamint, ahogy fentebb is említettük, JELISZTRATOV is úgy látja, hogy a mai szleng céljai elvben ugyanazok, mint az archaikus szlengéi. E szerint a testi topográfianak összekapcsolása a világmindenséget alkotó elemekkel azt a célt szolgálta, hogy az ember számára oly félelmetesnek tűnő kozmosz erőit, és alkotóelemeit a testi zónába vetítve értelmezhetővé, feldolgozhatóvá váljon, és az anyagi-testi lentbe taszítva, újjászületve vidám mumussá, nevetségessé változva megszabaduljon mindattól, ami félelmetessé tette. Ez lehet az ambivalens nevetés igazi értelme, ez pedig megérzésem sze-

rint összecseng a szleng képalkotó módszerével, a szlengnevetéssel, mely ugyanezen elven működik, bár ezt még érdemes lenne részletesebben is megvizsgálni.²⁰

4.3.1. A karneváli nevetés és a szlengnevetés a probléma fényében

A bahtyini karneváli nevetés és szlengnevetés oldaláról közelítve is vizsgálhatjuk az össznépiség és kiscsoport problémáját. Hiszen bizonyos szempontból mindkettő össznépi. Csak talán mindkettő kicsit másképp. A bahtyini karneválban a test soha nem individuálisan jelenik meg, hanem úgynevezett karneváli groteszk testként, melynek nincsenek határai. A test tagjai, minden résztvevő testének tagjai is egyben. A szlenghasználatot pedig, mint a nyelvet is, csak úgy értelmezhetjük, hogyha közösségben élő ember felől nézzük. Így a szlengnevetés képeiben sem az egyes ember vesz részt, hanem az ember általában. Így a szlengkifejezések (például az egyes testrészeket érintők) nem az egyes emberre vonatkoznak, hanem általánosságban értelmezhetőnek, a közössé tett test részeiként, melyben minden rész ki-kinek sajátja. Így lehet a szlengnevetés tárgya egyszerre a külvilág, és a szlenghasználó maga, hiszen ő is része az össznépivé tett testnek. És talán ebben a kontextusban sokkal könnyebben értelmezhető a világot a szleng szóképeiben megjelenítő lefokozó, és egyben újjászülő momentum, hiszen ez a test egyben a szlenghasználó kozmikussá növesztett teste is. S ezzel egyben a mindenség leszűkítésével is megszűnik az az ember számára félelmetesnek lenni (vö. JELISZTRATOV korábban idézett gondolataival). Ezzel talán egy újabb párhuzam mentén lehet egymás mellé állítani a két jelenséget. Egyfelől mint majd azt a későbbiekben látni fogjuk, hogyha az egyes testrészekre vonatkozó kifejezéseket rendszerezük, és azt ábrázoljuk, groteszk testet kapunk. De ha utóbbi szempontunk szerint

²⁰ A „szlengnevetés” a karneváli rituális nevetés hasonlóságának vizsgálata rengeteg érdekes adalékkal szolgálhatna. Mindezek alapján, és a fentebb leírtak szerint úgy gondolom, hogy legcélszerűbb talán különböző csoportok szlengjeiben a mindenkori hatalomra, feljebbvalóra, elnyomásra (egyszóval azok a reáliák, melyek a csoport tagjára félelmet gyakorolhatnak) vonatkozó szlengkifejezéseket vizsgálni. Megnézni azt, hogy ezen kifejezések képalkotó módszere, bennük a nevetés működése mennyire hasonlít a rituális nevetésre.

Mindez, úgy gondolom, összefüggésben lehet a nyelv működésével, hiszen számos példa van rá, hogy a világ dolgait antropomorfizáljuk. A különböző természeti képződmények emberi testrészekkel kapcsolódnak össze, így az egész emberi környezet egyetlen hatalmas emberi testté válik. BAHTYIN szerint azért van erre szükség, mert ezáltal válik feldolgozhatóvá érthetővé az ember számára a természet, ami félelmetes volt, az emberi testtel párhuzamba állítva megszűnik az lenni, hiszen ha a világ is hasonlóan működik, mint az emberi test, akkor az nem lehet félelmetes. Ezen túl az, hogy a szlengben miért játszik fontos szerepet az altest úgy gondolom szintén párhuzamba állítható BAHTYINnal (újjászülő lent, vidám anyag, stb.). De ez persze tüzetesebb vizsgálatot igényelne, melyben azt is érdemes lenne tárgyalni, hogy az altest képei a különböző szlengekben mikkel és hogyan kapcsolódnak össze.

tekintünk a két jelenségre, akkor láthatjuk, hogy szemléletmódjuk is azonos. Ez ismét más megvilágításba helyezi az össznépiség–kiscsoport problémát.

Saját kutatásom is a karnevál groteszk testfelfogásához kapcsolódik. Azonban mielőtt erre rátérnék, még egy kérdés érintése szükséges, mely kapcsolódik BAHTYIN és TURNER elméletéhez, és természetesen szleng és karnevál kapcsolatához is.

4.3.2. Karnevál a médiában

SZABADOS PÉTER „Karnevál a médiában” című tanulmánya arra enged következtetni, hogy a médiában is teremthető karneváli légkör (2005). Felvetődhet a kérdés, hogy akkor ugyanúgy otthont ad-e ez a típusú karnevál a szlengnek, s ugyanúgy szétárad-e benne, mint ahogy az dolgozatom gondolatmenetéből következik.

A rendszerváltást megelőző néhány évet, és az azt követő időszakot áttekintve állapítja meg SZABADOS, hogy a médiában is lezajlott egyfajta karnevalizálódás. Érdekes lehet ezt a véleményt összevetni JELISZTRATOV passziolália felfogásával, ugyanis e szerint a szleng is olyankor árasztja el a médiát, amikor a társadalmi stabilitás fellazul (1999: 159–160). SZABADOS a folyamatot Galambos Lajos (Lagzi Lajcsi) karrierén keresztül mutatja be, aki véleménye szerint kisebb megkötésekkel megfelel a turneri küszöbember fogalmának, hiszen karrierjének állomásai összekapcsolhatók a liminalitás fázisaival. Vele tört be újra a tömegkultúra a médiába, mely az ezt megelőző időszakban a társadalmi nyilvánosság margóján volt. A tanulmány érdekessége, hogy míg címe és kezdő gondolatai a média bahtyini karnevállal való kapcsolatára utal, addig a munka érdemi része TURNER elméletét veszi alapul, s annak felelteti meg a médiában lezajló változásokat (Lagzi Lajcsin keresztül). TURNER munkája azonban a rengeteg egyezés mellett lényeges pontokban eltér BAHTYIN koncepciójától (ahogyan ezt fentebb láttuk). De említ néhány fontos részletet SZABADOS a bahtyini karnevál kapcsolódási pontjairól is. Így az altesti humor kiemelkedő szerepét a Heti hetes műsorával kapcsolatban. Ez sokkal inkább használható fogódzóként, hiszen gondolatmenetem szempontjából a Lagzi Lajcsi vezette műsor(ok) kevésbé hasznosak. Annyiban természetesen azok is kapcsolódnak a témához, hogy valóban megfigyelhető ezekben, ahogy a karneválban is, a szabadság totális megélése, de kevésbé köthetőek azokhoz a karneváli műfajokhoz, melyek BAHTYIN rendszerében szerepelnek, s így még kevésbé kapcsolhatóak össze a szlenggel.

Az eddig felvázoltak alapján ugyanis, hogyha a média is karneváli közegként szolgálhat valamiféleképpen, akkor megfigyelhetőnek kellene lennie benne a szlengnek is, hiszen amellet érveltem az eddigiekben, hogy a karneváli rítusok adnak otthont a szleng(ek)nek. Ugyanakkor fentebb arra is rámutattam, hogy mennyi hasonlóság fedezhető fel a karneváli beszédműfajok és a szleng között.

A kérdés tehát az, hogy ugyanúgy megtalálhatóak-e ezek (karneváli beszédműfajok és/vagy szleng), vagy legalább a karneváli szemlélet fölfedezhető-e valamiképpen a médiában. A már említett Heti hetes műsorban tehát fontos szerepet játszik SZABADOS szerint az altesti humor (úgy gondolom, teljes mértékben egyetérthetünk állításával). További példának hozza a különböző kibeszélőshow-kat, ahol a mindennapi élet konfliktusai jelennek meg bagatellizálva. Ami számunkra érdekes lehet ebben az esetben az az, hogy legtöbb esetben a társadalom margóján élők a műsor szereplői (gyakran kisebbség), s ez nyelvhasználatukban, viselkedésükben is tükröződik, s sokszor maguk is komolytalanná teszik azt a problémát, amire a műsorban gyógymodot várnak. S mivel e műsoroknak igen nagy a nézettségük, gyakran fordul elő, hogy egy-egy „jól sikerült” mondat, vagy kifejezés, vagy az adott szubkultúrára jellemző beszédmod mintegy szlogenné válva terjed egyre szélesebb körben (ezt a tendenciát erősíti, hogy a legkirívóbb műsorok felkerülnek különböző videómegosztó szíjakra).

Érdeemes azonban még megemlíteni az Irigy Hónaljmirigy nevű formációt is, mely szintén jelentős sikert könyvelhet el magának a magyar szórakoztatóiparban. Kezdeti parodizált dalszlágereik mellett már saját tévéműsoruk is van. Azért hoztam fel példának őket, mert paródiáikban számos karneváli elemet vélek felfedezni. Műsoraikban gyakran szerepelnek olyan alakok, akik a társadalom negatív értékítélete alá eső csoport tagjai, vagy egyszerűen valamilyen szempontból elkülönülnek (sajátos szubkultúrával rendelkeznek). Ezeket a karaktereket természetesen a rájuk jellemző beszéddel formálják meg, s mindig a nevetéssel kapcsolódnak össze. Gyakran szerepelnek szintén az altesti humorral kapcsolatos szituációkban. Olyan nyelvi fordulatok is jellemzik olykor beszédüket, melyek talán még BAHTYIN mércéjével is karneválinak tekinthetőek: Az egyik műsorban egy (a nevével gyakran veszekedő) férfit a következőképpen idéznek: *„Még akkor is szépen szólott hozzája, azt mondta: Asszony, hogy a faszom legyen a sírba eresztő kötele!”*. Ebben nehéz nem észrevenni a karneváli képet, a groteszk méreteket

öltő falloszt, mely a férfiasság és a nemzőerő jelképe, s az ezzel összekapcsolódó sírba szállást.

Mindezt a teljesség igénye nélkül, inkább csak illusztráció céljából említettem. A média karneváli jellegének kérdéséről érdemben sokkal tágabb keretek között lehetne szólni, de talán nem tévedek, ha kijelentem, hogy a média bizonyos műsorai ha nem is közvetlenül, de közvetve, katalizátorként szolgálhatnak a karneváli hangulat megteremtésében.²¹

5. A szleng és a karneváli groteszk test

Dolgozatom utolsó részében pedig saját kutatásomat szeretném ismertetni, mely a groteszk karneváli testhez kapcsolódik. Arra szerettem volna választ kapni, hogy a kiemelt karneváli testrészek hogyan, milyen arányban jelennek meg a szlengben.

A vizsgálatot az emberi test részeinek szinonimáira, valamint a karneválban hangsúlyos fiziológiai folyamatok szinonimáira vonatkozó kérdőívek segítségével végeztem.²²

A felmérésben összesen 72 személy vett részt, 37 nő és 35 férfi, 16 és 53 év közöttiek, túlnyomórészt 20-as és 30-as éveikben járók. A kérdőív kitöltését alapvetően mindenki szívesen vállalta. A testrészekre összesen nők esetében 223, férfiaknál 311 rokon értelmű szót és kifejezést adatoltam. Végigolvasva a kérdőívet néhányan megkérdezték, hogy „Oda is írok le mindent, amit tudok?” Ez inkább a női válaszadókra volt jellemző. Ennek ellenére néhány kérdőíven a nemi szervekre vonatkozó részt üresen hagyták. Az adatok elemzése után úgy gondolom kijelenthető, hogy ez nem amiatt volt, hogy azokra a testrészekre nem ismertek rokon értelmű kifejezést, hiszen épp ezen testrészekre gyűlt össze a legtöbb. (Az anyagot testrészekre lebontva, alfabetikus sorrendben alább közlöm, valamint számszerű összevetésüket is táblázatba foglalva.) Ez azonban valóban kevés válaszadóra volt jellemző. Ennél lényegesen többször előfordult, hogy egyéb testrészekre, nem írtak egyetlen szót sem. (A leggyakoribb testrészek, amelyek a kérdőíven üresen maradtak: fül, nyak, kéz/kar.) Többen már a kérdőív átadásakor, annak gyors

²¹ Hiszen a passzív befogadó számára nem lehet teljes a karneváli életérzés, hiszen ez a kommunikáció egyoldalú. Ahogy BAHTYIN is fogalmaz: „a karnevált nem nézik, hanem élük” (i. m. 15). S talán ettől a kritériumtól a mi szempontunkból nem lehet eltekinteni.

²² A kérdőíveket lásd a mellékletben a 78–79. lapon.

átfutása után közölték, hogy például a nyakra, nem tudnak egyetlen szinonimát sem. Ez gyakrabban fordult elő férfiaknál. Sokszor írtak olyanokat is, melyek csak egyszer fordultak elő, például (a teljesség igénye nélkül) férfi nemi szervre: *arany iránytű, vashuzalos betongerenda, kopasz pap, véső, ütvefúró, botkormány, falliszkus, baziliszkus, családi ékszer*. Női nemi szervre: *húsos lepény, renault-jel, szőrös kút, hamburger* bár ez egy másik helyen előfordult hasonló formában: *sajtburger*. A legtöbb kifejezés mind nők, mind pedig férfiak esetében a férfi nemi szervre volt; nők esetében 63, míg férfiaknál 112. Nagyságrendben ezt követték a női nemi szervre írott szinonimák, melyek száma a nők esetében 37, férfiaknál pedig 55. A harmadik testrész, amelyre a legtöbb kifejezés gyűlt, azonban már más férfiak és nők esetében, hisz míg a nőknél a fenék szerepel harmadik helyen 25 rokon értelmű szóval vagy kifejezéssel, addig a férfiak esetében szintén 25 szinonima a fenékre sorrendben csak a negyedik, mert ezt megelőzi a mellre összegyűlt 29, míg ez a szám nők esetében 20, így náluk ez került a negyedik helyre. A többi testrészre sokkal kevesebb szinonimát írtak. Összességében tíznél több nők esetében csak a lábra (13) és fejre (12) gyűlt össze. Férfiaknál, tíznél több kifejezés a lábra (14) és az orra (15), ezen kívül a fejre és a hasra egyaránt tíz.

Általánosságban elmondható, hogy a számarányok csökkenésével egyre homogénebbé váltak a kifejezések, így azokra a testrészekre amelyekre a fenék, illetve mell szinonimáitól kevesebbet írtak a válaszadók, szinte mindig ugyanazokat a kifejezéseket írták, így fej esetében a *buxsi* és *kobak* szinte minden második kérdőívben szerepelt, arc esetében a *pofa*, *pofi*, *kép*; lábnál: *pata*, *tappancs*; fülnél: *kagyló*, *lapát*, *radar*; szemnél: *golyó*, *kuksi*, *kukker*; hasra: *bendő*, illetve *böndő*, *pocak*, *poci*; végül pedig láb esetében *tappancs*, *pata* szerepelt a legtöbb helyen. Ezekre a testrészekre is írtak azonban ritkábban előforduló szavakat, így például fülre: *firnyák*, *UPC*, *DIGI* ez utóbbi kettő nyilván összefügg a *radar*, illetve *parabola* rokon értelmű szavakkal, mindkettő 20 év alatti nő adatközlőtől származik; orra: *hefti*, *irányzék*, *kilincs*. A gyűjtött szinonimák számát tekintve az első 4 helyen szereplő testrész azonban sokkal nagyobb változatosságot mutat, bár ez természetesen adódik a közölt adatok nagyobb számából is. Itt is vannak azonban több adatközlőnél is szereplő elemek. Nagyon sokszor fordul elő mind nők, mind férfiak esetében, a fenékre szintén minden kérdőívben: *segg*, *picca*, *popó*, *popsi*, *far*; a mellre: *cici*, *cickó*, *duda*, *kebel*, *csecs*, *csöcs*; a női nemi szervre: *pina* (bár ez női válaszadók közül túl sokan nem írták le, férfiak azonban kevés kivétellel minden esetben), *punci*,

puni, nuni, tuni; a férfi nemi szervre: pucu, farok, kolbász, szerszám, fütyi, pisztoly, fasz, tök, félszemű kobra/kígyó/piton. Azonban az utóbbi testrészekre rengeteg szemléletes kifejezés született, melyek közül néhányat fentebb már felsoroltam.

A gyűjtött elemek, nőkre és férfiakra lebontva:

Nők

Fej: *bubó, buci, buksi, búra, dinnye, fejecske, káposzta, kobak, koponya, krumpli, kugli, tök*

Arc: *arcocska, ábra, ábrázat, fizimiska, kép, orca, pofa, pofazacskó, pofi, pofika*

Szem: *kuksi, kukker, nézőke, pilács, pislogó*

Orr: *cserpák, csőr, nózi, ormány, pisze, szaglóka, trombita*

Száj: *ajak, bagóleső, csócsáló, etető, lepényleső, pampula, pofa*

Fül: *DIGI, hallóka, kagyló, lapát, lokátor, radar, UPC, vitorla*

Nyak: *giga, nyakica, nyaszi*

Mell: *bimbó, bőrtömlő, bőrzacsi, cici, cickó, csecs, csöcs, didi, didkó, duda, előny, emlő, kebel, lökhárító, szív, tejszarnok, tejsárda, tömlő, tőgy, tüdő*

Kéz/kar: *kacsó, lapát, mancs, marok marcsa*

Has: *bendő, böndő, gyomor, hasi, haskó, pocak, poci, pockó*

Fenék: *buksza, bula, far, hátrány, hátsó, hátsófél, kakáló, kerek, koffer, kuffer, lökhárító, muff, picca, popó, popi, popsi, segg, sejhaj, sonka, tepsi, tompor, ülep, ülőgumó, valag, vastag*

Női nemi szerv: *barlang, buksza, bula, csunyája, cunci, fekete lyuk, fekete tálca?, hüvely, izé, kagyló, lik, luk, lyuk, lulu, micsoda, missz, muff, nuna, nuni, nunu, nyúl, ördöglyuk, punci, puncika, puncus, picca, pillangó, pina, pinkó, pisilő, puni, sunca, sunci, szemérem, torta, tuni, vagina*

Férfi nemi szerv: *admirális, anakonda, banán, biga, bigu, bögyörő, bráner, bré, broki, cerka, ceruza, dákó, egyszemű kobra, fallosz, farkas, farok, fasz, félszemű kígyó, félszemű kobra, félszemű piton, furulya, fütyi, fütyike, fütykös, giliszta, gyík, hancúrléc, hímtag, hímvessző, izé, jankó, kishadnagy, kolbász, kolbi, köpködő kobra, krull — a harcizom, kuki, lompos, lógó, micsoda, mony, Mr Big, műszer, pajszer, paszuly, példó,*

pénisz, pisztoly, pöci, pöcike, pöcök, pöcörő, pöcs, puca pucu, pucuró, puska, répa, rudi, rúd, szerszám, tők, zacskós tej

Láb: *futómű, gajmó, gumó, lábacska, lábikó, mankó, pata, pipaszurkáló, pracli, szartaposó, tappancs, tipegő, virgács*

Férfiak

Fej: *agy, bogyó, buksi, búra, dinnye, kobak, kugli, pattanás, tők, tuskó*

Arc: *arcocska, fizimiska, kép, képernyő, pofa, pofi, pofalemez, pofazacskó*

Szem: *csipa, kukker, lámpás, nézőke, optika, pilla, pilács, tükröcske*

Orr: *a fej nyele, cserpák, csőr, fikatartó, fikazsák, hefti, irányzék, kémény, kilincs, nózi, ormány, porszívó, szimat, takonyláda, takonyzsák*

Száj: *ajak, bagóleső, lepényleső, csacsogó, csőr, inputnyílás, nyílás, pofa*

Fül: *firnyák, hallószerv, kagyló, lapát, lokátor, parabola, radar*

Nyak: *állvány, nyakica, giga, tok*

Mell: *begy, bimbó, bögy, cici, cicike, cickó, csecs, csöcs, didi, didkó, dombság, duda, dűnék, emlő, hegyespóló, kebel, légzsák, lökhárító, lufi, műszerfal, szív, szpojler, tejcsarnok, tejsárda, tömlő, tőgy, tüdő, ütköző, zsömle*

Kéz/kar: *csáp, kacsó, kezecske, lapát, mancs, pracli*

Has: *apu, bendő, bél, gyomor, hordó, pocak, poci, potroh, raktár, spájz*

Fenék: *alfar, alváz, bula, far, fíngtartó, hátsó, hullató, kakiló, kipufogó, koffler, kuffer, lökhárító, outputnyílás, pecsa, picca, popó, popsi, puffogó, rotyogtató, tartály, segg, szebbik fél, tompor, ülep, valag*

Női nemi szerv: *alagút, barlang, bozótos, bögre, buksza, bula, cica, cunci, cuni, fasztartály, feketelyuk, hamburger, húsos lepény, lótuszvirág, lyuk, kancsó, kézbarlang, mennyek kapuja, mézesköcsög, mókus, muff, nuna, nunci, nuni, nyílás, nyílt seb, nyúl, odú, odvas, pecek, picca, pina, pinácska, pinkó, puna, punci, puncóka, puni, pusszi, renault-jel, repedés, rés, sajtburger, suna, suni, süni, szőrös kút, töktartó, tuni, tunika, tuna, vagina, vinnyogó, uhu, vatrangy? vulva*

Férfi nemi szerv: *arany iránytű, admirális, bájdorong, banán, blájsz, boa, botkormány, bögyörő, bökő, bőrös virsli, bráj, bráner, bránermájszter, bré, brokesz, broki, cerka, ceruza, családi ékszer, csobak, csök, csődörgő, csövető, dákesz, dákó, dárda, do-*

rong, egyszemű, ezredes, fakanál, falliszkus, baziliszkus, fallosz, farkinca, farok, fasz, félszemű, félszemű kobra, főnök, fúró, fütyi, fütykös, fütyülő, gerenda, gyík, himbilimbi, hímtag, héteres kékeres méteres, író, jancsika, kapitány, kár, káresz, káró, kengyel, kéjléc, kígyó, kígyóuborka, kisXY²³, kobra, kolbász, kókuszrúd, kopasz pap, köpködő kobra, krul — a harcizom, kukac, kuki, láncza, lobács, lompos, lószerszám, lőcs, majonézes virsli, makk, makkos, méteres kékeres, mony, nyeles aszpirin, nyeles kalmopirin, nyeles tojás, nyél, oszlop, ormány, pajszer, páki, pecek, pöcök, példó, pénisz, pisztoly, pöcörő, pöcs, pucércsiga, puca, pucu, puska, répa, rúd, spajszer, szafaládé, szem, szerszám, tábornok, tök, töki, ütvefúró, vashuzalos betongerenda, vessző, véső, virgács, virsli, vitaminrúd, vonó

Láb: *csülök, cupák, fussz, futómű, lábikó, pipaszár, pipaszurkáló, sonka, szartaposó, szipka, pata, tappancs, tipegő, virgács*

Nők által közölt adatok

Összesen: 223 kifejezés, 14 testrész, átlagosan testrészenként 16 kifejezés

	Kifejezések száma	Összes kifejezéshez képest %-ban	Átlaghoz képest %-ban
Fej	12	5,4	75
Arc	10	4,5	63
Szem	5	2,2	31
Orr	7	3,1	44
Száj	7	3,1	44
Fül	8	3,6	50
Nyak	3	1,3	19
Mell	20	9,0	125
Kéz/kar	5	2,2	31
Has	8	3,6	50
Fenék	25	11,2	156
Női nemi szerv	37	16,6	231
Férfi nemi szerv	63	28,3	394
Láb	13	5,8	81

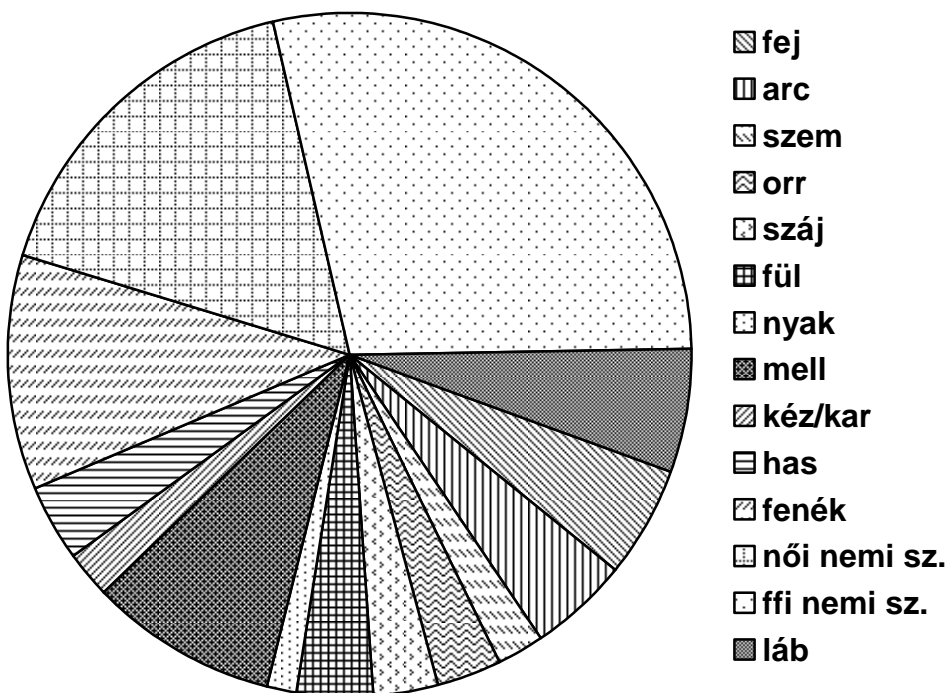
²³ Két esetben is előfordult, hogy férfi válaszadók saját nevükből képzett szót használt a fallosz elnevezésére.

Férfiak által közölt adatok

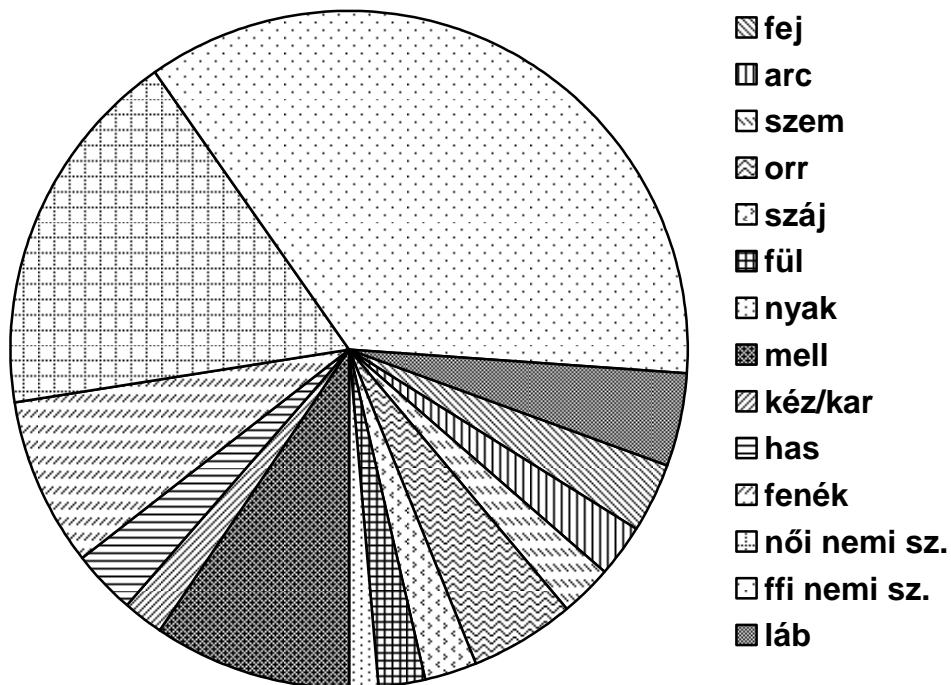
Összesen: 311 kifejezés, 14 testrész, átlagosan testrészenként 22 kifejezés

	Kifejezések száma	Összes kifejezés- hez képest %-ban	Átlaghoz képest %-ban
Fej	10	3,2	45
Arc	8	2,6	36
Szem	8	2,6	36
Orr	15	4,8	68
Száj	8	2,6	36
Fül	7	2,3	32
Nyak	4	1,3	18
Mell	29	9,4	132
Kéz/kar	6	1,9	27
Has	10	3,2	45
Fenék	25	8,1	114
Női nemi szerv	55	17,7	250
Férfi nemi szerv	112	35,8	505
Láb	14	4,5	64

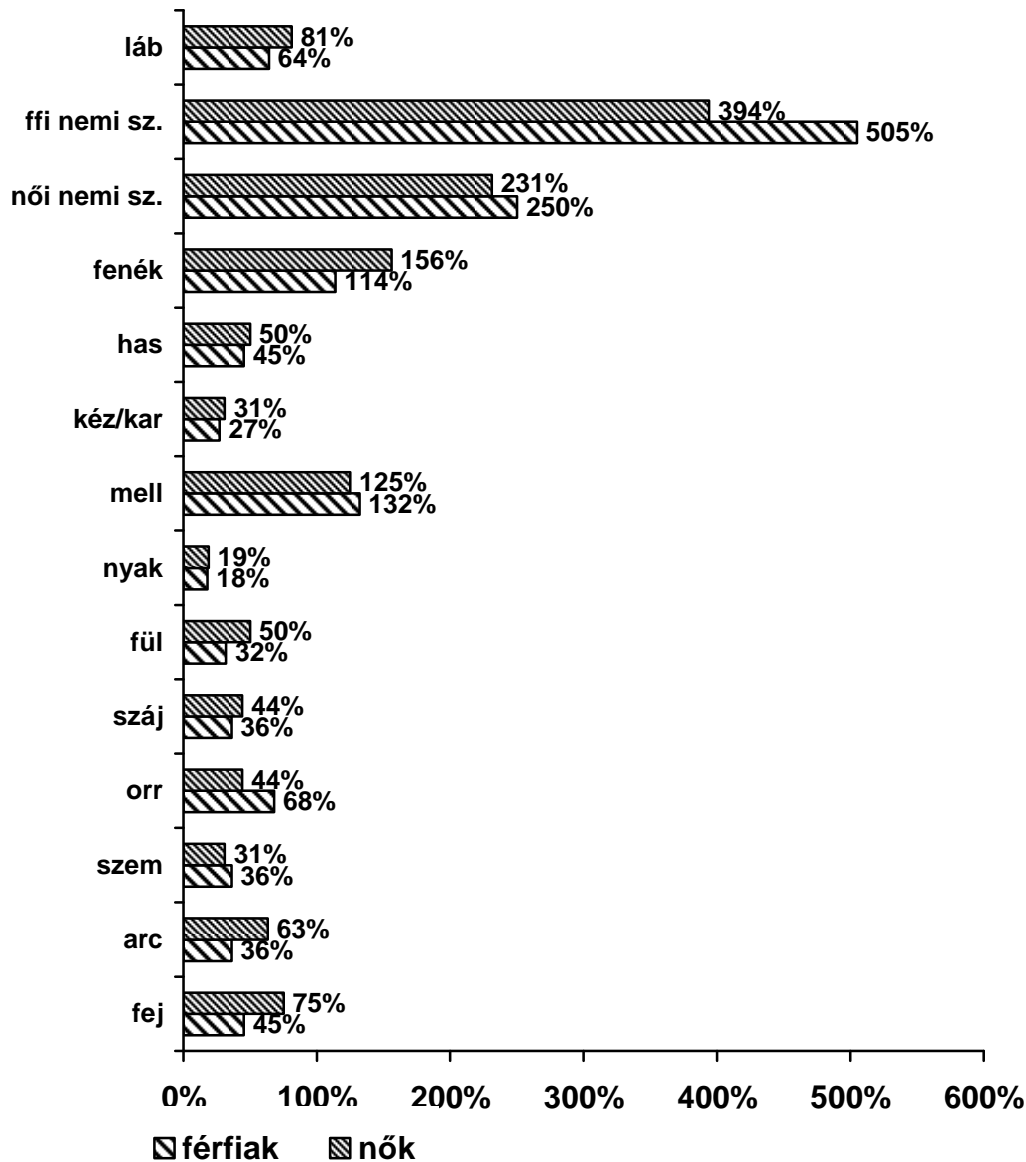
Nők által ismert kifejezések az egyes testrészekre az összes kifejezéshez képest

Férfiak által ismert kifejezések az egyes testrészekre az összes kifejezéshez képest

**Nők és férfiak által ismert kifejezések az egyes testrészekre
(ha az átlagosan egy testrészre jutó kifejezéseket 100%-nak vesszük)**

Amint a táblázatokból és a grafikonból is látszik, mind nők, mind pedig férfiak esetében a legtöbb anyagot a férfi nemi szervre írott szinonimákból lehetett gyűjteni, ezt követték a női nemi szervre, a mellre és a fenékre írottak. E négy testrész eredményei vannak csupán 100% fölött, hogyha az összes gyűjtött elemet elosztjuk a testrészek számával, és az így kapott értéket tekintjük 100%-nak (nők esetében ez 16, férfiak esetében 22 szinonima). Ez mind a két nemre elmondható, a férfiaknál azonban a mellre, a

női nemi szervre és a férfi nemi szervre írott elemek nagyobb arányban szerepelnek, mint a nőknél. Ez különösen szembetűnő az utóbbinál, itt az átlaghoz képest ez az arány 505%.

Ha a testrészekre meglévő szinonimák száma alapján a fentebb felvázolt arányokat megtartva rajzolnánk meg az emberi testet, az nyilvánvalóan a normális arányokhoz szokott emberi szemnek meglehetősen torz lenne, de talán ez az ábrázolás mégsem lenne olyan idegen, hiszen több helyen is találkozhatunk hasonló arányokkal rendelkező férfi és női testábrázolásokkal is, így például a következő pompeji freskón:

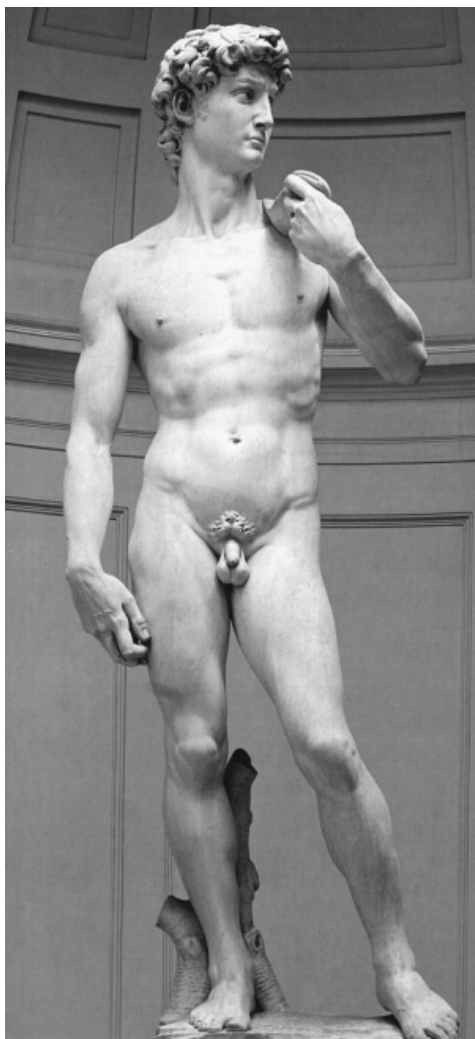

Itt is az óriási méretű fallosz az, ami rendkívül hangsúlyos. A női test megjelenítésében sem kell túl sokat keresnünk, hogy hasonló arányokra leljünk. Összevetve az adatokkal itt tehát a fenéknek, a mellnek, és a vulvának kell hangsúlyos szerepet kapnia. Hasonló jegyeket mutatnak a Willendorfi Vénusz típusú idolek, ám itt a már említett valóban jól láthatóan hangsúlyozott testrészek mellett a has is fontos szerepet kap, valamint az egész nőalakra jellemző az elhízottság. A nőiesség jegyei túlhangsúlyozottak.

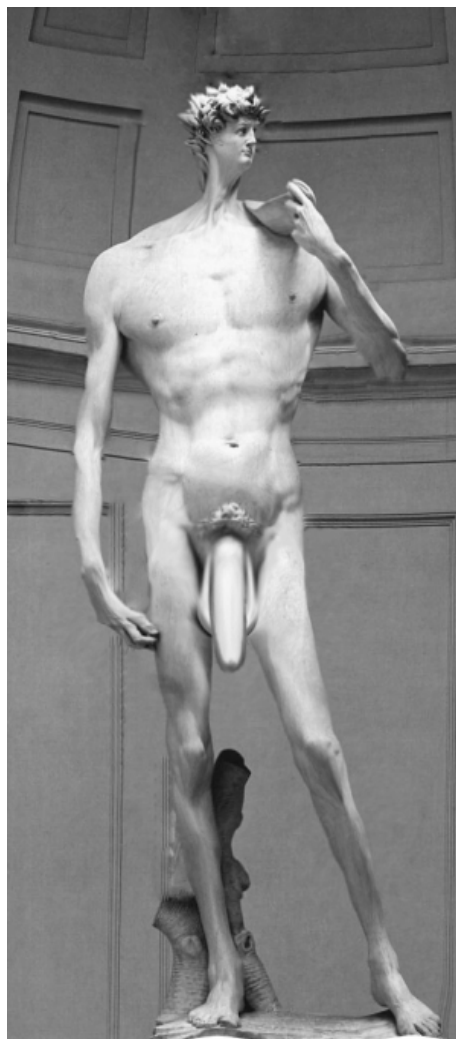

Érdekes lehet megnézni, hogy egy ideális testarányokkal rendelkező alak, hogyan nézne ki, hogyha testrészei hangsúlyosságát módosítanánk a fentebb leírt módon. Erre a kísérletre Michelangelo Dávid szobrának egy fényképet vettem alapul. (Technikai okok miatt a végtagok rövidítésére nem volt lehetőség, így csak vastagságuk módosításával tudtam jelezni hangsúlyosságukat.)

Ismét hangsúlyoznom kell azt, amire BAHTYIN is utal: ez a testkánon (groteszk) a klasszikus esztétika felől nézve rút, de igazi jelentőségét akkor nyeri el, ha saját mércéjével mérjük. S ezzel éppen arra szeretném felhívni a figyelmet, hogy a karnevál e jellemzője is (groteszk szemlélet) milyen nagyszerűen összevág a szleng tulajdonságaival. S mindez különösen képi formába öntve tűnik föl.

Eredeti

Módosított

Megpróbáltam megrajzolni, hogy hogyan nézne ki a férfiak szemszögéből a női test, ha úgy alakulnának a testrészek arányai, ahogy a nyelvben meglévő szinonimák száma. Természetesen pontosan mérhetően nem tudtam visszaadni a táblázat adatait, de igyekeztem megtartani az arányokat. Az eredmény igen sok hasonlóságot mutat a Willendorfi Vénusz-féle alakokkal, azonban nem oly elhízottak, sőt mivel a hasra írt kifejezések aránya 100% alatt van, igyekeztem ezt is megfelelően ábrázolni. Ezzel együtt is (arányait tekintve) érdemes talán összevetni vele, valamint más (prüdéria korszakában keletkezett) ábrázolásokkal. A karneváli test kiemelt részeinek arányai (természetesen itt megint inkább a testrészek karneválban betöltött szerepére gondolok, nem pedig az összefonódó, a világtól szorosan el nem határolható testre, ugyanis ennek ábrázolása kissé problémás lenne) és a szlengkifejezések nagy száma ugyanazon testrészekre feltű-

nően egybe esnek. Ugyanez a helyzet a férfi testtel is, csak ott még szembetűnőbbek az arányváltozások: minden más testrészénél hangsúlyosabb szerepet kap a hatalmas fallosz.

Itt jegyezném meg, hogy ahogyan a test ilyen formában való ábrázolását nehéz elfogadni, úgy bántak mostohán sokáig a szlenggel is, pedig mindkét jelenségnek (groteszk testfelfogásnak és szlengnek) elfogadott helye volt (és talán bizonyos esetekben van is) az ember életében. Erre mutat rá BAHTYIN is a testfelfogással kapcsolatban, s ezt támasztja alá KIS TAMÁS véleménye a szleng kapcsán (KIS 2007).

A karneváli test megjelenési formáinak vizsgálata mellett érdekes adalékkal szolgálhatnak azoknak a testi folyamatoknak a vizsgálata is, melyek szintén központi szerepet töltenek be a karneválban. Így az evés, ivás, ürítés, vizezés, szeretkezés, születés, halál. Az erre a részre vonatkozó kérdőíves vizsgálat során nem volt lehetőség a különböző mennyiségi adatok kontrasztív összehasonlítására, hiszen nem lehetett mihez hasonlítani, mert ezeken túl, más testtel kapcsolatos folyamatokkal, vagy akár más cselekvésekkel való összevetése már önkényes lenne. (Tulajdonképpen az emberrel kapcsolatos tevékenységek tetemes része a testhez kapcsolódik.) Így csak e folyamatok egymáshoz viszonyított hangsúlyosságát lehet vizsgálni. Talán ezzel együtt sem veszít azonban bizonyító erejéből. A vizsgálat lebonyolítása az előzővel azonos módon, azonos körben történt.

Nők

eszik: *beburkol, benyom, burkol, étkezik, falatozik, fal, habzsol, hamikázik, hamizik, harap valamit, kajcsizik, kajál, kajázik, kajol, kitömi a hasát, kosztol, majszol, szömmög, táplálkozik, teletömi a bendőjét, tömi a bucit, tömi a fejét, túr, zabál*

iszik: *butykol, drinkel, hörpint, iszogat, italoz, kortyant, kortyol, kortyolgat, legurít, pial, piál, piálgat, piázik, szittyózik, szlopál, szomjat olt, szopikál, szürcsöl, szöpurtyül, trinkel, tüütüzik, vedel*

székel: *budizik, csokizik, fosik, fosikál, kakál, kakil, kaksizik, kábelt fektet, kekszel, kiengedi a barnamedvét a barlangból, leengedi a kábelt, lefekteti a kábelt, nagydolgot végez, pottyant, rájön a szapora, szarik, tojik, trónol, ürít, vöccent, WC-zik*

vizel: *brácsázik, brunyál, dob egy sárgát, huyozik, elintézi a folyó ügyeit, kisdolgozik, könnyít, leereszti a vizet, pipikél, pisál, pisil, pisizik, pislant, sárgázik*

közösül: *ágytornázik, baszik, beengedi a macit a málnásba, cuccol, dug, dugványozik, etye-petyél, felhúz, felpróbál, felszúr, figi-figi, firészel, füttyizik, húz, izél, kamatyol, kefél, kekszel, kilövi az apatejet, kufircol, kupakol, lök, lök a nyúlnak, luffant, megdönt,*

meghúz, megszúr, nyom, párzik, pinázik, prütyköl, szerelmeskedik, szeretkezik, szexel, szöcskézik, szurkál, tokol, tornázik, toszat, töcsköl, töm

születik: *ellik, fial, világra hoz, világra jön*

meghal: *alulról szagolja az ibolyát, beadja a kulcsot, elhal, elhalálozik, elhunyt, elmegy a vadászmezőkre, elpatkol, elmúlik, eltávozik, feldobja a bakancsot, feldobja a talpát, feldobja a pacskert, fűbe harap, Istennel meetingel, kiadja a lelkét, kifingja a lelkét, kimúlik, kimurgál, kimurgyel, kipurcan, konyec, megdöglük, megmurgyel, megmurgyél, megpihen, megpusztul, megszűnik, örökre elszenderedik, örök nyugovóra tér, eléri a vég*

Férfiak

eszik: *abrakol, bedob vmit, beharap, burkol, csipeget, eszeget, eteti a majmot, étkezik, falatozik, fal, flamózik, habzsol, kajál, kajázik, lakomázik, lapátol, majszol, mándzsol, nyamizik, táplálkozik, tápol, tolja befelé, töm, tömi a fejét, tunkol, túr, zabbant, zabál*

iszik: *bekávézik, becsápol, drinkel, csicsókázik, folyadékot pótol, iddogál, iszogot, italt fogyaszt, kortyolgat, nyakal, piál, pityókázik, poharazik, szittyózik, szivornyázik, szürcsöl, szűr, trinkel, trinkol, vedel*

székel: *barnázik, csokizik, fosik, kakil, kakulcizik, kábelt fektet, kábelt rak, kicsúszik a sportszelet, klotyózik, kulázik, nagydolgozik, nyomizik, pottyant, rötyizik, salakanyagot eltávolít, szarik, téglázik, tol egy peracet, trónol, űrít, vöccent*

vizel: *brunyál, csövel, dob egy sárgát, hugyozik, megkönnyeztet a félszemű kobrát, kicsavarja a gyíkot, pipil, pisil, pisál, pislant, pisungál, pössent, sárgázik, slagol, slagozik*

közösül: *bakol, baszik, beadja a nyeles aszpirint, beletol egy patron, bevarrja a lompost, bezavarja a macit a málnásba, dug, firészel, felhúz, felpróbál, fényez, fűrész, hancúrozik, hentereg, iszik a szőrös kútból, kaffant, kamatyol, kefél, kettyint, kuffant, kufircol, kupakol, kúr, kurel, lecummant, lemossa a renault-ot, lepippant, lepókhálózik, lök a nyúlnak, maszatol, megborít, megfarkal, meggyak, meghajint, meghág, megkúr, megmászik, megpartizik, megpináz, megrak, megrépáz, megrodáz, megszúr, mókázik, nyal, pakol, patronál, párzik, pitiszkál, pöcköl, prütyköl, reszel, súrol, szerelmeskedik, szeretkezik, szexel, szop, tokol, töcsköl, tömi a puttonyt*

születik: *borjadzik, kitolja magából, lebabázik, ellik, fiadzik, fial, pottyant, világra szarik vkit., világra jön*

meghal: *alulról szagolja az ibolyát, a vég, döglük, elhalálozik, elmurgyál, elmúlik, elpusztul, eltávozik az örök vadászmezőkre, elpatkol, exitál, „ennyi”, élet vége, feldobja a bocskort, feldobja a pacskert, finitó, fűbe harap, kampó, kanyec, kimurgyel, kinyiffan, kipurcan, kiszarja a szívét, megdöglük*

Nők esetében összesen 157 kifejezést adatoltam, míg férfiaknál 175-öt. Érdekes, hogy ebben a vizsgálatban is a közösülésre írták a legtöbb szinonimát (azokkal a testrészekkel kapcsolatos folyamat, melyekre az előző vizsgálatban is a legtöbb született). Nők esetében 42, míg férfiaknál 59 (bár férfiak esetében néhány kifejezés az orális közösülésre vonatkozik). Olyan kiugróan nagy eltérések a szinonimák számában, mint az előző vizsgálat esetében azonban nem figyelhetőek meg. Tíznél kevesebb kifejezést a születésre írtak a férfiak (9) és nők (4) egyaránt, ezen túl azonban a kifejezések száma az egyes folyamatokra 14 és 42 között oszlik meg a nők esetében, valamint 15 és 59 között a férfiaknál.

Mindkét vizsgálattal kapcsolatban elmondható, hogy a résztvevők által írott szinonimák között nagyon kevés köznyelvi elem gyűlt össze. (Azokra gondolok, amelyet a köznyelvben is az itt szereplő jelentésével azonos értelemben használnak.) A karneválban hangsúlyos testrészekre a szlengben is frekvenciát szinonimitás jellemző, s úgyszintén bőséges szlenganyagot szolgáltatnak a karneváli testi folyamatok rokon értelmű szavai és kifejezései.

6. Összegzés

Szleng és karnevál kapcsolatának vizsgálata sokkal több érdekes, apró részletet rejt, mint azt elsőre várnánk. Az érintett témákból is látszik, hogy ez egy ezerszínű kép. Ezek külön-külön is érdekesek, de igazi jelentőségüket az adja, hogy mind egy irányba mutatnak. Ha ezeket a kicsi mozaikokat egy kicsit közelebbről megvizsgáljuk, egy kicsit megpróbálunk igazi valójuk mélyére nézni, az így kapott eredményt kellő távolságtól szemlélve egészen más képet kapunk. Ebből a nézőpontból nyeri el igazi értelmét az a rengeteg kifejezés a férfi nemi szervre, mely nagyszerűen összevág azzal a szemlélet-

móddal, mely a középkori karneválok és meggyőződésem szerint a szlengnek is egyik legfontosabb sajátossága. Ahogy JELISZTRATOV is fogalmazott: „Külsőleg, a felületen ez a filozófia éppen ellenkezőnek látszik: a testrészek, a fiziológiai funkciók stb. a szlengben különböző komikus elnevezéseket kapnak, vagyis a testet nevezzük el a világ tárgyairól, s ekkor az egész szleng csupán egyetlen végtelen, értelmetlen és ostoba metaforizálásnak tűnik. Ám nézetünk szerint az értelme ennek éppen fordított: a világ válik egyetlen hatalmas emberi testté, s a test az a neveltető prizma, amelyen át a világ interpretációt nyer” (1998: 78). A fénytörési példát továbbgondolva: Annál jobban tér el a kép az eredetitől, minél nagyobb szögben nézünk át ezen a test-prizmán, vagyis: minél inkább az altest irányából. S ez a neveltető görbe tükör, mely a minket körülvevő világ sajátos interpretációja, éppen ezt használja ki. Ezt használja ki a karnevál, és a szleng is. De mindkettőn keresztül az ember legmélyebb tulajdonságai kerülnek felszínre. Ahogyan KIS TAMÁS is fogalmazott: a szlenget nem csak nyelvi, hanem emberi univerzálénak is tekinthetjük (2006: 141). S ugyanez a tulajdonság öltött testet a középkori városok ünneplő forгатagában is.

Az embernek ezekre a tulajdonságaira világított rá egymástól függetlenül TURNER és BAHTYIN (KLANICZAY 1990: 40). S úgy tűnik, hogy a szleng bizonyos tulajdonságai révén koncepcióik eltérései is megmagyarázhatóak. Persze, ahogy ezt fentebb is mondtam, mindez csupán felvetés, de meggyőződésem, hogy ez a sok egybevágó apró részlet igenis okkal áll össze, s ez az ok nem más, minthogy a szlenget és a karnevált igenis szoros kapcsolat fűzi egymáshoz.

Irodalom

- ALLEN, I. L. (1999): Szleng — szociológia In: *Mi a szleng? (Tanulmányok a szleng fogalmáról)*. Szerk. FENYVESI ANNA–KIS TAMÁS–VÁRNAI JUDIT SZILVIA. Debrecen. 261–72.
- BAHTYIN, MIHAIL (2002): *François Rabelais művészete, a középkor és a reneszánsz népi kultúrája*. Budapest.
- CHAPMAN, ROBERT L. (1999): Mi a szleng? In: *Mi a szleng? (Tanulmányok a szleng fogalmáról)*. Szerk. FENYVESI ANNA–KIS TAMÁS–VÁRNAI JUDIT SZILVIA. Debrecen. 273–79.
- CSÁNYI VILMOS (1988): *Evolúciós rendszerek. (Az evolúció általános elmélete)*. Budapest.
- CSÁNYI VILMOS (1999): *Az emberi természet. (Humánétológia)*. Budapest.
- CZIGÁNY LÓRÁNT (2001): *Pajzán Toldi. (A szexuális őserő eposza)*. Budapest.
- DRAKE, G. F. (2002): A szleng társas szerepe. In: *A szlengkutatás 111 éve*. Szerk. VÁRNAI JUDIT SZILVIA–KIS TAMÁS. Debrecen. 293–302.
- DUMAS, BETHANY K.–LIGHTER, JONATHAN (2002): Nyelvészeknek való-e a szleng szó? In: *A szlengkutatás 111 éve*. Szerk. VÁRNAI JUDIT SZILVIA–KIS TAMÁS. Debrecen. 277–91.
- FORSSKÅHL, MONA (1999): A szleng meghatározásáról. In: *Mi a szleng? (Tanulmányok a szleng fogalmáról)*. Szerk. FENYVESI ANNA–KIS TAMÁS–VÁRNAI JUDIT SZILVIA. Debrecen. 77–86.
- GYIVICSÁN ANNA (1998): A nyelv és kultúra kapcsolatáról. A nyelv szimbolikus szerepe a kultúrában In: *Nyelv, stílus, irodalom. (Köszöntő Péter Mihály 70. születésnapjára)*. Szerk. ZOLTÁN ANDRÁS. Budapest.
- HABERMAS, JÜRGEN (1999): *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása. (Vizsgálódások a polgári társadalom egy kategóriájával kapcsolatban)*. Budapest.
- HALLIDAY, MICHAEL A. K. (2002): Ellennyelvek. In: *A szlengkutatás 111 éve*. Szerk. VÁRNAI JUDIT SZILVIA–KIS TAMÁS. Debrecen. 255–76.
- JELISZTRATOV, VLAGYIMIR (1998): *Szleng és kultúra*. Debrecen.

- JELISZTRATOV, VLAGYIMIR (1999): A szleng mint passziolália. In: *Mi a szleng? (Tanulmányok a szleng fogalmáról)*. Szerk. FENYVESI ANNA–KIS TAMÁS–VÁRNAI JUDIT SZILVIA. 157–62.
- KIS TAMÁS (1997) Szempontok és adalékok a magyar szleng kutatásához. In: *A szlengkutatás útjai és lehetőségei*. Szerk. KIS TAMÁS. Debrecen. 237–93.
- KIS, TAMÁS (2006): Is Slang a Linguistic Universal? *Revue d'Études Françaises* 11: 125–41.
- KIS TAMÁS (2007): Szleng és karnevál. In: *Nyelvek és nyelvváltozatok. (Köszöntő kötet Péntek János tiszteletére)*. Szerk. BENŐ ATTILA–FAZAKAS EMESE–SZILÁGYI N. SÁNDOR. Kolozsvár. I, 455–64.
- KIS TAMÁS (2008): *A mai magyar katonai szleng szótára*. Debrecen.
- KIS TAMÁS (2010): *Alapismeretek a szlengről*. URL:
<http://mnytud.arts.klte.hu/szleng/szleng.php>. (2010. 02. 16.)
- KLANICZAY GÁBOR (1990): A karnevál szelleme (Bahtyin). In: KLANICZAY GÁBOR: *A civilizáció peremén. (Kultúrtörténeti tanulmányok)*. Budapest.
- KOLOZSVÁRI GRANDPIERRE EMIL (1979): *Herder árnyékában*. Budapest.
- KOVÁCS ÁKOS–SZTRÉS ERZSÉBET (1994): *Az orosz tolvajvilág és művészete*. Budapest.
- LÉVI-STRAUSS, CLAUDE (2001): *Strukturális antropológia I–II*. Budapest.
- LIHACSOV, DMITRIJ (2002a): A tolvajbeszéd ősi primitivizmusának vonásai. In: *A szlengkutatás 111 éve*. Szerk. VÁRNAI JUDIT SZILVIA–KIS TAMÁS. Debrecen. 27–80.
- LIHACSOV, DMITRIJ (2002b): A szakmai nyelv szlengjelei. In: *A szlengkutatás 111 éve*. Szerk. VÁRNAI JUDIT SZILVIA–KIS TAMÁS. Debrecen. 81–130.
- ORSZÁGH LÁSZLÓ (1966): A mai angol szótáriródalom. In: *Szótártani tanulmányok*. Szerk. ORSZÁGH LÁSZLÓ. Budapest. 341–67.
- PARTRIDGE, ERIC (1999): A szleng. In: *Mi a szleng? (Tanulmányok a szleng fogalmáról)*. Szerk. FENYVESI ANNA–KIS TAMÁS–VÁRNAI JUDIT SZILVIA. Debrecen. 213–18.
- PARTRIDGE, ERIC (2002): A szleng ma és tegnap. In: *A szlengkutatás 111 éve*. Szerk. VÁRNAI JUDIT SZILVIA–KIS TAMÁS. Debrecen. 17–26.

- PÉTER MIHÁLY (1999a): Szleng és költői nyelvhasználat. In: *Mi a szleng? (Tanulmányok a szleng fogalmáról)*. Szerk. FENYVESI ANNA–KIS TAMÁS–VÁRNAI JUDIT SZILVIA. Debrecen. 12–22.
- PÉTER MIHÁLY (1999b): „Húsz év múlva”. (Régebbi és újabb gondolatok a szlengről). In: *Mi a szleng? (Tanulmányok a szleng fogalmáról)*. Szerk. FENYVESI ANNA–KIS TAMÁS–VÁRNAI JUDIT SZILVIA. Debrecen. 25–38.
- RABELAIS, FRANÇOIS (1965): *Gargantua és Pantagruel*. (Szemelvények) I–II.
- ROBERTS, PAUL (2002): A szleng és rokonai. In: *A szlengkutatás 111 éve*. Szerk. VÁRNAI JUDIT SZILVIA–KIS TAMÁS. Debrecen. 131–40.
- SÁNDOR KLÁRA (2002): A nyelvi arisztokratizmus alkonya. In: *A 21. századi kommunikáció új perspektívái*. Szerk. NYÍRI KRISTÓF. Budapest. 67–77.
- SIPOS PÁL (1981) Hasonlóságok a népnyelv és a szleng között In: *Tanulmányok a magyar nyelv múltjáról és jelenéről*. Budapest.
- STENSTRÖM, ANNA-BRITA (1999): A szlengtől a szlengbeszédig. In: *Mi a szleng? (Tanulmányok a szleng fogalmáról)*. Szerk. FENYVESI ANNA–KIS TAMÁS–VÁRNAI JUDIT SZILVIA. Debrecen. 89–107.
- SZILÁGYI N. SÁNDOR (1996): *Hogyan teremtsünk világot? (Rávezetés a nyelvi világ vizsgálatára)*. Kolozsvár.
- SZILÁGYI N. SÁNDOR (1999): Csoportjellegű szövegek. In: *Mi a szleng? (Tanulmányok a szleng fogalmáról)*. Szerk. FENYVESI ANNA–KIS TAMÁS–VÁRNAI JUDIT SZILVIA. Debrecen. 9–12.
- SZILÁRD LÉNA (1989): *A karnevál-elmélet. (Vjacseszlav Ivanovtól Mihail Bahtyinig)*. Budapest.
- TAYLOR, R. L. (2002): Szubkultúrák és ellenkultúrák. In: *A szlengkutatás 111 éve*. Szerk. VÁRNAI JUDIT SZILVIA–KIS TAMÁS. Debrecen. 361–73.
- TURNER, VICTOR (2002): *A rituális folyamat. (Struktúra és antistruktúra)*. Budapest.
- ZOLNAY VILMOS (1983): *A művészetek eredete. (Pokoljárás)*. Budapest.

Melléklet

A kutatáshoz használt kérdőívek

Válaszadó neve:

kora:

Milyen szinonimákat ismersz/ismer a következő testrészekre?

(bármilyen általad/ön által ismert szó közölhető)

fej:

arc:

szem:

orr:

száj:

fül:

nyak:

mell:

kéz/kar:

has:

fenék:

női nemi szerv:

férfi nemi szerv:

láb:

Válaszadó neve:

kora:

Milyen szinonimákat ismersz/ismer a következő tevékenységekre?

(bármilyen általad/ön által ismert szó közölhető)

eszik:

iszik:

vizel:

székel:

közösül:

születik:

meghal: